

Művészeti Lexikon

Építészet * Szobrászat * Festészet * Iparművészet

Minden kor
és minden nép művészetének ismertetése

A Művészeti Lexikon tudományos alapossggal, de élvezhető, könnyű stílusban megírt mű, mely az olvasónak a képzőművészetek bármely ágára vonatkozó kérdésére nyomban pontos, kimerítő választ ad.

Mintegy 1000 gondosan megválogatott illusztráció egészíti ki a gazdag szöveganyagot. A Művészeti Lexikon 844 oldalra terjedő, vastos kötet, díszkötésben.

Ára: 30 pengő

Giorgio Vasari

A renaissance mesterei

A halhatatlan olasz mestereknek, a renaissance nagyjainak élete és munkássága a művész-kortárs közvetlenül elbeszélő életrajzaiban.

27 műmelléklettel, Medici-kötésben. Ára 8 pengő.

Mindkét mű kapható bármely könyvkereskedésben és Győző Andor kiadónál, Budapest V, Vilmos császár út 40.

ENCIKLOPÉDIA RT. KIADÁSA

A VILÁGLEKXIKON

második, teljesen átdolgozott és bővített kiadása.

Könyv mindenről mindenkinek. Az idáig megjelent 16 magyar lexikon közül a VILÁGLEKXIKON az egyetlen, amely a második kiadást megérte. Pedig az első kiadás csak két éve jelent meg és tíz hónap alatt mind a 25,000 példány az utolsó darabig elfogyott. Miért?

Ennek megvan a maga oka.

A Világlexikon azt adja, ami a mai embert érdekli.

A Világlexikon a tudás egész birodalmáról a kor színvonalán álló pontos, megbízható tudást nyújt.

A Világlexikon több mint ezer szövegrészt, 18 színes térképből álló teljes atlaszt és 58 oldal finom, merített papírra nyomott műmellékletet tartalmaz. A tudás egész területére vonatkozó lexikonon kívül tartalmazza a kortársak életrajzi lexikonát, a gazdasági kompaszt, a nemzetgyűlési almanachot, teljes idegen szavak tárárt, a teljes magyar helységnevtárt, az összes magyar vármegyéék térképét, továbbá filozófiai, művészeti, technikai, orvosi és természettudományi műszótárt.

Senki, aki a mai súlyos változott viszonyok közt tájékozódni akar, nem nélkülözheti.

Ára művészi, aranyozott tartós félbőr-kötésben 22.— pengő.

PÁTZAY PÁL

IRTA: NÉMETH ANTAL

I.

Az impresszionizmus alkonya után, a képzőművészet sokat emlegetett válsága idején, kétségtelenül a szobrászat került a legkritikusabb helyzetbe. A képzés előtt még ott álltak a különböző „izmusok“ zsákuccái, a szobrászat azonban, mely már az impresszionizmus világnézetét is csak az anyagszerűségi törvények negligálásával tudta kifejezni, képtelen volt ugyanazzal a lendülettel követni a legújabb stílusakarásokat, amilyen tempót az egymást felváltó különböző programok diktáltak. A márvány, a bronz, a fa művészi megformálásában rejlő kifejezési lehetőségek határait túllépték az expresszionizmus, futurizmus és kubizmus célkitűzései és nem véletlen, hogy éppen a szobrászat területén csak elszórt megnyilatkozásait figyelhetjük meg az utolsó két évtized kísérletező irányainak.

Az építészet már régen lemondott arról, hogy egy-egy kor *Kunstwollen*-jének adekvált kifejezője legyen és ugyanolyan mértékben, ahogy fokozatosan egyénekké hullott szét az egykor kollektív európai társadalom, szünt meg az architektúra autonóm élete és tünt fokozatosan a semmibe az építészet kultúrakifejező értelmét. A nagy eklektikus korok után az építészet tökéletes csődjének voltunk tanúi és ráeszméltünk arra az igazságra, hogy az egyes művészeteket belső kapcsok fűzik össze a kultúrák egyes fázisaival. A művészettörténelem megtanított arra, hogy egy-egy kultúrperiódus kollektív, első fázisában a legszemélytelenebb művészet, a tömegek stílusakarátát leghívebben dokumentáló építészet éli virágkorát. A tér teleológikus értelmű, absztrakt alakítása után a hegemoniát a többi művészet fölött a kultúrkör második fázisában a szobrászat ragadja magához, végül a mindinkább naturalisztikussá váló létszemlélet az illuziótadás céljával fellépő, legrealisztikusabb lehetőségeket rejtő táblaképfestészetnek engedi át a főhelyet az építészet és szobrászattal szemben. Azért hivatkozunk e művészettörténet-morfológiai tényre, hogy rámutassunk: ugyanakkor, amikor

... 1 ...

	Oldal
JUHÁSZ GÉZA: Makkai Sándor: Magyar fa sorsa	182—183
Pásztor Árpád: Gina és Rozamunda	337—338
JUHÁSZ VILMOS: Doktori értekezések a tudományegyetemen	112—114
JUSTUS PÁL: William Clissold világa és a Cobden-szövetség ankétja	246—248
KALDOR GYÖRGY: Keyserling Hermann gróf: Új világ születése	117—119
KARDOS LÁSZLÓ: Zsolt Béla: Házassággal végződik	55—56
Molnár Ákos: Gyerekek lenni	111—112
Pákozdy Ferenc: Embermérleg	183—184
Kárpáti Aurél: A nyolcadik pohár	248
Marconnay Tibor: Kacagva tört ki a faun a pagonyból	249
Móricz Zsigmond: Baleset	331—332
KARDOS PÁL: P. Gulácsy Irén: Fekete vőlegények	110—111
Lakatos László: Az ember, az asszony és a tolvaj	184—185
Leacock-humoreszkek	332—334
KODOLÁNYI JÁNOS: Kosztolányi Dezső: Édes Anna	47—50
Nagy Lajos: Vadember	50—52
KOMOR ANDRÁS: Három kiállítás: Múcsarnok, Ernst-múzeum, Nemzeti Szalón	61
Kiállítások: Ernst-múzeum, Akadémiai növendékek	122—123
A KUT kiállítása	185—187
Utólagos megjegyzések három kiállításról: Ernst-múzeum, Nemzeti Szalón, Szinyei-társaság	254—255
KÖRÖS ANDOR: Hatvany Lili: En garde!	339
KUBÁNYI GYULA: Berliini levelek	63—64, 125—126, 191—192
LANÁTOR POGÁNY FERENC: Szép Ernő útirajzai	333
Reményik Zsigmond: Hetedik hónap	339—340
Simon Andor: Álomföld	340
Szélpál Árpád: 20 vers	340—341
Kuti László: Megindul a mező	341
LONDESZ ELEK: Vajda János agyveleje 1500 gram	192
MAJOROS ISTVÁN: Szép Ernő: Valentine	114—115
Ez Párizs, Bohémélet, A sejk fia	123—124
Jazz-band, Dagfin, A V. hajósa, Citroen-expedíció	190—191
Dormándi László: Súlyommadár	251
MARCONNAY TIBOR: Heltai Jenő: Papírkosár	112
MOLNÁR ÁKOS: Komor András: Jane and Jonny	54—55
NÉMETH ANTAL: Prágai diák, Ben Hur	61—62
Enczi Endre: Új passió!	345
Faust rendezése	345—347
Simon György János	348—350
PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ: Magyar irodalmi állapotok Jugo- szláviában	350—352
M. POGÁNY BÉLA: Párizsi levél	126—128
POLONYI GYÖRGY: Vadász Tibor: Tilos	343—344
SÁRKÖZI GYÖRGY: Doni kozákok	124—125
Kodály Zoltán magyar dalestje	187—188
Fiatal magyar zeneszerzők	188—189
A Societa Polifonica Romana hangversenyei	255—256
SEBESTYÉN IMRE: Négy bemutató (Tücsök, Új urak, Plébános úr gazdagéknál, A diktátor)	59—61
Metropolisz	62—63
SZABÓ LŐRINC: Kodolányi János: Tavasz fagy	58—59
Erdélyi József a ponyván (Délbáb és szivárvány)	107—108
Karinthy, a kritika és az alapszabályszerű modernség	180—182
SZEGI PÁL: Szintézis	334—335
SZERB ANTAL: Giovanni Papini: Élőhalott	249—250
Szomory Dezső: Levelek egy barátnőmhöz	335—336
TARDOS PÁL: Szabó Dezső: Tenger és temető	56—58
TÖRÖK SOPHIE: Zilahy Lajos: Két fogoly	106—107
VÁRKONYI NÁNDOR: A Párizsi Magyar Akadémia tanulmány- kötete	336—337

pandora

SZERKESZTI
SZABÓ LŐRINC

TARTALOM

NÉMETH ANTAL: Pátzay Pál
SZABÓ LŐRINCZ: Három vers
SÁRKÖZI GYÖRGY: Szélsodorta
emberek
LANÁTOR POGÁNY FERENC:
Versek
KÓRŰS ANDOR: Félcsésze kávé
KOMLÓS ALADÁR: Három vers
PAP KÁROLY: Két jegy-
gyűrű
ST. GEORGE, W. KLEMM,
G. BENN, FR. WERFEL és
E. STADLER verseiből. For-
dította: SZABÓ LŐRINCZ
KOMJÁTHY ALADÁR:
A temetés

SZEMLE

IGNOTUS PÁL: Jiddis színház Budapesten. SZERBANTAL: Irodalomtudomány 1926-ban

KRITIKA

IGNOTUS PÁL: A Sátán műremekei. —
KODOLÁNYI JÁNOS: Kosztolányi Dezső:
Édes Anna. — KODOLÁNYI JÁNOS: Nagy
Lajos: Vadember. — ILLÉS ENDRE: Nagy
Endre s új könyve. — MOLNÁR ÁKOS:
Komor András: Jane and Jonny. — KAR-
DOS LÁSZLÓ: Zsolt Béla: Házassággal
végződik. — TARDOS PÁL: Szabó Dezső:
Tenger és temető. — SZABÓ LŐRINC:
Kodolányi János: Tavasz fagy. — SEBES-
TYÉN IMRE: Tücsök, Új urak, Plébános
úr gazdagéknál, A diktátor. — KOMOR
ANDRÁS: Három kiállítás. — NÉMETH
ANTAL: Prágai diák, Ben Hur. — SEBES-
TYÉN IMRE: Metropolisz. — GUBÁNYI
GYULA: Berliini levél

1927. ÉVI
FEBR. 25

ÁRA 2
PENGŐ

[A. m.]
SZERKESZTŐSÉG
BUDAPEST, VII,

ÉS KIADÓHIVATAL
RÓZSA UCCA 25. SZ.

az esztetikusok és kritikusok a huszadik század elején a képzőművészet válságáról beszélnek, nem egyforma jelentőségű ez a válság az egyes művészeteknél.

A legkilátástalanabb jelen után a leggazdagabb perspektívájú jövője ma kétségtelenül az építészetnek van, ezzel szemben a képírás — bár a jelen még dúsan produkál értékeket — talán a legreménytelenebb évszázadoknak néz elébe. Az alkotóművész szempontjából legtragikusabb helyzetben a szobrászat van, mert a mai átmeneti szellemű kor áll legtávolabb a szobrászi látástól és az olyan művészek szükségszerű kitermelésétől, akik a márvány, a bronz, a fa formanyelvén hirdetik a korszerű művészi mondanivalókat. A XX. század elején szobrásznak lenni a legnagyobb életfeladat, amire művész valaha született.

II.

A magyar fajtanak sajátos szerep jutott Európa művészet-történetében. A magyar művészet minden részletre kiterjedő történelmi tisztázása volna szükséges ahhoz, hogy akár csak hozzávetőlegesen is felismerjük azokat a vonatkozásokat, amelyekben a sajátos karakterű hazai műalkotások állanak Nyugat termeléséhez viszonyítva. Nem igaz, hogy a magyar művészet a XX. században kezdődik és nem igaz, hogy nem volt régi magyar művészet. Tipikusan magyar sors, hogy az egykori nagy alkotások majdnem kivétel nélkül elpusztultak és hogy ha időnként gyökeret kezdet verni a magyar humuszban a művészet gyorsan lombosodó fája, az események vihara csakhamar tövestől kicsavarta. Hogy mennyire európai jelentőségűvé fejlődhetett volna művészi kulturánk, arranézve csak egy példát hozunk fel, a Kolozsvári-testvéreket, akiknek prágai Szent György-szobra az első szabadon álló lovasalak-ábrázolás Donatello előtt közel fél évszázaddal. Ez a remekmű egész kompozíciójával, megmintázásával előfutárja a reneszánsz-szobrászatnak és az átmenetet jelenti az emberfölöttien fenséges, hierarchikus merevségű középkori stílusból a reneszánsz szulpturái ideáljai felé.

Azok a szórványos töredékek, amelyek fennmaradtak, és a legújabb művészgeneráció alkotásai arról győzik meg a figyelmes szemlélőt, hogy a magyarság mindég akkor lépett az európai népek művészeti küzdőporondjára, amikor egyforma mértékben volt szükség a józan, életes realizmusra és a gazdag művészi fantáziára. A magyar pszichében sajátos módon keveredik az erősen érzéki valóság szemlélet és az absztrakcióra való hajlam, anélkül, hogy bármelyik is túlsúlyra jutna.

Az új magyar művészgeneráció korszerűsége elsősorban abban rejlik, hogy alkotásaiban érvényre jut mindaz a tanulság, amire

a külföld csak hosszú teoretikus spekuláció után eszmélt rá. Nyugat megcsinálta a visszakanyarodást a tiszta absztrakciótól az ábrázolt tárgy reális sajátosságainak megérezkítéséig, azonban ez a tárgyi hűségre törekvés immár nem jelenti a naturalizmus vak valóságimádatát, hanem öntudatos állásfoglalás az élet tényeivel szemben. A valóság szuverén alakítása az egyes művészetek autonóm törvényei értelmében — ez a legfontosabb kapocs, amely összefűzi a magyar művészeket az „izmusok” utáni európai neo-realista stílustörekvéssel.

Legérdekesebb a korszerűségi vonatkozásokat egy konkrét példán keresztül világítani meg. Ismerve a szobrászat paradox helyzetét a mai művészeti irányok káoszában, felvetődik a kérdés, hogy egy ilyen kötött területen belül milyen mértékben fejezték ki magyar alkotások az európai szobrászat helyzetét és mennyiben igaz állításunk, mely a mai magyar művészgeneráció áthidaló szerepére vonatkozik az impresszionizmust követő zürzavarból a tisztultabb jövő felé?

III.

Az expresszionista művészi akarás az 1910-es évek elején formálta át a szobrászat formanyelvét, hogy az emberi test plasztikai visszaadásának *formai* problémáin túl, a műben rejlő immanens *érzelmi* tartalom művészi kifejezése is megoldható legyen. Lehbruck számára az első beteljesülést a „Térdeplő nő” jelentette, amelynek kivételesen szép szerep jutott a korán elhalt nagy német szobrász oeuvrejének több más alkotásával együtt, a modern szobrászat forradalmasításában.

Körülbelül azzal egyidőben, hogy a „Föllépő ifjú” szuggesztív figuráját megalkotta Lehbruck, a budapesti képzőművészeti főiskola konzervatív tanárai egy fiatal művészt zárnak ki mint reménytelen jövőjű tanulót a főiskoláról, aki tanárai háta mögött furcsa új szobrokat mer mintázni, amelyekből teljesen hiányzik az összefoglaló látás hiányát dokumentáló, naturalisztikus részletmodelálást hangsúlyozó iskolásság és fiatalos lendülettel bontja szét a formákat, emel ki részleteket, fűz új szuggesztív egységbe. Pátzay Pál alkotásai ezek, aki anélkül, hogy nagy német művészársáról tudna és részesült volna hasonlóan széles perspektívákat feltáró művészeti oktatásban, első szobraival *úttörője a magyar expresszionizmusnak.*

Az iskolai évek próbálgatásai után az első kiforrottnak nevezhető stílusorszaka 1915-ben kezdődik és négy évig tart. A szobrok formaanyagát nem vizuális élete szolgáltatja, hanem közvetlenül a lelkiállapot elképzelt és lekötött alakja. Ennek a korszaknak legjellemzőbb alkotásai a „Meddőség” (1915) és a „Gyümölcsöt hozó ifjú” (1915), melyeknek egyformán jellem-

zöje a romantikus pátosz, bizonyos színészi attitűd, némi irodalmi felhanggal. Érdekes megfigyelni, hogy milyen mértékben individuális a természet formáinak kiválogatásában és felhasználásában, és hogy bár a modellezés szabadságával vázlatjellegű, mégis milyen nyugodt ökonomiával őrzi meg a forma tárgyiaságát. Sohasem siklik át az elvont formamegoldások vaksinjére erősen konkrét és szobrászi fantáziája és a szemléletnek néhol öntudatlanul is téri vagy formai eligazodást nyújt. E közel négy évig tartó stílusperiódus alkotásai, hozzájuk számítva még a természet utáni ábrázolásokat is, az ellentétek és párhuzamosságok öntudatlan felhasználásában felfokozottak és ötletesek, kifejező erejük bensőséges, meggyőző, sokszor drámai. Később e korszak fejlettebb szakában ornamentális tendenciák jelentkeznek mint kompozicionális gerinc, utat jelölve a klasszicizáló stíluskorszakhoz, mely már a szemléletből, a plasztikus test értelmes és értelmező meglátásából, a formák dinamikai összefüggéséből táplálkozva indul.

A „Cigányfiú” (1915), „R. T. képmása” (1916), „Haját szarító nő” (1918) érzéki, naturalizmus felé közeledő forma-interpretálása, az „Extázis” lírikus, litteráris expresszióján keresztül lassan, de feltartóztatlanul logikusan vezet el a tektonikai problémák felmerüléséig, ugyanúgy mint Lehbrucknál, akivel a hosszú érési és fejlődési periodusokban is rokon Pátzay Pál. Lehbrucknak 1919-ből való alkotásai erős közeledést jelentenek a belső monumentalitás, az architektonikus hatáselemek kompozíciós beolvasztása felé. *Az ő torzónak maradt oeuvreje folytatódik magyar pályatársának munkásságában*, aki nagy következetességgel keresi a plasztikus emberábrázolás örök forma-problémáinak korszerű megoldását.

Kezdetét veszi a jelenség tanulmányozása a tektonika logikája szerint, a tudatos téri elrendezés, illetve téralakítás értelmében, szóval találkozás a plasztika nagy tradícióival. A válaszúton három alkotás áll, melyek már nélkülözik az expresszionista formafelbontás antiskulpturális sajátosságait: „S. E. arcképe”, „Kendős nő” és a „Fésülködő nő”, mely nyugodt sziluett-kompozíciójával legtisztább lezárulása a konkrét-vizuális korszaknak, mindhárom 1919-ből, és megkezdődik a tanulás, a törekvés az új cél felé, aminek dokumentumai a „Kutyás férfi” és a „Támaszkodó atléta”. Ez a hildebrandi periódus, melynek végső tanulságait most készül levonni az egész-alak ábrázolás terén Pátzay Pál.

Közben van két esztendő, mely bár tele van az egyéni hányattatás szomorú epizódjaival, nem múlik el értéktelenül művészi szempontból. Ekkor jelenik meg a *relief*, mint műfaj és az anyagoknak a természetes létrehozási mód diktálta felhasználására ekkor eszmél rá Pátzay Pál. A relief még a festői látású korszak belső

impulzusainak adekvát levezetése, melyen a fény-árnyék elrendezése dominál, a figura van bemélyítve és nagy szerep jut a háttérmodulálásnak, mint az egyiptomi reliefművészet dekadens korszakában. Nem véletlen, hogy ugyanekkor festeget is Pátzay, amivel azután eltűnik a gátlás, mely a tisztán szobrászi látás utolsó akadálya volt, bár még sok későbbi alkotásban, így például „M. Gy. úr portréjában” (1920), atavisztikus naturalisztikus visszaütés szimptomáit figyelhetjük meg. Az első tektonikus kiképzett szoborporté 1923-ból való, „P. úr képmása”. Az architektonikus értelemben vett nemes stilizálás szoborportréiban tisztán érvényesül és K. E., Sch., P. Cs. V. arcképmásai már ebben a szellemben fogantak.

Pátzay Pál — mint művészi fejlődésének vázlatos áttekintéséből is kiderül — tulajdonképpen kibontakozásának első stádiumában van. Ma még nem lehet normatív kritikát gyakorolni oeuvreje felett és ez igazságtalanság is lenne vele szemben, aki mindig a nagy *egység* szempontjából szereti vizsgálni az élet reális tényeit és szintézisre hajlamos világnézetének hiánytalan megvalósítását nyújtja alkotásaiban.

IV.

Pátzay Pál fejlődése parabolikus jelentőségű. Az ifjúkor expresszionista attitűdjeinek *Sturm und Drang*-jából vezet az ő útja a lehiggadás, a klasszicisztikus célgondolatok megvalósítása felé. *En miniature* ugyanaz az útja, mint amit Európa tett meg az utolsó másfél évtized alatt. A mult század végének individualista művészeti kultúrája, mely a világot múlt benyomásnak felfogó impresszionizmusban csucosodott ki, gyorsan hullott a dadaizmus anarchiájában, hogy annál tisztábban bontakozzék ki a hanyatló nyugati kultúra széthullott lelkű embere előtt az élet konstruktív felfogásának és értelmezésének szükségessége. Az „izmusokat” követő irányok mind az *architekturát* hangsúlyozzák, a dolgok szükségszerű összefüggésének monumentális megmutatása a művész végső célja és a természet adottságainak szolgálai apperceptálása helyett egy szigorúan megkomponált kollektív világnézet értelmében való újjáalakítása. Nevezzük akárhogy azt az új irányt, amely ebből a vágyból ki fog sarjadni, egy bizonyos, hogy az *építészet* szelleme hatja majd át minden megnyilatkozását. Ennek az *építő* szobrászatnak előfutárja Pátzay Pál, akinek munkássága több mint ígéret arra nézve, hogy a magyar fajta sajátosságos lelki strukturájánál fogva igen fontos szerephez jutott a jövő felé vezető utak megkeresésében.

TÍZ ÉVE, HOGY MEGKÍVÁNTALAK

ÍRTA: SZABÓ LÓRINC

*Tíz éve, hogy megkívántalak.
Azóta kétszer láttalak,
véletlenül.*

*Tíz éve hazudom magamnak,
hogy nem akarlak.*

*És ez a néma szerelem
hogy fáj, és mennyire idegen,
mennyire nem az enyém!*

*Vagy talán ez az igazi,
csak megbújnak rossz tüzei,
mint pincében a láng? Tíz év
építette tíz emeletét
azóta életemre, és
mindig félek, hogy az egészet
áttöri, szétszed*

*minden gerendát és falat
a tűz, s alulról, föl, kicsap,
a tűz, a legalsó,
amit én akkor sem akartam
s azt hittem, hogy befalaztam.*

*Tíz éve tudom és tagadom
hogy egy idegen hatalom
rejtett tüze-mérge akar
kiverni, mint elhanyagolt betegség
veri sebbel gazdája testét.*

*És megtagadtam sebeimet,
és borogattam tüzeimet,
dobtam prédát eleget
a bestiának, a tűznek,
s lett béke, füst lett,*

*füst és üszök: minden falat
megnyugvás volt, de a fenevad
megint akart, húst, téged akart,
s mert nem dobhatlak oda neki,
most már a ketrecét égeti,*

*ketrecét, életemet, legalul,
pincébe fojtva, de zsarnokul,
tíz éve már, s én csak hazudok
neki, tíz éve, hazudok, tudom,
hogy ne fájjon olyan nagyon*

*ez a szerelem, ez a tíz év,
mely a tiéd,
bár útaidat elkerültem
s dolgozva és hallgatva türtem
egyre fájóbban s keserűbben.*

MIND VERESÉG ÉS FÁJDALOM

ÍRTA: SZABÓ LÓRINC

*Minden nőben téged kerestelek,
sokáig; forró testeket
fütöttem és hütöttem; némelyik
különb volt, mint te lehetsz.
Szerettek; s fáj, hogy nem szeretsz.*

*Bosszút akartam állni rajtad:
megcsaltalak.
Tanultam. Néhány év alatt
minden rejtély semmibe sorvadt
s minden viszonyom fegyvergyakorlat*

*lett csak, s engedelmes eszközöm
minden nő, könnyű bravúr,
én voltam az úr
s úgy érttettem a húst s törvényeit,
mint gépész érti a gépeit.*

*És tetszelegtem az észben, és
mindig kevés
volt szaktudásom, s mindig tovább
csiszoltam fegyvert s terveket,
s minden nőben téged kerestelek.*

S mikor már volt mindenem, amit
akartam, pénz, erő és büszke hit,
lettem megint
gyerek, mint tíz évvel ezelőtt,
és fájt, hogy lehet szeretőd,

s mert újra éreztem, hogy nem tudom
hidegen megvívni a várt
(nem téged; itt, bennem, az ideált):
titkom védelme alatt
visszavontam csapataimat

s mint barbár király egykor a Szent
Róma előtt, ha megjelent
meghátrált tisztelettel és
új, hódolt városok ezrei
mind vereség s fájdalom volt neki:

sötét titkom éje alatt
visszavontam vágyó hadaimat,
s most, zord hazámban, elgondolkozom,
mért nem romboltam össze rettegett
és sóvárgott-gyűlölt szépségedet?

MINT JÁRVÁNY VAGY ZSARNOK LÁTOGATÓ

ÍRTA: SZABÓ LŐRINC

Ez is rettenetes, ez a közöny,
s ezek a rendes hónapok,
melyekben rád sem gondolok
s csak bosszant, amikor
nevedet vagy nevünket valahol

hallom vagy olvasom,
az újságban, külön vagy egy lapon,
vagy társaságban. — Rettenetes
ez a közöny is:
jobb volna egy mindig-egyforma-friss

érdeklődés, boldogtalan
szerelem, vagy akármí, hogy magam
lássak-tegyek végre valamit
s igazán kívánjalak
ahogy tíz éve megkívántalak,

oly állandóan! De ez, hogy így
fölébredsz bennem, egy kicsit
és néha-néha, akármilyen
forrón és kínosan: ez a régi örökség
ez a megkötöttség,

ez a túlvilágról ellátogató
kísértet-élet, emlék-szerelem:
ez a legrosszabb nekem,
mert olyankor érkezik, amikor
más dolgom is van, akármikor,

egészen a tetszése szerint,
fenyegetve, mint
járvány, vagy zsarnok látogató,
aki becsönget, idegen,
hogy megzavarja az életem,

vagy ahogy a tűzvész jön, amit
egy eldobott cigarettavég
vagy észrevétlen szikra szít.
Igy jön, össze-vissza, ez a szerelem,
így gondolok rád, végtelen

sokféleképen, rád, akiről
alig tudom, ki vagy,
de akit egy mosoly s egy mozdulat
föltámaszt kísértetiesen
s oly édesen,

hogy fájj, mint máskor nem fájhatsz te sem.

SZÉLSÓDORTA EMBEREK

ÍRTA: SÁRKÖZI GYÖRGY

Hideg szél ömlött végig az uccákon, mint valami száraz árvíz, amely elsodorja a tetőket, benyomja az ablakokat, megdönti a palánkokat s behatol orrba, szájba és tüdőbe, jegesen, fullasztóan. A magasban zűrzavaros sípok szóltak és mintha rekedt orgonákon fujtatott volna a kósza levegő. Valaki sikoltott. De ez csupán emberi hang volt a messzeségben s már el is nyelte a tébolyult világ süvöltése.

Most megszólaltak a kutyák... Először csak egy üvöltött fel beteg szűköléssel, de rögtön kettő felelt neki, s e hármas, szét-hangzó ugatásra mindenünnen fölhördültek, fölvihoztak és föl-jajdultak a föld alól előtörő kutyahangok, s egyetlen rettenetes, viharos, néha el-elcsukló s nyomban még veszekedetttebbül kitörő kórusban egyesülve bömbölték dühüket és rémületüket a szélverte ég felé. Az égről itt-ott sápadt csillagok lobogtak alá, mint csaholó, sárga ebek, akik egy helyben toporzékolnak, láncrakötve. De az ő hangjuk nem jutott el a földig, csak a fényük: talán majd ezer év múlva vakkan föl e mennyei kuvaszok feleselése, mintahogy a mennydörgés késlekedik a villámlás után.

Zúgott a szél és zúgott a kutyák csúf kardala s én vörösbarna — hajdan fekete — télikabátomban és szerteszt búsuló fürtjeimre nyomott, sok vihart átélt kalapomban ott vánszorogtam szél ellen a ledöléssel fenyegető fakerítések között, melyeket dühödt karmok kapartak belülről, mintha minden gubancos eb az én sovány lábikrára éhezett volna. Ott törtem előre, nekifeszítve izmaimat a kemény levegőnek, s éreztem hogy elgyengülök és megizzadok ebben az egyenlőtlen harcban. De mit bántam... Hiszen én bennem sem volt csönd, noha százszor eltemettem magam, s én bennem sem volt nyugalom, noha százszor elvágódtam holtan. Ó, összerugdosott kutyák hörögték bennem is állati kínjukat és csillagok sírtak susterogva... A szél átrágtá ruháimat s csontjaimba harapott hideg fogával: de hát nem remegtem vacogva odafönn is, ötödik emeleti szobámban, fogcsikorgató magányomban? Csaknem emlékké finomult cipőtalpamon át égett a lábam a jeges köveken, de hát nem táncoltam fűtött helyiségekben is a reménytelenség keserű és komikus charlestonát egyre? Kizárva minden szívből és kilökve minden karból: ugattam magam is, jöllehet hangtalanul, véremlen veszett kutyák garázdálkodtak s marták húsomat, mely egy kis melegség, egy kis szeretet, egyetlen föltámasztó ölelés után kiáltozott.

Remegő fények özöne jelezte, hogy a külváros kietlenségéből a körútra értem. Nagy, világító kendőkként lebegtek a kirakatok, s mint levegőbe hajított fénybokréták örvendeztek az ívlámpák. Itt minden elevenebb, vidámabb és mozgalmassabb volt, a kutyák vonítása elhalt s mintha a szél is előkelőbben, nesztelenebb talpa-

kon futott volna. Kint nagymarkú proletár-szél pofozta a házakat s rugdosta a kerítéseket, itt egy hideg lakáj símaságával lebbentette meg a gyalogos nők szoknyáját a mozgó levegő. Szép lábak inogtak előttem kísértőn s a hintázó cégekek ingerkedve nyikorogtak a fülemben. A villamos nagy, világos testével átfúrta a vihart s az autók szapora túlköléssel rohantak el mellettem. Itt emberek éltek: idegenek, de emberek — hát rajtam kívül is vannak emberek? S talán testvéreim is, a szomorúság titkos vérszövetségében, melynek alapszabályai nem kérnek jóváhagyást! Itt talán kitarul egy kar, itt talán megnyílik egy szív: „mit bánom én, ha utcasarkok rongya!”

S egyre mélyebbre tiportam a városban, mellékuccákon, hol a téglafalakon át kiszivárgott a szegénység, szenny és mindennap nehéz szaga. Egy rokkant koldust láttam, aki az irtózatosszélben egy kapumélyedésben ült, félig megfagyva. Egy gyerek sírt a sarokon, elejtett valamit: talán egy zacskó tojást vagy egy tejesüveget s a másik sarokról, a falhoz lapulva, két uccai nő nézte részvétlenül. S aztán a tréfás szél lekapta egy kövér úr kalapját, aki zihálva, kinyujtott karral futott a kalap után, mintha pillangót kergetne a derüs mezőn. Megint megerősödött a szél irama, két kezemmel a kalapomhoz kaptam, hogy el ne szárnyaljon az idegen úr kalapja után s ebben a pillanatban valami a mellemhez ütődött. Kinyitottam összehúzott szememet: egy nő volt, hozzám borulva.

— Pardon, — szoltam s kissé hátraléptem.

De ő a nyakamba csimpaszkodott s belenyafogott az arcomba.

— Jaj elvisz a szél! Hadd fogózzam beléd!

— Vagy úgy! — gondoltam s nagyon hideg lettem. Most hát kitarult egy kar, kinyílt egy szív: ennyi meg ennyi pengőért. Idegesen a karjához kaptam, hogy lefejtsem magamról és odébb-lökjem, mint egy vigyázatlan kézből nyakamba hullott porrongyot. S kissé föl is háborodtam.

De a nő még erősebben hozzámsímult s gyámoltalan hangon, egy kibillent verébfióka csipogásával, rebegte:

— Ne, ne... ne haragudj, úgy fúj a szél...

Fagyos ruháim kissé átmelegedtek a rámtapadó testtől s nagy távoból — egy másik szomorú élet távoli világából, — megéreztem valami halk és kétségbeesett melegséget. Lehajtottam a fejem s belenéztem a nő arcába, szemébe. Még elég fiatal, de fáradtarcú teremtés volt, mint valami fehér virág, melyet már több napja leszakítottak, s a rothadás enyhe illata kezdi körüllebegni. Két nagy barna szem szomorúan világított kipirosított pofacsontjai közt: az első pillantásra tudóbajos fényt lehetett ezekben a szemekben sejteni. Festett kis szája seszínű csacsiságokat fecsegett, s fehérre mosott fogacskái közül mosdatlan szavak peregtek: és mégis szomorú, szomorú volt ez az arc, ez a lélek, testvérem a titkos vérszövetségben.

Fullasztó szájalom öntött el: talán őt szántam, talán magamat, talán a kisfiút, aki az uccasarkon sírt, talán a kövér urat,

aki a kalapja után futott, vagy talán az egész várost, az egész világot! Megsimogattam a sovány arcot sovány kezemmel, mely gyöngéd és tétova volt, mint akinek sokszor a körmére koppintottak, s elindultam az ucca lányával. A szélvész elcsördesült, mintha csak azért támadt volna, hogy ezt a szerencsétlent karjaim közé fújja. Az összehajló háztetők közül néhány csillag ragyogott felénk.

Dohos kapualjba fordultunk be s a rosszul világított lépcsőkön még szorosabban karoltunk egymásba, lábunkkal tapogatózva a lépcsőfokok után. Aztán ott álltunk egy nagy, homályos szobában, melyet a rossz villanykörte csak bizonytalanul szórt be sápadt, halódó fényével. A villanykörte fölé papirosernyő volt csavarva, ami még jobban tompította világát s a szoba sarkaiból már csak tömör árnyak derengtek felénk. Ruhák heverték szanaszét, egy láthatatlan óra ketyegett, valahol, félrevetve, megcsillantak a kis nő mesterségének bádóg kellékei. A piros ágyterítő hosszan elnyúlva, mint valami vértócsa, hevert a földön. Nem volt barátságos szoba, dült és tépett inkább, mint az emberi lélek és árnyékkal teli. S magam is dúltan és tépetten készültem összeborulni itt e szeretetét és melegségét olcsón kínáló Magdolnával.

De ő nem sietett, mint az ilyen nők szoktak, talán mert nem remélhetett vendégeket ebben az ítéletidőben, vagy mert szeretett csacsogni, mesélni, magaköltötte hazugságokat, mint az ilyen nők szoktak.

— Tudod-e, hogy nekem kisbabám van? — kérdezte egyszerre, az anyai meghatottság egy hirtelen rezdülésével, szemérmetlen lefetyelését abba hagyva.

— Kisbabád? — csodálkoztam s magam is megindultam e vallomásra.

— Ott a bölcsőben, — mondta halkán és a sarokba mutatott, hol a homályhoz már szokott szemem észrevett egy lefüggönyözött, régimódi bölcsőt.

— Megnézhetem? — kérdeztem mosollyal, mely fanyar is volt, szomorú is.

— Ne... alszik... — suttogta még csendesebben s föl emelte ujját, hogy én is csendesebben beszéljek.

— Nem fogom fölébreszteni... — nyugtattam meg s közeledtem a bölcső felé.

— Ne... ne... ne... — hangja ijedt volt s utánam futott. Megfordultam, leültettem magam mellé a diványra s arcát a két kezembe vettem. Tudtam, hogy most valami csodálatos kis történet következik. S így is volt.

— Mert én nem voltam mindig ilyen... az én apám táblabíró volt s az anyám apja ezredes... Engem intézetben neveltek... izében... Grácban... ott egy nagy intézetben... franciával is tudok... zső parl franszé... zongorázok... nagyon szerettem zongorázni, most már nincs zongorám... Egy éve, hogy megismerkedtem Solymosi Gidával, tudod az a híres író,

udvarolt nekem, azt mondta, hogy feleségül vesz... olyan szép ember volt...

(Uram Isten, ez én vagyok, ez a lány olvasta valami érzelmes novellámat, s azt hiszi, hogy híres és szép és gazdag vagyok, mint némely regényhős!)

— És tudod... gazember volt... tudod... ő tett szerencsétlenné...

Könnyezni kezdett, őszinte és mélyről jövő megindultsággal. Nagy barna szeme betegen csillogott.

— Ő a gyermekem apja...

Kacagás fúrta a torkomat: ezt a lányt én sohasem láttam életemben — és sírás bugyogott a számban: a gyermekem ott fekszik a bölcsőben, valaki, aki az én szerelmemből lett, ott fekszik a sötét, titokzatos, elfüggönyözött bölcsőben, ott a sarokban, a messzeségben, elérhetetlenül... Látni akartam mindenáron a hazugságot, amely összekapcsolta a mi két távoli, idegen életünket, a csalást, amellyel egy nyomorult élet csalta magát, s a látomást, amelyet húsban és vérben utolértem a mélyben, a szennyben, a halál bölcsőjében... Odaugrottam a sarokba... A nő iszonyú sikollyal vetette magát utánam, átfogta a derekamat s el akart rántani a néma bölcsőtől... De erős voltam, mint még soha, ellöktem magamtól az őrző asszonyt, egy rántással letéptem a bölcső függönyét s ott álltam elképedve, a függönyrongyot görcsösen szorítva marokra...

A bölcső tökéletesen üres volt.

A szél újra fölsivalkodott odakinn s megverte az ablakot, mint valami röhögő cimbalmot. Bábeli tornyok omlottak le előttem, erdőket láttam elhervadni, sivatagban álltam s a szél televerte a szememet finom porral... Nagy könnyek csiklandozták a szemem sarkát... Sírtam.

TÁVOLI, IDEGEN CSILLAGZATRÓL

ÍRTA: LANÁTOR POGÁNY FERENC

Mennyi új!

Minden mennyire új!

*S mintha csak ismerős volna, olyan ez a föld:
emlékkép régvolt, valótlan látomásból.*

Amerre fordulok, szüntelen:

mennyi csoda! Gyermek vagyok,

vadember, nem is tudom,

bolygók mohó utazója, aki jött,

egy távoli, idegen csillagzatról

és lát és hall,

csodál és lelkesül az új világban

és minden érzékét megostromolják a képek!

ELVÁLNAK TŐLEM AZ INDULATOK

ÍRTA: LANÁTOR POGÁNY FERENC

Lankadt szellőkként, amelyek lehámlanak az ormokról
és elhaló panaszokkal suhannak a völgybe,
elválnak tőlem az indulatok
bánatosan és önkénytelenül,
míg közönyös viharok rohannak tova köröttem.

Elhullanak az erők, elernyednek az izmok,
mint kihalt fakéreg pattognak vértjeim,
szándékok, célok
összevegyülnek az uccaporával
s nélkülök jussom a koldúskenyérre sincs.

Őrizzétek meg nyomaimat, óh bércek! kiket meggyőztem akkor,
— amikor még tudtam, mint az ösztön, hogy mi az igen és
amikor zokogni tudtam és átkozódni tudtam, [a nem,
értékelni tudtam és gyűlölni:
amikor még voltam, mint a gyermek és az állatok!

Vádolom azt, aki az öntudatot adta nékem!
És aki fosztogat engem, vádolom őt!
Gondtalan szeszéllyel
aki ritkítja erőim,
mialatt határait tehetetlenül elmosódnak.

ÓRIÁS!

ÍRTA: LANÁTOR POGÁNY FERENC

Karodba ringatsz, könnyen, mint a gyermeket,
csupán játék vagyok neked s ha pörölyökkel sújtom rengő izmaid,
hangosan nevensz.

Szájad öblös, mint a templomajtó
és széles fogaidról fehéren csillog az életöröm! Annyira ép vagy ...

Óriás! Rajongok érted! — Te, erős.
Egyik ujjadról a másikra palotákat pergetsz
s míg ártatlan elámúlsz,
tenyered óceánokat csorgat
és önfeledten világokat morzsolsz szét szelid körmeiddel.

Fiatalos hajzatodba búvok
s ha játszunk, melleden föl se lelsz ...
Mily nyomorúlt vagyok,
— óh, felmérhetetlen erő — Óriás!
Bátor vagy és vidám: szívedben romlatlanság lakik.

FÉLCSÉSZE KÁVÉ

ÍRTA: KÓRÖS ANDOR

Akkortájt azt mondták rám, hogy nyápic fickó vagyok és
véznább, mint ha három éves lennék; pedig öt esztendő múltam
néhány hónappal.

Tisztán emlékezem életemnek arra a szomorú időszakára,
ami korántsem azt jelenti, hogy fényképhűséggel tudnám percről-
percre visszaidézni, hanem valahogy fejemben nyüzsög az akkori
lakásunk, a benne megforduló emberek és bennelévő dolgok szaga,
színe, formája; emlékezem egyes órák eseményeire s egyes napokra
is, melyek döbbenetesen hatottak rám; így a szórványos órák és
napok folytatólagossá épülnek össze s kitöltik a mult távlatában
homogénné vált anyagukkal azokat a homályos időszakokat,
melyekre már bizonyára nem emlékszem. Voltaképpen ez az igazi
emlék. Egy-két erős színfolt, egy-két hangos vagy halk szó, me-
lyeknek értelme még mindig bennünk zúg és erjed, s aztán semmi
több, sötétség, mibe a világos emlékek visszfénye olt a magáéból
furcsa, különös lelket.

Apám állami hivatalnok volt s előző nap délután konferen-
ciára utazott valahová Ausztriába; délután egyedül maradtam
anyámmal, mert, vasárnap lévén, a cseléd kimenőt kapott. Nagyon
kirugós lány volt a mi cselédünk; izmos testű, pirosarcú debella;
ha elment mellettem, majd felbillentem suhogó szelétől, magam-
ban ezért sokszor *szélzacskó*-nak hívtam s örültem, ha nincs ott-
hon, már csak a kártyaváramra való tekintettel is.

Ugyanis akkoriban legfőbb vágyam volt három pakli
tisztá kaszinókártyámból plafonig érő várat építeni s érthető,
hogy a leendő pompás épület testi épségét borzasztóan féltettem
szeleburdi, heves cselédünktől, ki már pusztá megjelenésével is
halomba döntheti ragyogó munkám eredményét. Merthát édes
istenem, mi kell egy kártyavárnak?

Igy jöttem arra a gondolatra, hogy egyik vasárnap estére
halasztom a színes és könnyű vár felépítését, vasárnap estére,
mikor háztartási alkalmazottunk valamelyik ligeti vendéglőben
táncol bakája karján, s hogy választásom éppen a szóbanforgó
vasárnapra esett, azt már most nem én siratom, én csak meg-
sirattam volt akkor: siratja kártyaváram, legszebb álmom, amely
egy félcsésze kávé miatt nem épült fel s alkalmasint nem is fog
soha-soha felépülni.

Pedig olyan szépnek álmodtam!...

Gondoltam: az alja, mely az egésztest tartja, kétrétű lesz,
belül a gerinctartó, kockaalakú erődítmény áll majd, kívül a
tulajdonképpeni fal, mely a pajkos tündérlányok nevetésétől őrzi,
nehogy összeomoljék. Tíz emeletre terveztem a várat s tetejébe
tornyot akartam emelni, csúcsíves merész kis tornyot, melyben
ügyesen beakasztott színes üveggolyó jelentette volna a harangot.

Hogy őszinte legyek: magam miatt akartam ilyen pompás dolgot művelni, holott titkos vágyam apró kis szellemeknek óhajtott lakhelyül kijelölni, azoknak a szellemeknek, melyek a csöndben olyan édes puzmogással tudják szétesámcogni a néma levegőt s az ember fülét álomzsongó zenével töltik meg; de bármennyire is magamat és szellembarátaimat kívántam kielégíteni vele, váramat külső monumentális megjelenésében apámnak szántam meglepetés gyanánt, édesapámnak, kit végtelenül szerettem s kinek szemében, akárhányszor rámnézett, rengeteg belémvetett reményt láttam csillogni. Különben is imponált, hogy ő csak úgy egyedül, minden kíséret nélkül, Ausztriába utazik és valami komoly társaságban, melyet konferenciának hív, a magyar államot képviseli s bizonyára nem rosszul. Hogy nem rosszul, azt már azért is gondoltam, mert kivétel nélkül minden ember, aki lakásunk küszöbét átlépte, sohse anyám, hanem mindig apám után tudakozódott, s ha elékerült, rémítő udvariasan beszélt vele, kézfogásnál mélyen meghajolt és minden mondatban háromszor is mondta: méltóztassék.

No de itt ez nem is fontos.

Fontosabb, hogy váram belsejét, bármennyire is a kedves kis szellemeknek szántam, tudtam jól, más nem lakhatja majd, csak a Tökfilkó; valamint az is fontosabb, amit már említettem előbb, hogy nyápic fickó voltam, amolyan városi, üvegházi virág, kit Budapest kőfalú poros börtönére kárhoztatott a vakvéletlen születés.

Gyermekkorom legrettenetesebb percei voltak, mikor ennem kellett; utáltam az ételt s a rágás halálosan kifárasztott. Egész állati s értelmetlen dolognak tartottam, hogy az ember szájába vesz némi folyékony vagy szilárd dolgot, ezt tápláléknak nevezi és lenyeli, miután előbb nyelvvel körülízlelte vagy fogaival undok péppé őrlötte. Titokban sokszor ki is köptem az ételt zsebkendőmbe s ennek jóval később mindig parázs botrány lett a következménye, mert anyám — valószínűleg szeretetből és jóindulatból — valósággal tömte belém az ételt; mikor azután zsebkendőm szennyesbe került, felfedezte rajta az ételfoltokat s olyan üvöltést rendezett, hogy a ház lakói lakásunk ajtaja elé csődültek. Olykor meg is vert, de mindannyiszor enyhén. Tíz perc múlva már el is felejtettem, hogy rámütött.

A Hunyady-téri vásárcsarnok épületében laktunk, rengeteg svábbogár társaságában, a második emeleten, s napközben tűrhetetlen volt a felszűremelő csarnokbűz. Estére, csarnokzárás után, enyhült kissé az atmoszféra s voltaképpen mi éppúgy, mint a ház többi lakói, ilyenkor kezdtünk élni: fellélegzettünk, megeredt a nyelvünk, egész más lényekké vedlettünk, mint a lábadozó, kinek szervezete rettenetes betegséget győzött le.

Szeptember közepére járt az idő, még nagyon meleg volt, de már korán alkonyodott. Mind erősebb és erősebben kerített hatalmába a munkáló vágy, — istenem, építeni fogok! — s hat óra

tájban különös belső láz kezdett úrrá lenni rajtam. Arcom két felén lázrózsák nyíltak és szemem forró vágykönnyben fürdött.

Hét órakor akartam megkezdeni a monumentális építkezést.

Megkezdhettem volna hat órakor is, de — tudja Isten — a tervezés, a várakozás, a *most még nem, de majd* édes érzése, a gondolatban való építés, lelkemnek forró, alkotó zsongása halatlan gyönyörűséget okozott s olykor-olykor úgy rémlett, hogy ez még boldogságosabb állapot, mint maga a kivitel, a valóráválás.

Anyám kiabálós természetű, erőszakos asszony volt; ha kimondott valamit, lett légyen a legnagyobb hülyeség, vissza nem vonta volna semmi áron, mert minden szavából presztizs-kérdést csinált, vagy ahogy ő mondta szüntelen: „Nem hagyom magam degradálni!”

A kis kockaalakú átjáróban ültem, melyből az összes mellék-helyiségek nyíltak; csak a konyhában égett a villany, a többi helyiségeknek, az előszobát kivéve, még az ajtaja is csukva volt. Néztem a nyitott előszobajtó sötét, tátongó síkját s egy percig a svábbogarakra gondoltam, melyek most bizonyára kedvükre futkosnak odakünn ki-be a parkett s a fal érintkezése mentén lévő hasadékon, mely pontosan az előszobai kisablak alá esik. De a közelgő boldog óra, melyben hozzáfoghatok gyermekálmaim netovábbjának — a kártyavárnak — építéséhez, hamarosan kiűzte belőlem a svábokkal kapcsolatos undorító érzéseket; a kis kockaalakú átjáró, melyet öles csíkban vágott ketté közepén a konyhából kiömlő lámpafény, két oldalt teljesen homályban borongott; én az átjáró balfelében gubbasztottam valami konyhaszéken és cingár lábszáraimat ernyedten lógináztam. Jó volt a sötétből kerek szemmel kibámulni... olyannak tetszett a konyhából kiömlő villanyfény, mint egy csodálatos út, mely egyenesen a palotámhoz vezet. De mert a fény a szennyes világítóudvar irányába terjedt s erre hamarosan rá is jöttem, elhatároztam, hogy duzzogva hátatfordítok az egésznek.

Ebben a pillanatban sarkáig tárult a konyhaajtó és anyám erélyes, kissé érdes hangja hallatszott:

— Gyerek, gyűjtsd meg a villanyt.

Lecsúsztam a magas konyhaszékről.

— Itt? — kérdeztem.

— Itt, itt! — kiáltott rám. — Hát hol a fenébe akarsz meggyűjtani?

Megállt a küszöbön s alacsony testének zömök tömegén látzott, hogy világért se moccanna, míg világosság nincs.

Kissé fáj, hogy minden ok nélkül rámkiáltott, borzasztó érzékeny gyerek voltam s nem bírtam az erős, nyers hangot; de azért kattantottam egyet a kapcsolón s a kis kockaalakú átjáróban fényes világosság lett.

Kávé!... Brr!...

Csak akkor vettem észre, hogy anyám nikkeltálcán tejeskávét hoz vajaszsemlével. Utáltam az ételt, bántott és fárasztott

az evés, (talán már öntudatlanul készültem is rá, hogy magyar író lesz belőlem), s a kávé különben se nagyon kedveltem. Eszembe ötlöttek a délutáni csetepaték, melyeket a meg nem ivott vagy fitymált kávé robbantott ki anyám és közötttem, bár nekem ebben mindig sírás, majd a szófogadó megadás jutott osztályrészemül.

— Gyere enni, — szólt anyám, — itt a kávé. Ne csinálj ma is komédiát... Légy jó fiú.

Ezzel letette az uzsonnával megrakott nikkeltálcát az asztalra.

Leverten néztem rá.

Nini, félcsésze... Kivülről nem lehet látni, de most, hogy belenéztem... Hát csakugyan félcsésze!

Anyám észrevette, hogy csodálkozom.

— Fiacskám, — szólt, — ma csak félcsészével kapsz, mert elszámítottam magam és nem jutott több tej.

Első pillanatban fel akartam kiáltani, hogy ez is sok, ezt sem bírom elfogyasztani, de anyám utolsó szavai, mint ördöggarangok, hirtelen visszacsendültek fülembé... „nem jutott több tej...”

— Nincs több tej? — kérdeztem.

— Nincs.

— Mama már kávézott?

— Nem; nem is fogok.

— Miért...

— Teát iszom.

— Igya meg ezt, — kínáltam ösztönösen.

— Nem kell, fiam, — szólt, s most hangja valahogy szelíden és simogatva érintett. — Idd csak meg te, rád fér, olyan vagy úgyis, mint a hétszűkesztendő.

Még egyszer s nagyon kérve kínáltam, de most már erélyesebben utasította vissza és ridegen szólított fel, hogy egyem vagy igyam, ne hagyjam kihűlni, mert ő nem áll oda újra kávé melegíteni.

S ezzel kiment a konyhába. Volt a lépéseiben valami furcsa zötyögés, aminőt egyszer szüreten hallottam szőlőtaposás közben.

Percekig ültem szótlánul a félcsésze kávé előtt.

Igyam? Ha iszom, rosszul leszek, forogni fog a gyomrom és szédülés környékez...

Igyam? Ha iszom, olyan rosszul leszek, hogy a kártyavár-építéshez nem marad erőm; már pedig a várnak...

Felálltam.

A várnak — vettem föl sápadt fejem dacosan — fel kell épülnie! Tíz... húsz emeletnyi lesz a kártyavárom! De nem én lakom majd benne. Ó nem! Se a kis szellembarátaim, azok sem, akik éjszaka körülzsonganak a csendben. A Tökfilkót teszem legbelülre, hiszen mind-mind a nagyszerű várakban, miket hírneves építőmesterek emeltek, tökfilkók szoktak lakni... Hiába, no, ez már az építőmesterek sorsa...

Tíz emelet... Húsz emelet... Kétrétű alja lesz: belül a gerinctartó, kockaalakú erődítmény áll majd, kívül a tulajdonképpeni fal, mely a pajkos tündérlányok nevetésétől őrzi, nehogy összeomoljak. Csúcsíves merész kis torony mered a tetejében s a harangot ügyesen beakasztott színes üveggyólyó fogja pótolni.

Édesapámra gondoltam, ki bizonyára odáig lesz a csodálkozástól és örömtől, ha visszaérkezik hivatalos útjáról. Legközelebb könnyebben fog itthagyni bennünket, ha valahová Ausztriába kell utaznia konferenciára, mert majd azzal a reménnyel indul, hogy fia, mire visszajön, meglepetésül megint épít valami nagyszerű dolgot. Valami egészen légiestet. De nagyon szép lesz...

Gondolatban megcsókoltam puha szájjal édesapám meleg bronzszemét és ránéztem a kávéra: félcsésze.

Hm...

Félcsésze!... Istenem!... Valami ötlet perzselte meg s egyre jobban, mélyebben hajoltam a kávé fölé.

Csak félcsésze!... Hurrá!... Hiszen akkor meg vagyok mentve!

Tegnap, tegnapelőtt, azelőtt, hetek-hónapok óta azért nem ittam, illetve nem akartam inni kávé, mert sok volt... s most itt ez a félcsésze... legyen hát egyszer a kifogás az, hogy kevés... Miért ne?

— Kevés, kevés, kevés, — gondoltam gépiesen.

Pedig dehogyis volt kevés! Ördögöt! De ha megiszom, rosszul leszek tőle és nem készül el a kártyavárom. Mondjam, hogy sok? Azt fogja anyám kiabálni: „Ez is sok? Na, nézze meg az ember; hiszen csak egy félcsésze!” — s igaza is lenne. Tehát?...

Az igazságot tehát nem mondhatom.

De ha kijelentem, hogy kevés, nagyszerű ürügyem van nem elfogyasztani; kevés... kérem, kevés... nekem egy egész csésze kávé kell!... A kávéházban se fogad el a vendég félcsésze kávé; legfeljebb, ha sok neki, a felét otthagyja. Lelkem boldog nevetésre fakadt: hurrá, nincs több tej!

Most kezdett csak derengeni bennem, miért kérdeztem előbb olyan határozott formában, hogy valóban nincs-e több tej? Pedig akkor még nem is álmodtam, milyen pompás ötletem fog támadni...

Határozott lépéssel mentem ki a konyhába s anyám elé álltam.

— Megittad? — kérdezte rögtön, amint meglátott.

— Nem.

— Nem? Hát miért nem?

— Azért, mert kevés.

— Kevés?...

— Kevés.

Olyanféle arcot csinált, mintha örült volna.

— Mit beszélsz... a kávé kevés?...

— Igen, — feleltem alamuszin, — én nem iszom félcsészével... vagy egész csészével kapok, vagy nem kell semmi.

— Nem hallottad, hogy nincs több tej idehaza? — remegett furcsán, mintha belsejét iszonyatos erejű tornádó kezdené tépni.

— Elfogyott a tej!

— Akkor nem kérek kávét.

— Te! — kiáltott rám. — Tegnap sok volt az egész csésze, ma kevés a fél?

— Nem kérek féllal, — pirultam el. — Építeni akarok és a félcsésze kevés...

— Te hülye! — remegett anyám egész testében és arca hamuszínűre fakult, szájaszéle meg elfehéredett közben. — Te, fiú... ha meg nem iszod..., Vigyázz, te gazember!... Megkeserülöd!

Kissé megijedtem tőle; sokszor láttam már dühöngeni, mert epés, durva, erőszakos asszony volt, de ilyen arcváltozást még sohasem tapasztaltam nála.

— Mama, kérem, — kezdtem, hogy megmagyarázzam a dolgot, de ő közberikoltott, mint valami papagály:

— Meginni!

Szelíden felnyúltam a kezéhez és könnyörögve néztem rá.

— Mama, kérem, hadd magyarázzam meg...

De ő vadul felbődült:

— Meginni! Azonnal!

— Nem... akkor nem kérem...

— Meginni, kölyök!

Micsoda? Kölyök?... Hát eszerint a kutyának volna „fia”?... A lealázó kölyök szó még makacsabbá tett:

— Nem, — mondtam határozottan, — nem iszom meg; nekem kevés a félcsésze kávé! — s otthagytam.

A többi tán egy percig se tartott. Előbb brutális szitkok szikráztak ki foga közül, majd megszidta apám-anyám istenét; nyomban rémítő ordítást hallottam s miközben kövér, zömök teste rámfeküdt, pillanatra feltűnt lilába játszó vérvörös arca és szája, melynek két szegletében tömör tajtékot vert a leírhatatlan düh.

— Kevés?! — bődült akkorát, hogy a dobhártyám majd elszakadt és csontos ökolütés érte tarkón a fejemet. — Kevés?! — üvöltött szakadatlan. — Kevés?! Te disznó, kevés?! — és vert, vert, ahol ért; sovány testemet öltrekapva maga alá nyalábolta s fejemet, hátamat, mellemet szinte kalapálta ökle, verte, verte, mintha paszulyt csépelne. — Kevés a kávé?! — víjjogott közben. — Kevés?... Nesze!... Hogy a fekély egyen meg beneteket!

Ordítani szerettem volna, hogy hagyja már abba, hallgasson és értsen meg... hagyja abba, inkább megiszom; de ajkamból, mit jeggyűrűjével felrepszített, folyni kezdett a meleg vér s nyakam fájdalmasan megfeszült rámtéhenkedő teste alatt.

Nem tudom, meddig ütött; valószínűleg nem tovább egy percnél, hiszen agyonvert volna. Csak arra emlékszem, hogy egyszerre sikoltozva csapkodta össze két kezét, majd vizesruhával rohant és kétségbeesetten törülte arcomról a vért.

— Drága kis gyermekem! — reszketett viasszápadtan. — Édes fiam!... Jaj nekem!... Jaj, mi történt!... Mi történt... Jaaaj!

Ahoz pipogya volt, hogy meglássa sebemről, mennyire nem veszélyes; mindössze is ajkam repedt föl; nyolc napon belül gyógyul...

De bent mikor heged be a sebem?

Ültem a kis átjáróban a konyhaszéken és türtem, hogy térdeljen előttem, rimánkodjék s lábamat ölelgesse. Nagyon borzadtam tőle... Rémitő csunya volt paraszttasszonyhoz illő szélsőséges állapotban látni az anyámat.

— Kávé nem kell, — mondtam makacsul.

— Nem, nem! — kapott a szón. — Ha nem kell, ne idd!

Azután elvonultam, hogy kikeressem három pakli kártyámat. A nagyszaltról leszedtem a terítőt s felborítottam helyette a viaszosvászon-alapot, melyre majd a vár következik. De amint az első kártyalapot kezembe vettem, éreztem, hogy ujjam, mint a nyárfalevél, remeg, remeg... a lap minduntalan megcsúszik, széle nem tapad a másik lap széléhez: nem tudok építeni.

Valahol rettenetesen meglopták rejtelmes erőmet.

Sutbavettem a kártyát és lekókadtt fejjel visszamentem meginni a félcsésze kávé. Most már foroghat tőle a gyomrom; úgysis mindegy.

Anyám, nyilván meghatottságból, odaült mellém s fejem cirógatta:

— Látod, kis fiam... milyen vagy... felbosszantasz... nemhogy rögtön megittad volna... Kellott ilyen botrányosan viselkedned?

Istenem, — gondoltam, — ha megértene! Ha a dolog lélekének legmélyét látva, megértene, ha úgy látna, ahogy én látok, ha tudná, mi az: építeni, ha tudná, hogy... hogy mennyire sajnálom én szegény édesapámat...

Magamat csak másodsorban sajnáltam.

Ittam a kávét, nem is ittam: szürcsöltem, két ajkam között vékony csíkban szívtam fel s fogaim között az átszüremlő nedű furcsa, kissé sipító hangot adott.

Megittam, talán mert éreztem, hogy nem a tápláló félcsésze kávé miatt kaptam ilyen csunya, durva verést, hanem azért, mert nem értettek meg s nem is akartak megérteni, — ittam szépen, megadva magam a sorsnak s érezve, ha nem is ilyen precízen, hogy a Félcsésze Kávé — a megértetlenség — miatt még sok-sok verést kell majd az életben ártatlanul és részvét helyett elviselnem.

És uzsonna után kiosontam a sötét előszobába. Nem gyúj-

tottam villanyt, szorosán a szekrény mellett mentem s ahol végük szakadt, ott a falhoz lapulva folytattam útam, mint valami gonosztevő. Kitapogattam az előszoba-ablakot, mely a szűk udvarra szolgál, hová napközben a csarnoki romlott árút és szemetet szokták kiszekerezni; az ablak alatt leguggoltam s tenyeremmel kitapogattam jódarabon a parkettet. Ott volt a hasadék: a svábok közlekedő nyílása. Éppen befért egy ujj. Se nagyobb, se szűkebb nem volt. Torzraváló arccal, lassacskán dugtam bele jobbkezem mutatóujját. Szívem sebesen vert, minden izmom megfeszült. Ha történetesen világos van s valaki rámnéz, okvetlenül így kiált fel: „Ez egy ördög!” Mert vadul és vigyorogva, könnyező néma kacagással feszítettem, téptem fel a szálkás parkettet, hogy a szennyes mélységnek, a sötétség lakóinak bővebb útjuk legyen felhemzsegni az emberek közé.

Ó, pedig én a kártyaváramra vágyom, ami szűz levegőt szívni fel az ég felé tör, — aranypárás ködben gomolygó messzimeszi kártyaváramra vágyom és várok, egyre várok, holott jól tudom, hasztalan minden epedés: a rideg közöny, a butaság és fáslelkű megnemértés mindannyiszor zsenge csirájában megölik majd álmaim pazar palotáját, mielőtt felépülhetett volna.

TE

ÍRTA: KOMLÓS ALADÁR

Azt mondani: te!

Mintha a jószágát szólítaná az ember

s az hozzádörgölve nyakát, juházva visszadorombolna: te.

Úgy mondani, mintha azt mondanám: enyém vagy,

vagy hogy: összeálltunk ketten a vadonban,

te, meg én,

kéz-kézben, fenevadak közt, csillagok alatt.

Azt mondani: te.

De úgy, hogy a te fölédboruljon mint egy sátor

és tenyerére emeljen, mint egy sziget

és rajta lakni lehessen.

Kedvesem, mondjuk egymásnak: te.

Ha ideadod a tested,

az se legyen más, csak társalkodó

tagjaink szava: te.

ÁRTATLANSÁG ÉNEKSZAVÁVAL

ÍRTA: KOMLÓS ALADÁR

Egészséges tüdőből, a könnyű nyáriruhán átduzzadó
zsenge lányidomaidból, melledből és édes karjaidból
ének csengett felém.

Örülsz nekem? Vigyázz? Egy autóbusz-megállónál
ismerkedtünk meg. Ablakaim mögött hátha ottrejtőzik
piros nyelvének lángjaival a farkas. Szegény is vagyok, ütött-vert
félpolgári csavargó, főnökömtől

sokat kell türnöm és szobám sötétjén ottfelelt
kenyérmorzsák laknak velem. Mi az, hogy naívu és magától-
kinyílsz előttem, mint virágkehely? [értetődően]

Mily bizalom hulláma hajt felém,
hogy úgy állsz előttem,
ahogy a késői földön, ahol törvény lesz már a mosolygó nyíltság,
fognak az útakon

ártatlanság énekszavával kart karba öltetni a párok?

FAGYBAN, ROBOTBAN, KOROMBAN, MOCSONBAN

ÍRTA: KOMLÓS ALADÁR

Szét fogod tární te is a térded, —
térded, mely biztosan szintén nemes,
szép és komoly.
És melletted lesz majd egy férfi akkor,
ki testedet, te birtokolhatatlan,
úrként becézni s birtokolni fogja,
hogy megrendül s tótágast áll a Rend.
S akkor valami meghajlik tebenned
a férfi előtt, ki a te urad lesz
azon az éjen. Ám a homlokod
ragyogni fog még akkor is, s mögötte
hideg és tiszta lánggal égni fog
az ember lelke, aki csillagoknak
örzi magában fényességeit.
És melled halmai:
ő játszani fog velök, az a férfi.
És elveszi tested szent zugait.
Én pedig akkor, elveszítve téged
és az egyetlen ölelést, amelytől
nem szennyesebb, de tiszta lesz az ember,
jární fogok, hátat fordítva néked,
fagyban, robotban, koromban, mocsokban.

KÉT JEGYGYÜRŰ

ÍRTA: PÁP KÁROLY

A Köpöly ucca közepe táján egyszerre csak egy tömör jegygyűrűt találtam.

— Hopp! — mondtam a nagyon szegény és telhetetlen ember örömeivel — arany! Gyorsan a zsebembe rejtettem s körülnéztem a földön:

— Talán lesz itt a közelben még valami — gondoltam szinte zsarolva szerencsémét — lássuk csak!

És néhány lépéssel odébb találtam egy másik jegygyűrűt.

— Arany! — kiáltottam megint s ezt a gyűrűt még sebezsebben vágtam zsebre, mint az elsőt. Ó, ha mindennap két ilyen gyűrűt találnék, mily gondtalanul élhetnék írásaimnak, sőt meg-nősülhetnék, ahányszor kedvem telne s még a világban is szertehutazhatnék néhanapján. Az első gyűrűből odum bérét fogom kifizetni, a másikkól egy hónapra való kolbászt, szalonnát és kenyeret fogok vásárolni.

És mindjárt elindultam a Zsibárusok tere felé. Mentem, mendegéltem...

— Hó-hopp! — gondoltam nemsokára — hiszen én nemcsak aranyat találtam, hanem gyűrűt is.

— Ne törődj evvel! — intett belsőmben a szegény és éhes ember — ne légy kíváncsi a szerencse lelkére... hagyd. Siess és add el, mert zavarba ejt...

— Jó, jó — nyugtattam a szegény embert — persze, hogy eladom. De előbb legyen meg az írónak is, ami az íróé... Övé a gyűrűk meséje, tied, szegény ember, az aranyak.

— Siess hát — nógatott a szegény — nagy Rend van itt a földön. Mingyárt ott is áll egy rendőr. Nézd csak.

— Gyorsan odébb álltam és nem messze leültem egy félreeső padra. Tenyeremre fektettem a gyűrűket. Nem volt rajtok se név, se dátum. De tökéletesen hasonlítottak egymáshoz... Mosolyogtam s mind a kettőt egy ujjamra húztam.

— Egy ujjon van most egy egész házasság — mormogtam magamban — egyetlen ujjamon egy férfi és egy nő. Ébredjetek!

Kalandozni hagytam gondolataimat, majd lehúztam ujjaimról a gyűrűket, megcsörgettem s megint tenyeremre fektettem őket.

Igy ültem sokáig, némán, várva, hogy a gyűrűk alakot öltsenek. S valóban, a gyűrűk közepéből lassan kibontakozott egy emberpár.

— Beszélj! — mondtam az egyiknek — mond el gyorsan a mesédet! Éhes vagyok!

— Találkára mentem — mondotta a férfi — és zsebembe akartam rejteni jegygyűrűmet. Ez azonban kicsúszott ujjaim közül s elgurult. Még ma is keresem.

— Lapos történet, — mormogtam, — mást vártam tőled; el foglak adni. Kolbászt veszek érted.

— Gyűrűt adsz el, — mondotta a férfi, — nem engem! és szertefoszlott.

A nő felé fordultam, aki engedelmesen így szólott:

— Én az uramat követtem, mikor találkára ment s megértve a szégyent, ami rajtam esett, elhajítottam a jegygyűrűket. Megbántam, mert a szerelem és házasság elmúlik, de a gyűrű arany marad. Kerestem azóta.

— Ostoba históriácska, — mormogtam, — számomra annyi értéke van az embereknek, amennyit a meséje ér és a meséje annyit ér, amennyit a valóság benne. Eladlak! Szobám bérét fizetem ki veled.

— A gyűrűt adod el, — felelte a nő és eltűnt. Már-már indulni akartam, mikor lassan egy más hang szólalt meg. Nem a férfi, sem a nő hangja volt ez, hanem a gyűrű aranyhangja.

— Ne adj el minket, — mondotta az egyik — nem vagyunk mi sem ember, sem gyűrű! Arany vagyunk...

— Épp ezért adlak el titeket — feleltem éhesen — már a gyűrűk is beszélni merészelnek!

— Hallgass reám! — mondotta a másik — öt évig sóvárog-tunk egymásért. Én a férfi kezén, zsebében, éjjeli szekrényén voltam, ő a nő ujján, retiküljében élt. Így vágyakoztuk át öt év minden napját és éccakáját, hallatlan kínban. Most végre, hogy az emberek szétváltak, mi összekerültünk s boldogok lehetnénk, ha nem adsz el minket egymástól.

— Élni kell — kiáltottam bosszusan — mit akartok! S mivel ezt nem tartottam elegendő érvenek, így folytattam:

— Élettelen tárgyak vagytok. Nem szerethetitek egymást.

— Hazudsz — felelte a gyűrű — a te szemedben nem lehetünk élettelen tárgyak;... te magad találtál bennünk emberi életet és akkor te tagadnád meg tőlünk saját életünket?

Elpirultam, majd elsápadtam a szégyentől és zavartan, majd dühösen csörgettem markomban a gyűrűket... Hát én már a szerencsémét se használhassam?... Hát nekem már a tárgyak életével is számolnom kell?... Meg fogok döglenni...

Hogy ne zaklassák tovább lelkiismeretemet, már a nadrágom hátsó zsebébe akartam dugni a két gyűrűt, mikor arra gondoltam, hogy jó, ha már így vagyunk, legalább hadd tudjak meg tőlük egyet-mást valóságos gyűrű-életükről.

— Jó — mondtam — hát ha tudtok valami érdekeset és mélységes értelmeset mondani a magatok valóságos életéről,

megkegyelmezek Nektek s néhány napig együtt élhettek nadrágom hátsó zsebében. Addig úgy is várnom kell, hátha valamelyik lapban hirdetnek utánatok. Félek! Nos halljuk, hogy is vagytok azzal a szerelemmel...

Ha legalább szaporodni tudnátok!... sóhajtottam pénztelenül, szomorúan...

— Tudunk szaporodni — felelte a László gyűrű, — de csak akkor, ha pénzt vernek belőlünk... És e szónál: „pénz”, a gyűrűt oly undor rázta meg, hogy majd kicsúszott a tenyeremből...

— Ahá! — mondtam diadallal — pénzt. Ezt akarom!

— Igen — folytatta a Márta gyűrű — mindenki más kezében akkor tudnánk szaporodni. De a te kezében akkor sem... A dolgok csak annyit érnek számodra... Te monád!

Büntudatosan lehajtottam a fejemet s elhallgattam. Csak a gyomrom kétnapos korgása zavarta a fájdalmas idillt...

— Magatokról beszéljete! — mondtam ezután zavarodottan.

— Arany vagyok — válaszolt az egyik.

— Arany vagyok — mondtotta a másik. Nincs se nemünk, se nevünk, se foglalkozásunk, se korunk, se hitünk és éppen ezért igazán szeretjük egymást...

— De nekem élni kell — kiáltottam a nincstelen ember kétségbeesésével. Élnem kell, együtt, közösen, az emberfalkával és a szerencsével.

— Olvassz egybe minket! — kértek a gyűrűk — mert igazat mondtunk, és aztán áss el minket, amilyen mélyre csak ázni tudsz... ázni tudsz...

— Igen — mondtam éhesen és szegényen — legyen meg a kérésetek. Egybeolvasztlak titeket! Aztán legalább félelem nélkül adhatlak el mind a kettőtöket...

És egybeolvasztottam a két gyűrűt. De még ezután sem merem eladni őket. Mert nagy és nehéz a rend és a művészet a szegényeknek itt a földön. Elástam őket, oly mélyre, amilyen mélyre csak ázni tudtam! Ó, bár sohse lennék éhes és szomjas az életre s lehetnék a földön úgy, mint ők a földben...

NIETZSCHE

IRTA: STEFAN GEORGE

Mélysárga felhők húznak át a dombon
s hűvös viharok, — ősz s koratavasz
futárai félig... Tehát e fal
zárta a Mennydörgőt, ki egymaga
volt a por és füst társ-ezrei közt?
Itt küldte lapos dombvidékre és holt
városra végső, tört villámait
s ment leghosszabb éjbe a hosszú éjből.

Bambán üget lent a tömeg. Ne bánts!d!
Puhánynak mi a kés? irtás a gyomnak?
Egy ideig még jámbor csönd legyen;
előbb pusztúljon a barom: dicséri
s beszennyezi s húzik tovább a rothadt
gőzben, mely őt megfojtani segített!
S akkor: fölragyogsz az idők előtt, mint
a többi vezér, véres koronáddal.

*Te! Megváltó! s legmegváltatlanabb —
Mily sors és súly nyomott, hogy sose láttad
a vágyak országának mosolyát?
Nyugalom s építés öröme nélkül
isteneket emeltél, dönteni?
Megölted a legközelebbvalót
magadban, hogy vágyva reszkess felé
és átsikoltsd a magány kínjait.*

*Későn jött, aki könyörögve mondta:
— Nincs már több út gleccserek s iszonyú
sasok fészkei közt, most: vissza kell
vonulni a szeretet gyűrűjébe...
S ha aztán a szigorú s meggyötört hang
himnuszként száll kék égbe s ragyogó
zuhatagba, — sirjunk: óh, mért beszélt
ez az új lélek, mért nem énekelt!*

Fordította: SZABÓ LŐRINC

A MARNEI CSATA

ÍRTA: WILHELM KLEMM

*Lassan mozogni kezdenek a kövek és beszélni.
Zöld ércbe mered a fű. Erdők, alacsony,
sűrű rejtekek, falják a messze hadoszlopokat.
Hasadni fenyeget az ég, a mézsfehér titok.
Két kolosszális óra hömpölyög pillanatokká.
Fölpuffad az üres láthatár.*

*Szívem nagy, két haza fér bele: francia-német.
Minden lövedék engem fur át.
Az üteg, oroszlán,
hatszor behérdül a tájba. Üvölt a gránát.
Csönd. Távol bugyorog a gyalogsági tűz,
napokon át, heteken át.*

Fordította: SZABÓ LŐRINC

AZ IFJÚ HEBBEL

ÍRTA: GOTTFRIED BENN

*Te faragsz s alakítsz: ügyes a véső
és finom és fehér a kéz.
En homlokommal ütöm ki a márvány-
tömbből az alakot.
Kezem kenyérért dolgozik.*

*Még messze vagyok magamtól,
de az akarok lenni: az Én,
akit véremlen hordozok és
aki követeli maga-teremtett
emberföldjét és istenegeit.*

*Olyan szegény asszony az anyám,
hogy nevetnél, ha látnád. A falu
végén lakunk,
szűk kis öbölben.
Ifjúságom iszonyu ótvar:
alatta seb.
Minden nap vér szivároog alóla.
Attól torzultam el így.*

*Aludni? nem kell!
Enni? csak hogy meg ne gebedjek!
Könyörtelen a harc
s kardoktól meredezik a világ.
Mindegyik a szívemre éhes.
Mindegyiket, Fegyvertelen,
a véremlen kell megoldvasztanom.*

Fordította: SZABÓ LŐRINC

JÓT TETTEM

ÍRTA: FRANZ WERFEL

*Szívem kacagj!
Jót tettem, valamit.
Már nem vagyok árva.
Él valaki,
egy ember él,
akinek szeme könnybe lábad,
ha rám gondol.*

Szívem, kacagj:
él valaki!

Nem vagyok már, nem vagyok árva,
mert jót tettem, valamit,
újjongj, szívem!

Most vége a sóhajos napoknak.
Ezer jótettet akarok!
Már érzem,
hogyan szeret minden
mert én is mindent szeretek!
Föld a megismerés gyönyöre!
Te, legvégső, legédesebb,
legtisztább, legfénylőbb, legegyszerűbb
érzésem: jóakarát!
Ezer jótettet akarok.

Legszebb kielégülés
lesz az enyém:
hála!
Néma tárgyak
omolnak a karjaimba,
néma tárgyak, akiket egy
beteljesedett órában
megsimogattam, mint derék állatokat.

Íróasztalom recseg,
tudom, meg akar ölelni.
Kedvenc darabomat próbálja játszani a zongora,
titokzatosan és ügyetlenül
zengenek össze a húrok.
A könyv, melyet olvasok,
magától föllapozódik.

.....
Jót tettem, valamit.

Megyek majd, egyszer, a zöld természetem át,
s követni fognak a fák
meg a kúszónövények.
Gyom és virág
utólér,
tapogatózó gyökerek ölelnek máris,
zsenge ágak
kötöznek erősen,
levelek csörgedeznek reám
szelíden mint
gyér-könnyű vizesés.
Sok-sok kéz kap felém,

sok-sok pici zöld kéz,
kedvesség és zseretet
szövevényeiben
állok, rabulejtve.

Jót tettem, valamit,
szívem csupa öröm és jóakarát,
s már nem vagyok árva,
nem, nem vagyok árva.
Újjongj, szívem!

Fordította: SZABÓ LŐRINC

ÉJSZAKAI UTAZÁS A KÖLNI RAJNA-HIDON ÁT

ÍRTA: ERNST STADLER

A gyorsvonat tapogatózik és átveri a homályt.
Csillag nem jő. Ma az egész világ éjpántos, földbevájt
szűk folyosó, amelybe néha liftnyílások kék ragyogása szakít riadó
horizontokat:
lámpák tűzköre, tetők, kémény, és árad a füst... csak egy-egy
pillanat...
S minden fekete megint. Talán az éj beleibe futunk; amíg
egyszerre fény támológ elő... siralmas, téveteg magányban...
egyre több... és összegyűl... és megsűrűsödik.
Szürke házfrontok vázai, meztelenül, derengésben derengve, holtan
— valaminek jönnie kell!... óh, itt nehezül, érzem,
a súlya, jaj,
agyamban. Szorongást dalol a vér. És hirtelen, mint tenger, meg-
dördül a talaj:
repülünk, fölemelve, királyian, át az éjszaka gatta levegőn, magasan
a folyó fölött. Óh, millió fény hajlása, néma katonák,
és villogó parádéjuk előtt súlyosan zuhognak alá a vizek. Disz-
század éji tiszteletadásra! tovább!
Mint rohanó fáklyák! Mennyi öröm! Kék tengeren tisztelgő hajók!
Ünnep, csillagok százai!
Ragyogó szemek tolonganak, nyüzsögve! Egész addig, ahol vendé-
güket eleresztik a város végső házai.
És aztán a hosszú magányok. Meztelen partok. Csönd. Éjszaka.
Eszmélet. Megértés. Áldozás. És viharok akarata-tüze ráz,
hogyan jöjjön a végső, perzselő. A nemzés ünnepe. A gyönyör. Az
ima. A tenger. A pusztulás.

Fordította: SZABÓ LŐRINC

A TEMETÉS

IRTA: KOMJÁTHY ALADÁR

A nagy, ódon, sárga külvárosi bérház meredt-bután bámult a langyos levegőbe. Előtte szabad térség volt, gyér fűvel, ahol piszkos, sovány kis porontyok játszadoztak az édes napsütésben, elfeledkezve mindenről: a tél szomorúságairól, mikor rongyos, keshedt ruhácskáikban, ócska cipőikben, majd megvette őket az Isten hidege, az éhségtől örökkön korgó-morgó hasacskaájukról, a rosszlevegőjű szűk, kis lyukakról, ahová télen át be voltak zárva bűz és sötétség közé. Játszottak és nevettek boldogan, éppúgy mint a nagyurak gyermekei, pedig csak szegény kis prolicsemeték voltak, eljegyezve a nyomorúsággal és küzködéssel. A titkos megbélyegzettség keresztje már láthatatlanul ott égett a vézna, nyomorgonc, ártatlan kis testeken, de még sejtelmük sem volt a nagy, baljóslatú fenyegetésről, amely gyászosan lebegett a buksi fejecskék gondatlansága felett.

Tavaszi volt, május elseje. Ernyedtség úszott a napos, verébcsipogásos levegőben, az emberek, fáradt, igavonó barmok, nagyokat ittak a tavasz kútjából, s egyre szomjasabbak lettek.

Valahonnan verkliszó hallatszott. Az uccán járkáló ifjú párok közelebb simultak egymáshoz, felbújtva az árulóan langyos tavaszi levegőtől és a divatos kupléktól. Fialat munkáslányok, fehér cipőben, harisnyában, munkáslegények, akiknek öltözetén meglátszott a komoly erőfeszítés, hogy tisztességesen kihúzzák magukat. Legjobb ruhájukat öltötték fel, mert letiportságukban és megalázottságukban is áhítoztak a szépre, legalább ünnepnapokon. A lányok boldog önfeledtségben sétáltak kopott lovagjaik oldalán, mert ma nem volt gyár, piszkos műhely és lelketelő robot, de nevetett a tavasz, s a forró-bűzös életkavargásban maguk mellett érezték a férfit, akinek szeretői, talán feleségei lesznek valamikor.

A nagy sárga ház élete is forrott, kavargott ezen a napon. A hosszú folyosókra nyíló ajtók egyre nyikorogtak. Férfiak, nők, gyermekek jártak ki, be; nevettek, beszélgettek, örültek az ünnep napsugaras pihenőjének meg a távoli verkli ideszűrődő, megvénhedt hangjainak.

A házat fontos-esemény tartotta izgalomban. Az első emeleten meghalt az egyik lakó fia, tüdővészben. Még pár nappal előbb is látták, amint végigvonszolta csontvázszerű testét a rideg lépcsőkön, elhaladt az udvaron s kiült a ház elé készített székre. Rettenetesen megvékonyodott, siralmas nyakában fel- és leszaladgált a borzalmas nagy ádámcsutka, mikor erőtlenül köhécselni próbált, miközben a verejték csak úgy szakadt a homlokáról s ijesztően kidudorodó pofacsontjai közé visszahúzódott kifejezéstelen szemei a láz párázatában fürödtek. Csak ült a széken, semmire sem gondolva, merev elbámulásban. Alig volt jártányi ereje

s már tiltakozni sem tudott a sors ellen, amely beteljesedni készült rajta. Belenyugodott a változhatatlanba, nem tudatosan és büszkén, de mint az agyonhajszolt ló, amelyik közönnyel dől ki a hámból s várja az elkerülhetetlen halált. A lakók aztán azt is látták, hogy alkonyat felé anyja és nővére nagy kinnal tuszkolta felfelé a lépcsőkön, s a hullaszerű jelenség görcsösen kapaszkodott időnként a karfába, hogy kilihegje magát.

Most aztán végre igazán, egészen és tökéletesen meghalt. A nyomorult, sötét konyhában, a halál fenségében felmagasztosulva, feküdt az emberiség legújabb termelvénye: a dolgozó. A fejénél égő két olcsó gyertya megvilágította a siralmas koporsót, melynek hitványsága nagyon rövid ideig fog csak ellenállni a rothadástermelte maró lének s a sírok mohó férgeinek. A szemfedő, a vánkos, amelyen az ijesztően lesoványodott fej pihent, az egész halotti felszerelés, mind-mind a legolcsóbb volt s illett ahhoz az ócska, kopott fekete ruhához, amelyet csak nagyritkán vett fel, ünnepi alkalmakkor, mikor még élt s amelybe belegyömöszölték még ki nem hült tetemét, hogy illően legyen felöltöztetve arra az alkalomra, mikor utoljára fogja a temetésnél magára vonni az emberek figyelmét.

Az anyja a konyha sarkában sírdogált, az apja komoran ült egy széken, teljes elfásultságban, s időnként szórakozottan pödörgette hatalmas, már őszielni kezdő bajuszát. A leány kibámult a tavaszi ragyogásba s szíve mélyén az fájt neki a legjobban, hogy az „eset” miatt nem mehetett el a szeretőjével egy kirándulásra, amit már egy héttel előbb megbeszéltek. Egyébként az egész család az első drasztikus megrémülés után titkos megelégedést érzett, mikor a szerencsétlen egy roham alkalmával kiköhögte utolsó csepp meleg piros vérért s mint oldalba rugott zsák, fordult le a székről a konyha kövezetére. Mindannyian már régen tudták, hogy nincs segítség s a szemük előtt lejátszódó hosszas haldoklás a végén már teljesen kihozta őket a sodrúkból. Egyik is, másik is mind gyakrabban kapta magát azon, hogy áhítozza a gyerek halálát s szeretne ettől a kellemetlen lidércnyomástól szabadulni, amely teljesen felforgatta mindennapi életük megszokott rendjét. Aljasságukat azzal a szokásos piszkos ámitással takargatták, hogy ránézve a halál már amúgy is csak megváltás lenne. A lány volt még a legőszintébb, mert nem is nagyon titkolta, hogy mennyire terhére van bátyja hosszas betegsége. Fialatos önzésében, mohó, élnivágyó egészségében mindenáron szabadulni szeretett volna ettől a kínzó látványtól, amely napról-napra az enyészetet és elmúlást idézte a szeme elé.

Most megtörtént, s mikor a szomszédok és ismerősök bejöttek, értelmetlen szavakat normoltak s gondolat nélkül bámultak a halott megmeredt arcába, az egész család újra és újra kötelességének érezte, hogy fájdalmat mutasson. Heves sóhajaik betöltötték a kis zugot s az öreg időnként komor elszántsággal szólalt meg: „Hja bizony, így van ez!”, míg a leány túlzottan magas, nem

őszinte hangon kezdett jajveszékélni s hevesen nyomkodta zsebkendőjével a szeméit, hogy könnyeket csaljon ki. Csak az édesanya nem szólt egy szót sem. Az ő lelkét igaz fájdalom gyötörte.

Az idő lassan mulott. A temetés délután három órára volt kitűzve, de úgy tűnt fel előttük, hogy ez az időpont sohasem fog eljönni. Most már minden vágyuk az volt, hogy minél hamarabb túlessenek az egész dolgon és eltűnjék szemek előtt az, akivel semmit a világon kezdeni nem tudtak s aki határtalan, gögös hallgatásával, titokzatos merev közönyével megbabonázta és megfélemlítette őket. A fenséges hulla megrendíthetetlen mozdulatlansága összegörnyeztette s porba sujtotta az élőket, akik beszélni, mozogni, lélegzeni tudtak.

Végre valamivel három óra után megjelentek a temetésrendező intézet alkalmazottai. Minden teketória nélkül felsiettek a lakásba, eloltották a gyertyákat, azután megragadták a koporsófödelet és ráborították a halottra. Gyors, ügyes, gyakorolt kalapácsütések hangzottak fel s a börtön visszavonhatatlanul lezárult. Örökre eltűnt ez a valaki, aki egykor emberré lett titokzatos törvények parancsa folytán s most olyan útra kelt, amelyről még beszélni sem lehetett. Már legenda volt, por és Isten s félelmetes tiszteletet keltett azzal az egyetlen tetteivel, hogy meghalt. A pillanat keservességét mindannyian érezték. Az anya vadul felzokogott, az apa nehéz hörgések között engedte földre hullani a szeméből kicsorduló súlyos könnyeket s a leány, ráeszmélve végül a perc fenséges szörnyűségére, megborzadt és hisztérikusan csuklott.

A gyászhuszárok, oda sem hederítve ezekre a jólismert és megszokott jelenetekre, megragadták a koporsót s lassú léptekkel megindultak a lépcsőn lefelé. Az egész ház talpon volt s élvezte az eseményt. A vénasszonyok szinte sápadoztak a temetés látványának gyönyörűségétől s olyan mohó szemekkel figyeltek, mintha a világ legérdekesebb jelenetét látnák.

A kapu előtt egyszerű, kétlovas, üvegnélküli halottaskocsi állott. A kocsis kopott, fekete libériában segédkezett a koporsó elhelyezésénél, amelyre rátették az egyetlen, szerény, szegényes kis koszorút. Aztán megindult a menet. Az apa, anya, leány egy sorban haladtak, közvetlenül a kocsi után, zsebkendővel a kezükben, mögöttük néhány rokon, azután egy pár munkás, akik az elhunyttal egy szakszervezetben voltak. Végül, tarkán és összevissza, az ismerősök és kíváncsiak kisebb csoportja.

Hosszú, sivár, poros uccákon haladtak végig. A koradélutáni napban nevetgélő és sétáló emberek egy pillanatra elkomolyodtak, mikor meglátták a komor menetet, aztán tovább beszélgettek mindennapi dolgokról, örültek az életnek s a szerelmes párok, cinkos rémülettel, még forróbban összebujtak.

Az út a temetőig hosszú volt. A nap kitartóan sütött, a por finoman kavargott, egyik ucca házsorai a másik után peregtek le. Ez az egyhangúság elbágyasztotta és megnyugtatta őket. Mint

géprejáró bábuk, gondolat nélkül lépkedtek a kocsi mögött s lassanként szinte elfelejtették, miért és hová mennek. Az öreg időnként megtörölgette zsebkendőjével izzadtságától fénylő arcát, amelyre ráülepedett a finom por, az asszony vörös, kisírt szemekkel, bánat nélkül bámult maga elé, a leány titokban a járókelőket nézegette s nagyon örült, mikor az egyik sarkon megpillantotta a szerelmesét. Alig bírta egy mosolyt elfojtani, amint egymásra néztek s szemük árulóan felvillant.

Végül feltűnt az óriási temető kapuja. Arany betűkkel villogott a délutáni napban a sokatigéző felírás: „Feltámadunk!” A kocsi befordult a kapun. A kerekek recsegtek a köves homokon s most a sírok között haladt a menet. Sokáig kanyargott a kripták és előkelő sírkövek szegélyezte úton s végre megállapodott valahol egészen hátul, ahol egyszerű és szerény fakeresztek alatt a szegények aludták gazdagokkal közös, gigantikus álmukat.

A koporsót leemelték a kocsiról s a sírból kihányt sárga, agyagos kupacra helyezték. Az egyik munkás hosszadalmas beszédbe fogott. Azzal kezdte, hogy az elhunyt milyen lelkes híve volt a pártnak s mennyire odaadó, derék, együttérző szaktársat veszítettek el benne. Proletárbetegségben, tüdővészben halt meg, ott szerezte a gyárban, de az ő fiatal proletárhalála csak erőt ad társainak, hogy tovább harcoljanak az eszméért, amelynek diadala után a dolgozók is emberszámba fognak menni, s ha a most élők nem is, de — mondotta — unokáink, vagy dédunokáink megbecsülésben és boldogságban fogják eltölteni az életet.

Az öreg, bár lelkes szocialista volt, nem bírta a beszédre figyelni s valósággal dühöngött magára, amiért nem volt képes a szemét levenni sógora veszettül kifényesített cipőiről, amelyeknek villogása még a rátapadt vastag porréteg alatt is feltűnt. Egyre az járt az eszében, hogy hiába minden, ez a kifényesítés nem használ, mert a bőrön már nagy repedések vannak s az egésznek nemsokára vége lesz. Az anya kimerülten hallgatta a szónokot s magában nagyon hiábavalónak vélte ezt a fecsegést, mert mit használhatott az eljövendő idők minden boldogsága az ő szerencsétlen fiának, aki nyomorban élt, nyomorultul halt meg s most itt feküdt annak a gödörnek a szélén, amely mindjárt örökre el fogja rejteni a szeméit. A leány egészen a sír szélén állott, megbabonázva bámult a mélyébe, s nem tudta elfordítani szemét a kegyetlenül egyszerű látványtól.

A beszéd befejezése után megmozdultak a sírásók, a koporsót ráillesztették a hevederekre s leeresztették a gödörbe. Ekkor mindannyian levették a sapkájukat s az egyik előbbre lépett. Keresztet vetett magára, s mert pap nem volt, kötelességszerű hangon rákezdte: „Az atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében, Amen. Miatyánk...” Az ima befejezése után megragadták ásóikat s megkezdődött a koporsóra hulló göröngyök gyászzenéje, a mindennek visszavonhatatlanul befejezését jelentő dübörgés. Ezekről a tompa zuhanásoktól felrázva a fájdalom vad erővel tört ki a

szülőkből. Az apa úgy sírt, mint egy gyermek. Az anya nem sírt, de egész testét folytonos reszketés rázta. Egyre erősebb görnyedt, mintha rettenetes gyomorgörcs kínozná, s a végén térdre bukott. Barázdás homloka, amely felett már őszes fűrtök lebegtek, alázatosan hullott a porba s ott aztán kitört belőle a zokogás. A leány félelmetes hangokat adva groteszkül rikácsolt s a kezében szorongatott zsebkendőt rongyokká tépte.

Közben a sír elkészült, a keresztet beszúrták a fejhez; s Kovács János, élt 22 évet, meghalt 19... május 8.-án, el volt intézve.

Az emberek jórészt elszéledtek. Csak a rokonok és a legközelebbi ismerősök maradtak ott. Csöndesen a szülőkhöz léptek, kezeiket szorongatták s halk szavakat mormoltak. Az öreg egyhangúan ismételte: „Köszönöm, köszönöm”, bár nem igen tudta, hogy tulajdonképpen mit is mondanak. Most, hogy így a végére jutottak mindennek, fásult megnyugvás vett erőt rajtuk s a végsőkig feszített idegek ellenhatásaként tompa ernyedtség, félálomszerű állapot kerítette őket hatalmába. Álltak a fényt-sugárzó ég alatt, a rájuk hulló jóleső langyosságban s bámultak a sírra, gondolat nélkül, míg lábaikban csak úgy reszketett a sok izgalom és a gyalog megtett hosszú út. Legjobban szeretett volna mindegyik ott nyomban lefeküdni s mélyen, hosszan aludni, aludni, aludni, mindent elfeledve, mint a kövek, mint a halott, aki élete árán megvásárolta az örök hozzáférhetlenséget.

Végre lassan elindultak a sárgahomokos, kavicszal behintett úton, Elöl a két öreg, mögöttük a leány a rokonok társaságában. Időnként sóhajtvá néztek vissza a sírra s mikor kiléptek a büszke felírású kapun, az anya szeméből két forró könnycsepp hullott a porba.

Az uccán zsvaj, kacagás, napfény és élet hullámozott. A temető közvetlen szomszédságában kocsma zajgott: vad üvöltözés, féktelen zenebona hallatszott ki belőle. A hirtelen feltárult ajtón fiatal, csinos, erőteljes legény támolgott ki vörös arccal, zilált hajjal, fényes, de zavaros szemekkel. A kalapját valaki utána dobta. Épen a leány lábai elé hullott. A legény le akart hajolni, hogy felvegye, de megtántorodott s hirtelen a leányba kapaszkodott. Ez halkán felsikoltott az ijedségtől, de egyben egész testét megrázta valami vészes gyönyör, mikor a forró vasmarkok szorítását érezte. Óh, ez élet volt s minden lehangoltsága elmúlt ettől az egyetlen érintéstől. „Bocsánat, szép kisasszony, — morgott a részeg —, ezer bocsánat, nem akartam” — motyogta zavarosan, míg igyekezett elkotródni. A leány titokban égő pillantást küldött utána. A sürgés-forgás, a ringató zaj és bűgös elkábította az amúgy is kimerült gyászolókat. Jóleső, megnyugtató fáradság kezdett rájuk nehezéni. Az örökkön zajló élet már kezdte elfeledtetni azt, akinek a sírjától csak az imént távoztak. Az asszony hirtelen kimerülten megállt és kijelentette, hogy nagyon fáradt. A sógornak ez jó alkalom volt, hogy egy kis pihenőt ajánljon az egyik közeli kocsmában. „Ugyan”, — szól felhá-

borodva az asszony, — „most csak nem megyünk kocsmaiba!” „No, iszen nem is azért mondtam, — védekezett a sógor, — csak hogy valahol kipihenhesd magad”. Ujra elindultak, de az asszony képtelen volt gyalogolni. Erre mégiscsak betértek. A bűzös helyiség tömve volt. Az egyik sarokban valaki nagy igyekezettel verte az ócska zongorát. Férfiak, nők vegyesen ültek a vastag dohányfüstben s itt-ott már énekeltek. Vad röhögések hangzottak ki a méhkasként zümmögő tömegből. Letelepédtek az egyik asztalhoz, ahol egymagában üldögélt egy csinos, jóképű hajós. Az öreg bort rendelt. Kiszáradt torkuk mohón nyelte az üdítő italt s alig vették észre, már a harmadik liternél tartottak. Kifáradt, meggyötört szervezetük nem állhatott ellen sokáig az alkohol hatásának. Lassanként mindannyiukra a jótékony, nehéz mámor kezdett ráhullani. Az anya elaludt a széken s valami boldog álmodhatott, mert ajkai körül csendes mosoly játszott. A leány izzó hallgatásban, vadul dobogó szívvel tűrte, hogy a hajós az asztal alatt meztelen combjait markolássa. A sógor rekedt üvöltéssel nótára gyujtott. Az öreg ütemesen ringatta a derekát az ócska zongora hangjaira s könnyes szemmel mondogatta: „Hej, sógor, mikor még mind a ketten fiatalok voltunk!” A sógor egy pillanatra abbahagyta az üvöltést s meggyödéssel válaszolta „Az volt az igazi. Fiatalság, nő, meg bor. Ez minden. A többi...” Legyintett... „Nem ér az élet semmit, ha az ember megöregszik. Legjobb akkor már megdögleni. Csak a fiatalokért kár. Majd megszakad a szívem, ha erre a szegény Jóskára gondolkodom”. S nagy elérékenyedésében sírva fakadt. Az apa elkomorodott s vigasztalóul nagyot húzott az előtte álló pohárból.

A kis helyiségen urrá lett a mámor zürzavara. Rekedt nevetés, dalolás, áruló lihegések, bógés, üvöltés kavargott a maró füstben, s a kocsmaiban többé már nem emberek ültek, hanem állatok, akiknek mindegy volt élet, halál, boldogság, boldogtalanság, szegénység, gazdagság, becsület vagy gazság. Minden az egyetlen sűrű, bűzös jelenné tömörült össze s az őserdők fenekének vadjainak könyörtelen, szentimentalizmus nélküli, pokoli üvöltése tört az esti ég ragyogó, néma csillagai felé. A millió évekkel ezelőtt elhalt állatösk támadtak fel e pillanatban, s az emberi torkokon ismeretlen folyók partjain, iszonyú erdőségek mélyén, sivatagban, sziklák komor szakadécai közt réges-régen elhangzott csatakiáltása csapott ki a meghalni nem akaró, makacs, örökké támadásra kész állati mivoltnak.

Kovács János pedig csendesen, irtózatossággal elhagyottságban feküdt a magas csillagok alatt s megkezdte csodálatos átalakulásainak sorozatát. Elkapta a rettenetes idő, míg sírja felett tovább őrjögött a buboréklények sírnivalóan különös, megfoghatatlan élete, s a létezés kínjától szenvedő föld kitátotta borzadályos torkát, hogy lassanként elnyelje mind-mind ezeket a szomorú és tragikus állatokat, akikben napfényként égett az elkerülhetetlen megsemmisülés kegyetlen tudata.

S Z E M L E

JIDDIS SZÍNHÁZ BUDAPESTEN

ÍRTA: IGNOTUS PÁL

Egy jiddis staggione játszik immár közel egy év óta Budapesten, a Király-uccai Trocadero-ban, ebben a füstös, füledt, alacsony mennyezetű és úgyszólván történelmi veretű kabaré-mulatóban, ebben a sok szerelmes szív viharát, sok közéleti nevezetesség berugását s egy csődönkívüli kényszeregyezségi eljárást megért österézyvárosi lokálban, amelyre nemrég az irredenta pátoszú Tátra nevezetét kényszerítette stílusérzéketlen hatósági embe-reink buzgalma. Amióta a pesti jüdlizést lembergi jüdlizés váltotta fel a kis pódiumon, a Király-uccai lokál ismét zsúfolva van esténként, mégpedig nemcsak az előadást kalapban végig-élvező etnográfiai érdekességekkel, hanem jólöltözött, látnivalóan jómódú s bizonyára tiszta magyar anyanyelvű honpolgárokkal is, akik alig térnek magukhoz a gyönyörűségtől, a nevetéstől és megilletődéstől.

Ami igazán érthető. Mindenekelőtt a nevetés, amely önkénte-lenül kibuggyan az emberből, amint a vicclap- és jasszhumor legkedveltebb kifejezéseit és akcentusait, ezeket az ironikus mel-lékíz nélkül elképzeltetetlen fordulatokat a gyermek után hörögve epedő anya, a lelkiismeretfurdalásban őrzöngő iszákos apa s egyéb véresen tragikus figurák szájából hallja. Az öreg, szomorú hege-düs, aki elérzékenyedik azon, hogy a „betamtes Mädele“ „rach-monesdich“ tekintett rá, a szép fiatal lány, aki „Tatenyu!“ kiál-tással borúl zokogó apja mellére, a mord családapa, aki „ne miesze Meschüne!“ átokkal sujtja a leánya szíve körül okvetetlenkedő bochert: mind komikus jelenségek, mert azokká is kell válniok a pesti ember szemében, aki a zsidó zsargont elválaszthatatlanul és visszavonhatatlanul asszociálta a zsidó zsargonban elmondott anekdotákkal. De amilyen komikusak ezek a színészek, ugyan-olyan meghatóak is, éppen azáltal a fenntartás nélküli komoly-ság által, amellyel groteszk nyelvüket s milieujuket vállalják, s a szenvedélyesség és fájdalomosság által, amellyel száználmas szere-peiket végigabajgatják. Áhitatos, rajongó, odaadó munkásai szín-paduknak; a legjobb orosz színtársulatokra emlékeztet a személy-telenség, amellyel a dobogóra lépnek, a szerénység, amellyel egy-máshoz alkalmazkodnak, a buzgalom, amellyel szerepeikben fel-olvadni igyekeznek; s a nemesemlékezetű százévelőtti magyar színészekre az az entuziazmus, amellyel nemzeti misszióként üzik mesterségüket. Rabinowitz úr, a társulat egyik igen talen-

tumos karakterszínésze beszélte el nekem, hogy mielőtt valame-lyik új darab próbájához fognának, előbb néhányszor összeülnek s egyebet sem tesznek, csak „megbeszélnek a költő intencióit...“

És még meghatóbbá válik ez a lelkesedés azáltal, hogy több-nyire sem a darabok nem érdemlik meg, sem a nézők, sőt maguk az előadások sem. Nem mintha nem volnának jó színészek a tár-sulatban, de, nem is szólva a színpad s a díszletek abszolúté kez-detleges voltáról, maga a trupp is olyan kicsiny, hogy néha pél-dául szerelmes bakfis-szerepekben láthatni viszont azon művész-nőt, aki előző este anyakomikának mutatkozott be. S az első sorokban ülő nézők láthatják azt is, hogy milyen meggyőződéses szorgalommal végzik a függöny mögött a sűgő próza munkáját a hölgyek és urak, akik az imént még ragyogó démonok és szív-tipró szélhámosok gyanánt kántáltak és hadonásztak a szín-padon...

Négy darabot láttam a jiddis társulat előadásában. Ezek közül az egyiket, a *Dybuk* című kabbalisztikus drámai költeményt, amelyről, mint mesélik, Gorkij is elragadtatással írt, az én szóta-lálgatásommal megközelíteni sem lehet. A többi hármat azonban tisztán értettem; ezek a mai ghetto-zsidó életből szólnak, New-yorkban vagy Lengyelországban játszódnak és vagy derüsen végződnek, például a szegény talmudista s a gazdag leány ház-aságával, vagy tragikusan, például a könnyelmű apa öngyilkos-ságával. Az út, amely a befejezéshez vezet, nagyjában mindig egyforma: találni rajta olyan velőtrázó jelenetet, mint hogy a férj lelövi felesége csábítóját, olyan könnyfacsarót, mint hogy a gyermek megleli elveszettnek hitt szülejét, olyan mulatságosat, mint hogy valaki szeret inni s részegségében két ujjat lát egy helyett. A történet mindig a léha szülő könnyelműségén, vagy a rideg szülő kapzsiságán indul meg s gyilkossággal, bűnbánattal, régi barátok és ellenségek váratlan találkozásával, tehát a legnai-vabb és legordinárébb idegfeszítési effektusok halmozásával foly-tatódik. Közben a humoros jelenetek: a pincérpár a gyomor örömeiről dalol, vagy a kövér kántor charlestonozik. Szóval: füzetes-regény-izgalom, operett-humor és Gartenlaube-szentalizmus. Szóval: nyugati kultúra. Persze a legalja. S nem is a mainak a legalja, hanem a száz év előttinek. Egy európai árja faj legalacsonyabbrendű drámairodalma 1826-ból,

Hogy legalacsonyabbrendű, az sem a színtársulatra nézve nem kompromittáló, amely becsületes szorgalommal alkalmazko-dik közönsége izléséhez, sem a zsidó zsargonra nézve, amelynek, mint minden beszélt nyelvnek, meglehetnek a maga Crokerjei mellett a maga Shakespearjei is. Bizonyára meg is lesznek, vagy talán már meg is vannak — s a híres vilnai jiddis színháznak bizonyára nemcsak a rendezése különb a Trocaderobelienél, hanem a repertoárja is. A darabok százéves ízű melodramatikus karak-tere pedig szintén nem dezilluzionáló, sőt: csak erősíthetné nézői-nek meghatottságát az, hogy a nacionalizmusának hősiesség kamasz-

korát élő zsidó nemzet mennyire emlékeztet irodalmában is a százévelőtti Európára, amelyben akkoriban maga a nacionalizmus élte hősi kamaszkorát. Csakugyan, ha a kaftánokat és a rituális vonatkozásokat kioperálom ezekből a darabokból s a nyelvüket lefordítom, nem marad bennük szemernyi sem abból, amit speciálisan és mélyről fakadóan zsidónak tudunk; s az élmények, a problémák, a hangulatok, a színpadi trükkök kivétel nélkül az európai kultúrnemzetek korlátozott nyárspolgár-fiainak ismert élményei, problémái, hangulatai és színpadi trükkjei. Felemelő és biztató látvány lehet ez a cionistának, aki az európai zsidó nemzet, — másszóval: a lengyel zsidóság — nemzeti jövőjében, államalkotó és államfenntartó kvalitásaiban reménykedik.

De óriási kiábrándulás annak, aki ezen túl és ezen innen valami egyebet is vár ettől a nemzetiességtől: például zsidóságot, — zsidóságot olyan értelemben, amilyenben az európai nagyvárosi lateinerek, ezt a tulajdonságot vagy lélekalkatot, vagy micodát, becsülni vagy lebecsülni megtanulták. Az a monumentális rabulisztika, amelybe egy Spinoza, egy Marx a maga nyugtalan szenvedélyességét belekalapálta, az az istenien szemtelen kriticismus, amellyel egy Heine a maga elérzékenyüléseit és extázisait kiszolgáltatta, az az intellektuális verve s az az élvező és önmarcangoló minuciozítás, amellyel a „zsidó zsenik“ a maguk és embertársaik agyát és veséjét ízekre hasogatják, de még az az értetlen arroganciával és érdeklődő csodálkozással felhúzott szemöldök is, amellyel az Abbázia kávéházban ülő ügynök itéletet mond elevenek és holtak felett, — mindez ugyanolyan idegen volna ebben a jiddis kommerciálpaszti világban, mint egy breton vagy bajor kisvárosban. Még a humoruk is mennyire vidéki, mennyire „angolszász“, mennyire patriarchális, mennyire üde, mennyire bárgyú! — mennyivel több van benne az indogermán anekdoták zamatából, mint a Pesten és Bécsben keringő „lengyel-zsidó“ viccekéből! Az a humor, amelyet magyar színészek, magyar nyelven szoktak a Trocadero színpadán csillogtatni, szintén kopott már s ordinárenak és alacsonyrendűnek is van olyan ordináré és alacsonyrendű, mint a jiddiseké. De zsidóbb.

Mint ahogy a közönség, amelyet szórakoztat: a félig, vagy egészen asszimilált zsidó maga is zsidóbb a derék jiddiseknél. Legalább is speciálisabban és érdekesebben zsidó. Mert a jiddis nemzet: nemzet, amely annyira hasonlít a többi európai nemzetekhez, mint azok egymáshoz, tehát nagyon — s amely emellett ugyanolyan megrögzött és elaszticitás nélküli őrzője is örökölt vagy utólag magára húzott tradícióinak, mint a többiek. Az asszimilált zsidó azonban azt a szellemet reprezentálja, amely a múlt században bukkant fel a ghettóból kioldottak szituálatlan társadalmában s amelyből azóta az egyetemes európai kultúra egyik sokféleképpen megítélt, de integráns ható, építő, erjesztő ereje lett. Azt a lelkiületet, amely nemcsak lényegesen más, mint a többi európai nemzeté, de par excellence mai is, — s

amely, amellet, hogy olyan más, mégis le tud mondani mind a megnyugtató és biztonságot adó faji korlátról, hogy a többi fajta beleömljön. Mert ezáltal válik legigazibban „zsidóvá“ — ezáltal válhatik olyan szellemiséggé, amelynek nem magántügye, hogy van, hanem amelynek kultúréletét általános európai szempontból is érdemes legalább is kifogásolni.

IRODALOMTUDOMÁNY 1926-BAN

ÍRTA: SZERB ANTAL

Az 1926-os magyar könyvpiac beharangozott szenzációja a nemzeti életet népszerűsítő bőrkötéses díszmunkákon kívül, mint a jó öreg Bloch Iván és társai, a lexikonok voltak, melyek impozáns tömegben sorakoztak fel és az előjelekből ítélve még mindig növekvő tendenciát mutatnak. A lexikonok közül három irodalomtörténelmi jellegű. Legnagyobb port vert fel a Benedek Marcell szerkesztésében megjelenő Irodalmi Lexikon, mellyel a sajtó irodalomtörténelmi műveknél eddig nem ismert intenzitással foglalkozott; jóformán alig van sajtóorgánum, mely meg ne mondta volna a magáét. A „kritika“ nagyobbára annak a kimutatásából állott, hogy X.-ről három és fél sorral többet írtak, mint Y.-ről. A fejszámolási tehetség úgy látszik jóval általánosabb, mint az irodalomtudományi hozzáértés. Néha még a szorzásig is eljutottak: például Révész Béla kétszer annyi helyet foglal el, mint Révai Miklós, vagy Erdős Renée háromszorosan növi túl Berde Máriát.

A lexikonban csakugyan nagyon sok kipécézhető lelkiismeretlenség van, jóval több, mint amennyit kipécéztek, hiszen a kritikusok úgyszólván valamennyien csak a magyar részt vizsgálták meg, nem tudom: nemzeti érzésből vagy óvatosságból. Holott a külföldi rész volt a sokkal fontosabb: a hazaiak másutt is és könnyen hozzáférhetőek. A lexikon tudományos értékét nem lehet túlságosan sokra becsülni, de nem is voltak szigorúan tudományos pretenciói: a művelt nagyközönség számára készült, nem a szakember számára, akiről nem is lehet feltételezni, hogy ilyen rövidre szabott kompendiumból fogja tudományát meríteni. Nem volt célja tehát új megállapításokkal előrevinni az irodalomtudományt, pusztán a kész anyagot akarta hozzáférhetően regisztrálni. Hogy azután itt-ott mégis tudományos nivóra sikerült emelkednie, ez épen a plusz, az érdem, melyről senki sem emlékezett meg.

Pedig Turóczi-Trostler József cikkei a német irodalomról a legszigorúbb német szellemtörténet magaslatán állnak és bámulatos tömörséggel, bár itt-ott modoros stílusban tájékoztatnak a német irodalomtudomány áthatolhatatlanná nőtt erdejében; Czebe

Gyula (görög), Juhász Vilmos (kinai és japán), Révay József (latin) összefoglalásai felfogásukkal teljesen úttörőek, talán nemcsak magyar határok között; Benedek Marcell, Kecskeméti György, Rózsa Dezső és mások olyan anyagot dolgoztak fel, mellyel eddig magyar nyelven csak minimális terjedelemben foglalkoztak és amelyre művelt embernek úgyszólván naponta szüksége van. A lexikon a legkellemesebb „könnyű olvasmányok” közé tartozik éppen a szakemberek számára, essayszerű kis cikkeivel szimbolizálja, felkelti az emberben annak a gazdagságnak, bőségnek, mérhetetlenségnek érzését, melyet ez a szó-fogalom rejteget magában: irodalom.

A Magyar Irodalmi Lexikon sokkal kevesebb támadásra adott okot, talán mert kevésbé fordul a nagyközönséghez s inkább tudományos segédeszköz óhajt lenni. A Krüger-féle német lexikon mintájára adja az írók rövid életrajzát, műveiket, esetleg tartalmi kivonatokat, bibliográfiát, továbbá szállóigét, tárgytörténetet, stb. — egyszóval mindazt, ami a filológus és az egyetemi hallgató számára jó, ha kéznél van. Értéktéleki szándékai nincsenek; igen használható szakmunka. Jóllehet ennek is vannak hiányai és tévedései.

A harmadik az Életrajzi Lexikon, mely kifejezetten a Szinnyi-féle életrajzgyűjtemény folytatását szándékozik nyújtani. Még csak néhány füzetje jelent meg.

A magyar irodalomtörténet eseménye ebben az évben a Gyulai-centennárium volt, mely alkalomból a tudományos társulatok megtartották gyűléseiket, számos új Gyulai-kiadás jelent meg, továbbá Gyulairól szóló tanulmányok és Mitrovics Gyula anthologikus munkája: Gyulai Pál esztétikája.

Az önálló kötetben megjelent, nem nagyszámú, művek közül legfontosabb Pukánszky Béláé: A magyarországi német irodalom története, terjedelmes, alapos és szempontjaiban is magasrendű szintézise sok ember és sok esztendő munkájának. A magyar idegennyelvű filológia helyzeténél fogva arra szorítkozik nagyobbára, hogy az idegen irodalomnak magyar vagy magyarországi vonatkozásait kutassa (l. Zolnai Béla: Magyar-célú filológia, a Minerva utolsó számában): ennek a törekvésnek egyik jelentős dokumentációja Pukánszky könyve.

Megjelent Szinnyi Ferenc alapos munkája: „Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig”, mely hatalmas, eddig nagyrészt tudományosan fel nem dolgozott anyagot rendez egységbe. A Császár Elemér által szerkesztett Irodalomtörténeti füzetek nevezetesebb idejű számai voltak Galamb Sándor összefoglaló kis műve: Huszonöt év a magyar társadalmi dráma fejlődéséből, Császár Elemér tanulmányai a Zalán futásáról és Arany Jánosról, Győry Lajos beszámolója: Az erdélyi magyarság szellemi élete.

A Szent István-könyvek idén igen hasznos kis irodalomtörténeti zsebkönyveket adtak ki: a francia (Birkás Géza), német

(Motz Athanáz) és finn (Bán Aladár) irodalmak rövid történetét. Nem nagyigényű munkák, de használhatók.

Az ujonnan megjelent munkáknál talán fontosabb, hogy Horváth János Petőfi, az utóbbi évtizedek kétségkívül legjobb műve a magyar irodalomtudomány terén, második kiadást ért meg. Megnyugtató példa, hogy az igazán jó könyvnek még publikum-sikere is van és talán ha több Horváth Jánosunk volna, az érdeklődés is nagyobb lenne.

A németek 1926-os óriási terméséből csak egynehány jellegzetes művet ragadunk ki. — Az érdeklődés középpontjában még mindég Hölderlin áll, az új német ifjúság szellemi ideálja, halott vezére. A közös ós, Dilthey révén, német szellem-történet és Hölderlin-kutatás szervesen egybefonódott. Két nagy összkiadás van forgalomban Hölderlin műveiből; mindegyik világnézeti és generációbeli különbséget sűrűsít előszavaiba, sőt szövegkritikai módszerébe, és a két kiadás híveinek harca a generációk harcának elkeseredettségével folyik. Az öregebb generáció, mely Zinkernagel kiadására esküszik, Hölderlint a 19. századi német idealizmus reprezentánsának tekinti, a hegei filozófia triadikus ritmusát keresi verskonstrukcióiban (Viétor) és alakját filozófiai rendszeralkotónak tekinti (Böhm); a fiatal generáció az ősmélyekből előbukkant költő-vateszt látja benne (Hellingrath, Pigenot, Gollmann) a George-iskola hatása alatt és örültsége problematikáját a prófétai felmagasztosultsággal véli megoldani.

Hölderlinen kívül a két svájci: C. F. Meyer és Keller, továbbá a reprezentáns osztrák, A. Stifter állnak az érdeklődés középpontjában. Erősen népszerűek az okkult tudományok ősei: Paracelsus művei 10 kötetes összkiadásban jelentek meg, Baaderrel több könyv foglalkozik, a romantikus természetfilozófia kutatására külön folyóirat indult meg.

A romantikáról szóló, mérhetetlenbe növekvő irodalom fontos mozzanata Petersen könyve: Die Wesensbestimmung der deutschen Romantik, mely az eredményeket összegezi és ezáltal úgyszólván a német szellem-történet félszázados történetét, eredményének quinta essentiaját adja.

Magában álló és kiváló könyv Vosslernek, a nagy romanistának műve Jean Racineról; emberien megindító és eleve rezignált törekvés, hogy a németiséggel megérttesse a francia klasszicizmus lelkét, melytől a mai franciák megújulásukat várják. A klasszicizmus lelkét, mely nem a törvényeket kitöltő alexandrinizmus, hanem a törvényekbe belétörő, szenvedélyes Lemondás lelke.

Petersen összefoglalása, Vossler Racine-könyve mintegy azt mutatják, hogy a németeknél alábbhagyott a romantika iránti érdeklődés. Annál centrálisabb helyet foglal el a franciáknál, ahol ez a kutatás elég későn indult meg, 1908-ban, Laserre-rel és Seillière-rel. De míg a németiség az egy Gundolfot kivéve faji lényegének megvalósulását látja a romantikában, a francia iro-

dalomfelfogás kóros elváltozásnak tekinti, melyet el kell távolítani a nemzeti irodalom testéből.

A francia romantika-kutatás újabb nagy eseménye Baldensperger utolsó könyve: *Histoire des idées littéraires de l'émigration française*, mely méltóan sorakozik a kiváló tudós híres előbbi művei, a *La Littérature* és a *Goethe en France* mellé. Azzal a hatással foglalkozik, melyet a francia emigránsok fogadtak magukba német és angol száműzetésükben, kutatja az átalakulást, ahogy az addig kizárólagosan udvari kultúrában élt emberek hozzáadaptálták magukat egy polgári világhoz — ezekben a mozzanatokban keresve a francia romantika genézisét. A romantika genézisére nézve igen fontos újabb időben *van Tieghem* munkája: *Histoire du préromantisme*, mely a címben adott fogalmat bevezeti tulajdonképpen az irodalomtudományba és tisztázza a romantikát megelőző korszaknak, ennek a szellemtörténetileg nehezen áttekinthető fermentációs időnek számos problémáját. Idén *van Tieghem* világirodalomtörténetet adott ki, mely a reneszánsctól fogva egységesen igyekszik feldolgozni az európai irodalom fejlődési menetét.

A francia és angol irodalomtudománynak egyaránt nagy eseménye a Legouis és Cazamian-féle összefoglaló angol irodalomtörténet. Ez a könyv csaknem németes elmélyedésű elemzéseivel és összelátásával talán az első feldolgozása az angol irodalomnak, mely nem merült ki az életrajzban, szövegkritikában és anekdoták közlésében, hanem a lényegre keresi azzal az objektivitással, ahogyan csak a külföld tud látni egy irodalmat. Csak B. Fehr könyve közelíti ezt meg: *Die englische Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts*.

Ami Hölderlin a német irodalomban, az William Blake az angolban. Az angol koraromantika elfelejtett fél-örült költője hatalmas újjászületést él, angol, francia és német tudósok versenyeznek, hogy megfejtsék életének misztériumát.

The Modern Ibsen címen jelent meg Weigandnak, az egyik amerikai egyetem tanárának nagy hatást kiváltó műve, mely a régebbi társadalmi-problematikus és színpadtechnikai szempontok elmellőzésével annak akarja látni Ibsent, ami Ibsen lenni akart: egysesgyedül emberrajzoló.

Mint kuriózumot megemlíthetjük, hogy ez évben Amerikában „Középkori Akadémia” létesült és lapot ad ki a középkor-kutatás elősegítésére.

Ezek a sorok semmifajta teljességre nem tartanak igényt a tárgy maximális és a tér minimális terjedelme miatt. Ilyen szűk szelekciónál elkerülhetetlen a szubjektív szempontok érvényesülése, — mindenesetre fel lehetne említeni egész sor hasonlóan fontos könyvet.

K R I T I K A

SZABÓ LŐRINC: A SATÁN MŰREMEKEI. (Pandora-kiadás.)

Ez a könyv elejétől végéig olyan — azt hiszem, olyan is kíván lenni, — mint mikor egy jósvádájú és temperamentumos ember teli tudóval világgá kiáltja legprivátabb, legelementárisabbban minden napi és legordináriusban, tehát leghitelesebben igaz bánatait. Prózaí szavait az elkeseredettség lendíti ritmikussá, egyéni testi szükségleteinek elsírását az elkeseredettség tágtítja szónokiassá; ami a torkából kikívánkozik, azt egy szuszra fújja el, a mondatokat egymásra görgetve és egymásba szorítva, megállás nélkül, zihálva, sebes és szaggatott lélekzettel, türelmetlenül. Mindig ugyanarról beszél, mert mindig ugyanaz keseríti, legkülönbözőbb élményeit ugyanaz a fájdalom formálja és deformálja: hogy

*nincs pénz, és otthon emberek
várnak rám, kedvesek és
ártatlanok, s kenyeret
akarnak — óh, hogy nevessek, mikor
nincs pénz
és pénzért mérik az életet, (stb.)*

Jól esnek ezek a prózaí sorok a maguk nem bukolicus, hanem valóban hétköznapi, civilizált egyszerűségével. Jól esnek pedig azért, mert mégis verssorok és épen azért azok, mert verstechnikájukban is ugyanolyan prózaszerűek, mint mondanivalójukban. Tudniillik: az ilyesféle szociális vezércikk-tendenciájú és nyomorriport-témájú költeményeket többnyire az teszi felemásokká és erőtlenné, hogy maga a hangzásuk és versszerűségük hazudtolja meg a tartalmukat: a klasszikus verselés az ünnepélyes vagy aforisztikus méltóságával, a nyugat-

európai az érzelmes vagy vidám melódikusságával, a magyaros a flegmatikus vagy duhaj döngésével, a néhány évtizedes posztimpresszionisztikus szabad vers az elnyúló, reflexív lüktetésével, a néhány éves, mondjuk dadaisztikus vers pedig önmagát tagadó, nihilisztikus szeszélyességével vonja el és semmisíti meg a savát az olyan mondanivalónak, amelynek lényege, hogy nagyon is hihető és szó szerint komolyan vehető, nagyon is egyszerűen fájdalmas, káromkodó, vagy jajgató legyen. Szabó Lőrinc jó érzékkel öntötte mondanivalóit olyan versszakokba, amelyek, bár erősen lüktetőek, nagyjában meghagyják a mondatok ünnepietlen struktúráját és csengését. Olyanokba, amelyeknek költői extázisa nem egyéb, mint maga a vehemens elkeseredettség; olyanokba, amelyeknek tempója nem a merengésé, nem a lelkeségé és nem a magyarázásé, hanem a zihálásé; olyanokba, amelyek nem átfűtik és nem átgúrják a mondatot, hanem szét-szaggatják — többnyire a legközepén, vagyis épp azokon a pontokon, ahol a higgadt vagy az átszellemült beszédben a legelszakíthatatlanabb volna. A *Sátán műremekei*-ben az enjambement nemcsak pikantéria s nem is csak egy állandó technikai eszköz a többi közt, hanem valósággal tengelye a technikának.

Mindez egyformán áll a kötet valamennyi versére, mert a kötet valamennyi verse egyforma, — értékére nézve ugyan nem, de tartalmára és szociális irányára, hangjára, mondatfűzésére, ritmikájára, egész stílustendenciájára nézve annál inkább. Ami magában véve nem volna hiba: csakugyan, miért ne lehetne ezt a könyvet olybá venni, mint egyetlen versciklust, amely alapproblémája, a

pénztelenség körül sorakoztatja föl egy embernek egyazon szögből meglátott s egyazon akcentussal elmondott élményeit? A hiba az, hogy nem lehet. Mert a ciklust nemcsak a probléma és a stílusmotívumok állandósága teszi, hanem elsősorban az a néha kitapogathatatlan és meghatározhatatlan, de mindig megérezhető kompozíció, amely egymás kiegészítőivé kapcsolja az egyes darabokat s ezzel eltünteteti, jobban mondva szükségyszerűvé és magától értetődővé teszi egyhangúságukat. Ez a kompozíció hiányzik Szabó Lőrinc kötetéből: az az érzésem, hogy bármelyik vers helyet cserélhetne benne a másikkal s hogy a könyvön végeredményben az sem változtatna semmit, ha valamelyik jelentéktelenebb darabját kihagynám. Aminek az az oka, hogy az alapmotívum, a modor, a program a legtöbb esetben erősebb, mint maga az élmény vagy szituáció, amelyen végigvontul; hogy ezek az élmények és szituációk elnagyolva — néha talán elcsúszva — vetődtek papírra; hogy a hozzájuk tartozó momentumok nincsenek eléggé kiásva; hogy a jelzők, képek, hasonlatok nem illenek eléggé oda, ahol állnak, mert nem hatnak úgy, mintha csak oda illenének; s hogy mindennek következtében banális általánosságokba torkollik nem egy olyan vers, amelynek egészséges és érdekes kiindulópontja külön folytatást érdemelt volna.

Ugyanezt az elsematizálódást érezhetni a formai eszközökön is. Azok a fogások, amelyek az első, második, harmadik versben meglepik és megkapják az embert később, amint állandóan és uniformizáltan visszatérnek, nagyon is szembeötlően fogásokká válnak. Szabó Lőrinc erre persze joggal válaszolhatja, hogy annyi baj legyen! — művészet nincs mesterség, s mesterség nincs trükkösség nélkül; az olvasó viszont ugyanennyi joggal mondhatja, hogy a trükk ott szűnik meg jó trükk lenni, ahol nagyobb erőfeszítés nélkül is észrevehetni róla, hogy trükk. A Szabó Lőrinc trükkjei

jó trükkök, de szembeötlően jó trükkök: az olvasó erőfeszítését maga a költő teszi fölöslegessé, azzal, hogy sokat ismétli őket. Az a-vel, és-sel végződő sorok például addig térnek vissza, amíg az ember végül is már nem tudja nem azonnal látni, hogy itt igenis modorról van szó — s ez nem volna hibája az olyan versnek, amelynek lényege az enjambement-játék, de gyengíti az olyan vers hatását, amelynek természetéből szükségszerűen következő pretenciója, hogy minden szavát úgy is komolyan vegyék, szótári értelmében, mintha mondjuk szociológiai értekezésben fordulna elő.

A *Sátán műremekei*-ben nagyjában ugyanazok a kvalitások jutnak kifejezésre, tisztultabban s kiforrottabban, mint Szabó Lőrinc eddigi munkáiban. Elsősorban az az öntudatos intellektualitás, amely az élményt nemcsak megmagyarázni igyekszik, hanem mindjárt irodalmi és társadalmi perspektívába is helyezi; az akaratbeli nyugtalanság, amely a téma elmondásának kulturális jelentőségével többlet törődik, mint magával a témával; és, főként, az a fölényes és invenciózus technika, amely eléggé bravuros ahhoz is, hogy ne zörögje túl a szavak jelentését, hanem meglapuljon mögöttük s színt és tagoltságot adjon nekik. Racionális, célirányos és virtuóz költő, aki akkor a legerősebb, amikor mer és tud egészen olyan lenni, amilyen: amikor tendenciózussága nem olvad zavaros általánossággá, hanem határozott tengely köré kristályosodik; s amikor intellektualitása nem fullad meg a pátoszban, hanem az indulatos iramban is betölti a maga differenciáló és megvilágító hivatását. A szociális szándékosság s a publicisztikus hang, amely sok költőben elsorvasztaná s el is sorvasztotta a poézist: öneki könnyebbség, elmékedő és akaró természetének menedéke a cél és irány nélküli retorika elől.

S itt legyen szabad visszatérnem egy cikkemre, amelyet tavaly Szabó Lőrinc megelőző verses kötetéről, a *Fény, Fény, Fény*-ről írtam s amely-

ben éppen az egész munkán végigvontuló cél és irány nélküli retorikát hibáztattam: azt, hogy a költő mindig aktíván, szinte politikusan és offenzíven foglal benne állást — nem tudni mivel szemben s minek érdekében; azt, hogy élményeinél erősebb akarátosságát és tudatosságát mindig egy elmosódott „közmosz”-nak és saját erejének dokumentálásába öli. Végül, nagyon félenken és fenntartásosan megkockáztatom azt a nézetemet, hogy Szabó Lőrinc fejlődésének útját a kötetnek az a verse jelzi, amely „novellisztikus, sőt zsurnalisztikus ugyan, de éppen ezáltal emelkedik ki az általánosságok hangoztatásából, a világ és önjellemzés természetlen attitude-jéből”.

Szabó Lőrinc legutóbbi kötetével maga bizonyította be, hogy igazam volt. Mert a *Sátán műremekei*-nek legfőbb érdeme éppen az, hogy polgárjogot szerez a lírában azoknak a nagyon is konkrét, igen, zsurnalisztikus igazságoknak, amelyek eddig — legalább is magyarul, — nem formálódtak verssé, vagy, kevés kivétellel, jobb, ha nem formálódtak volna. A kötet hibája az egyhangúság, a motívumoknak és technikai fogásoknak elsematizálása, amely onnan ered, hogy Szabó Lőrinc gyakran még most is szívesebben veti magát stílusának patétikus sodrába, mint a minden sorral és minden szóval újra kezdődő intellektuális erőfeszítésbe. De a fő, hogy a stílusa (nemcsak a nyelv stílusára gondolok) a maga helyzeti jelentőségénél fogva is érdekes és, ha versekről szólna szabad ezt a szót használni: hézagpótló. Végül pedig: az ő egyéniségéből folyó, eleven és meggyőző. A *Sátán műremekei* nem minden tekintetben jobb könyv, mint a *Fény, Fény, Fény*: kevésbé változatos, kevésbé gazdag, kevésbé színes. De mindenesetre keményebb, határozottabb, tisztább, jobbjú, tehát szuggesztívebb. Mindenesetre haladás; egy nagyon tehetséges ember nagyot lépett vele önmaga felé, tehát: előre.

Ignotus Pál.

KOSZTOLÁNYI DEZSÓ: ÉDES ANNA. (Genius-kiadás.)

A fegyverek zajában nem hallgattak úgy a múzsák, mint az úgynevezett magyar renaissance korszakában, amely a forradalmak lezajlása után szakadt az országra. Ez a sivár és már-már kilátástalan állapot kezd megváltozni. Mindig több és több író akad, hozzá éppen a legjavából, aki objektíven, higgadtan, pusztán az igazság keresésének vágyától fűtve, boncolgatja a zavaros esztendő mélyén rejlő összefüggéseket, mintegy a haruspexek módjára vájkálva a történelmi belekben s jósolva jövőnk sorsunkat. Erre az éppen olyan felelősségteljes, mint veszedelmes feladatra Szabó Dezsó után most Kosztolányi Dezsó is vállalkozott s valószínű, hogy egyre többen s egyre bátrabban néznek ezután korunk kis és nagy mélységeibe.

Cselédtörténet az *Édes Anna*, de éppen annyira nem az, mint ahogy a primitív emberek sorsa nem egyéni sors. A kis cseléd története az egészen géppé aljasított, kiszípolyozott, minden emberségtől megfosztott és saját legelemibb kérdéseinek intézésétől elütött szegénység sorsát példázza. Ahogy ez a szimpla, szinte állati lény felkerül a fővárosba a maga tisztaságában és természetes őszinteségében, úgy kerül fel a többi ezer és ezer falusi proletárember s a gyárak kapujába magával viszi a föld szagát, a primitív józan ést és a munka gépiességében való megbékélést. Ahogy azt a kis cselédet lassanként fosztja meg az úrnője minden emberségtől és aljasítja automatává, úgy aljasodik el a falvakból felkerült munkásember is a csattogó gépvilágban; ahogy Édes Anna lassankint teljesen elfelejti a kukoricatáblák suttogását és a Balaton felé repdeső ludakat s válik a Krisztina körút rabszolgájává, karján bevásárló cekkerrel és agyában a méltóságos asszony utasításaiival, úgy válik rabszolgává többi testvére is. Ennek a cselédnek a primitív majmolásában, ahogy a gazdától eltántult

mozdulattal simítja hátra a haját, kap a fejéhez, ha nem tud valamire egyenes magyarázatot adni, benne van annak a mimikriának sok ezer változata, amellyel a proletáriátus a polgári osztály némely tulajdonságát, beteg, dekadens és hiú vonását eltanulja. S amikor a cselédkéből minden tisztaságot és minden emberi szabadságot kiöltek, amikor az úrfi szeretője lesz, feláldozva szűz, egészséges testét, hogy utána félrelökjék, amikor a méltóságos asszony meghiusítja a házasságát is, kiúzi a csendes, polgári élet minden lehetőségéből és álmából, akkor egy éjjel, *maga sem tudja: hogyan és miért*, a konyhakéssel megöli a gazdait; mint ahogy az örökös rab-szolgamunkáival géppé süllyesztett proletáriátusban, amely a háború kényszerzubbonyába préselve emberiségének utolsó szikráját is elvesztette, benne rejtőzött az ösztönzés, hogy egy nap, *maga sem tudta: hogyan és miért*, konyhakést ragadjon. Azért, hogy megszabaduljon annak a tudatától, hogy ő valakinek és valakiknek a magántulajdona, mint ahogy a kis cseléd is magántulajdona Víz Kornélné méltóságos asszonynak, anélkül, hogy tudná valamelyikük, de viszont tudat alatt annál kényszerítőbb hatalommal. Az úrnőnek ebből a tulajdonérzetből származó hatalma beleszívódik a primitív lány egész lényébe. Mint valami kiáradó fluidium, veszi körül kívül és belül, befonja, bepólyázza, megkötözi testi és lelki életét egyaránt. Nem a szabad munkaadó és vele egyenrangú szabad munkás viszonya ez, amely a törvények hideg, objektív paragrafsaiban van megmerítve, hanem a valószínűség, tényleges, az életben fennálló viszony.

Édes Anna tragédiája tehát nem egyéni, hanem tömegtragédia. A regény hőstét, annak úgy a külsejét, mint a lelki életét, a tömegben való gyökerezés determinálja. Kétszeresen erős ez a determináltság, nemcsak azért, mert primitív és tisztára tömegéletet élő emberről van szó, hanem azért is, mert ez az ember; nő, tehát

a természetnek az a primér alakja, amely sokkal közelebb áll az ösztönélet kaoszához. Édes Anna gyilkossága jobban meg van motiválva, mint ahogy racionálisan meg lehetne motiválni, úgy motiválódott ez, hogy együtt termettek a cselekvés rúgói a hőssel az intuíción egyetlen világos pillanatában. A megokolást csak erősíti egy mély és finom momentum: Annának a gyilkosság éjszakáján éppen menstruációja volt. Ime a freudizmus a gyakorlatban és a művész eszközei között, egyképen bizonyítva magának a teóriának tudományos értékét: másfelől a művész életérzését. Lélektanilag érdekesen kapcsolódik össze a tömegek felszabadulási kísérlete Édes Anna gyilkosságával. Anna tisztulásának a gyilkossággal egybeeső és azt szorosan motiváló jelensége nem hasonlít-e biológiailag a forradalmak véres tisztulásának jelenségéhez? Vajon a forradalom nem az emberiség nagy életfolyamatában lejátszódó iszonyú tisztulás periódikus visszatérő folyamata? Az „ewig-Weiblich” tömegek nem így távolítják-e el a felgyülemlett terméketlen anyagokat magukból s nem ezen keresztül törnek-e a felszabadult termékenység állapota felé? A történelmi erővel éppen úgy nem vagyunk tisztában, mint az egyes emberi életeteket mozgató erővel s az egyének a tömeggel való viszonyában mindig megmaradnak a kifürkészhetetlen, titkos kapcsolatok.

Ezen az alapon tekintve tehát Kosztolányi Dezső regénye szociális alkotás, egyetemes emberi, sokkal inkább, mint bármelyik nagyképű mű, amely tömegek mozgatásával iparkodik dokumentálni az író szociális hivatottságát.

Az a kor, amely a regény keretét, atmoszférájával szolgál, szigorúan illeszkedik a cselekményhez. A komün bukását követő napok ferde és izgalmas eseményei vibrálják körül, dermesztően árasztva azt a feszültséget, amelyben annyi rémség történhetett. Olyan feszültség ez, mint a ponyvaregények illusztrációinak rikító szí-

nezése: a vörösek, zöldek, kékek és sárgák közötti ordító és nyugtalanító feszültség. De a kor, melyben esztendő óta élünk, a legvadabb ponyvaregényeket is megszegyeníti közönségesség, aljasság, szadista tombolás és kéjelgés dolgában. Aki ezt a kort vizsgálja, kell, hogy hozzá merjen nyúlni a förtelmek ijesztő tömkelegéhez, mert ezek is a történelmi hatóerők következményei és a tömegösztönök magneses erővonalaihoz pattantak elő.

A regény alakjai szintén típusok. Nem tudom, hogy megjelenését miért hirdették a recenziók olyan beállítással, mintha a „kommün után feltámadó magyar középosztály regénye” volna, illetve annak a rajzát adná. Hát ez a könyv nem erőlködik haszontalanul azon, hogy az úgynevezett középosztály feltámadását ábrázolja. Azok a figurák, amelyek elének sűrűnek, egytől-egyig csak a korlátoltságot, önzést, nagyképűséget és gerinctelenséget demonstrálják. Víz Kornél leghőbb vágya, hogy felkerüljön a harmadik fizetési osztályba s lehetőleg minél kevesebb baja legyen a feleségével. Víz Kornélné méltóságos asszony minden gondja a migránje, meg a cselédei. Azt az undorító és alacsony eszmecserét, amit egyes társaságokban folytatni szoktak, sűrítve kapjuk a regényben. Egyik cselédje piszkos, a másik lusta, a harmadik lop, a negyedik szajha és így tovább s állandóan ezzel traktálja az urát, a barátait és a társaságát. Hisztériás, mániákusan babonás és hozzá van ragadva a valóság külső formáihoz. Aminthogy a többiek is mind kitűnő emberek, illedelmesek és jólneveltek, mindnek a haza sorsa fáj s valamennyi, a nők csak úgy, mint a férfiak, egy Szamuelyt megszegyenítően vérszomjasak, bosszúállók és elvakultak. Mind bezárkózik önmagába s csak annyiban él embertársaival összefüggő életet, amennyiben a szennyesüket vizsgálgatja és gyönyörködik bennük. Mind különb a másiktól s mind egyformán buta, rideg, kegyetlen. Egyformán hajtogatják a jól ismert frázisokat a

forradalom patkányáról, a nemzetről és vallásról. Mind egyformán hivatalok kreálásában, illetve megszerzésében látják az újjáépülés módját s csak díszmagyarba öltöztetett szavakkal szolgálják a hazát. S valamennyien a legcsekélyebb megértést sem mutatják szociális kötelességeik iránt, egész társadalmi orientációjuk abban merül ki, hogy megkülönböztetnek „felsőbb” és „alsóbb” osztályokat. Ez a középosztály feltámadásának a rajza? Nem, ez a halál, az önzésbe mint koporsóba való befekvés szabályos ábrázolása, ez a korlátoltság mennybemenetelének a freskója. „Ennek a két embernek soha nem volt különböző véleménye” — mondja az író két tiszteletreméltó emberről a regény végén. S ebben tömören határozta meg a mindig egyvéleményenlevés csordaerkölcsét, éreztetve a lelkiismeretlenség legegyszerűbb és legildomosabb formáját is: váltig igazat adni, helyeselni azoknak, akik a ranglétrán felettünk állanak és az ő legmagasabb véleményeiket hangoztatni, ordítani, terrorizálni lefelé is, a ranglétrán alattunk állókra, azt a hitet vallván, hogy kényelmesebb is, hasznosabb is a szolgálalkúság, mint annak az elvnek az elismerése, hogy a lelkiismeretünkbe nem szabad beleavatkozni sem annak, aki alattunk, sem annak, aki felettünk áll.

Kosztolányi Dezső regénye egyike a magyar irodalom legderekabb alkotásainak, odatehető az orosz polgárháborút ábrázoló dokumentumok mellé, mint ennek a kornak egyszerű, puritán, néhol lírai eszközökkel megrajzolt képe. Hogy sokan idegenkednek az igazmondásnak és emberábrázolásnak ettől a bátorságtól és egyenességétől, az ma még érthető. Csupán a regény utolsó fejezetét sajnáljuk, ahol az író egyszerre kilép a pártatlan művész higgadtságából s G. B. Shaw módjára, de nem olyan fölényesen és kedvesen, önmagáról beszélgeti két alakját. Erre már csak azért sem volt szükség, mert mentegetőzésnek hat, noha ma már, — s főképen ez után a regény után,

— senki sem vádolja Kosztolányit politikai elfogultsággal s azokkal a botlásokkal sem, amelyekkel annak idején vajmi sokan féltétlenül torodtak az egyenes útról.

Kodolányi János

NAGY LAJOS: VADEMBER.

Nagy Lajosnak, ennek a kitünő tehetségű, kristályosan racionális írónak, új regénye jelent meg, a *Vadember*. S azok, akik sok magas várakozással állottak s állanak ma is az író mellett, úgy érzik, hogy Nagy Lajos ezzel a munkájával nem sokat jutott feljebb, mert, noha megerősödött világnézetében, művészi szempontból még valahogyan nem érte utól magát és vad előrelendülését. A novellák élesszemű emberábrázolója s a szellemes gúnyolódó pillanatnyilag mintha megingott volna eszközeinek kiegyensúlyozott használatában. Rengeteg oka lehet, s tudjuk is, hogy van, Nagy Lajosnak arra, hogy impreszióit ne legyen képes objektíven át-szűrni, értékük szerint egymás mellé és alá rendelni. Rengeteg oka lehet s ez az ok mind szomorú és tiszteletreméltó, amíg az emberrel állunk szemben, de mikor előtünk a kész mű, akkor csak azt mondhatjuk, hogy az író beteges érzékenysége és excentrikus vadsága nemcsak magának, hanem könyvbe-objektívált akarátának is ártalmára van: az indulatokon való uralkodni-nemtudás mazochista kéjjel perzseli föl az igazibb művészi és társadalmi alkotás lehetőségeit.

A *Vadember* középpontjában egy brutális, őszinte, nagyerejű férfi áll s körülötte zsvivajog egy kis vidéki város sok szennye és torzsalkodása. A regény témája tehát igen érdekes és Nagy Lajosnak közelfekvő téma. Hogyan viselkedik ez a progresszív s főként a hazugságot gyűlölő ember abban az alacsony környezetben, hogyan verekszik, miféle bonyodalmakba sodródik, hogyan rontanak rá a kisvárosi hatalmasságok, hogy eltiporják, s hogyan feszül szembe az eltiporókkal?

Első pillanatra is látható, hogy a regény hősében maga az író beszél, a kisváros Budapestet szimbolizálja leegyszerűsített problémáival és egy-egy figurában a mi vidéki világvárosunk érdeksportjait, rétegeit, szövetkezéseit tömöríti. Ez a tömörítés azonban nem sikerült elég élettellenesen. A hős megmaradt az író fél-jól, fél-rosszul megformált alteregójának, s a ráakgatott kísérő jelzők semmit sem adtak élettellenességhez. A legtöbb mellékfigura megmaradt zavaros, egyéni vonások nélküli bábnak. A kisvárosi bonyodalmak, amelyek körülveszik a hőst, olyanok, hogy valamirevaló értelmes és intelligens ember még csak nem is hederítene rájuk, nemhogy a rajtuk való rágódásra méltassa őket. S a „vadember” minden ténykedése abban merül ki, hogy kisdéd és anyagias szerelmi liaisonokat oldjon és kössön, kereskedőktől pénzeket kölcsönözzön és egy kávéházi sarokasztalnál megjegyzéseket tegyen emberekre és dolgokra. Ezek a megjegyzések inkább gorombák, mint találók. Végül is a hős összegyűjt a lakásán néhány mű-munkást, akiknek vasárnapi iskolát tart szociológiából. Ez a „vadember” titokban regényeket ír s azt állítja magáról, hogy magyarul író ember eddig még nem látta meg az élet jelenségeinek összefüggését és okozati viszonyát olyan mélyen s olyan biztosan, mint ő. Tehát való-sággal Szabó Dezső mellé emelkedik az öndicséret mértékeltelenségében.

Lehetséges, hogy az író rosszul értelmezett engedményekre kényszerítette az a körülmény, hogy regénye a Népszavában jelent meg először? Írás közben determinálta az a hamis meggyőződés, hogy most elsősorban propagandaművet kell írnia? Ha nem tudnánk, hogy Nagy Lajos valóban a marxizmuson keresztül nézi az irodalmat, illetve az irodalmi alkotásnak csak abban az esetben ad létjogosultságot, ha az a marxizmus tisztára gazdaságtudományi tétéleivel megegyezik, a pártcéloknak ezt az oktalan értelmezését el is fogadhatnánk ment-

ségül. Az író azonban egész egyszerűen dilemmába sodródott evvel a művével. Nem azért sikerült olyannak, mert munkások számára készült, hanem azért, mert az író valóban így gondolta el. S a saját fegyvereivel önmagát pusztítja csupán. Mert érthetetlen, hogy miért követel az emberektől idealizmust valaki a legridegebb materializmus alapján? Ha valaki megállapítja, tudományosan, hogy az ember életét tisztára a gazdasági viszonyok és történések determinálják, ha valaki azt hirdeti, mint meggyőződését, hogy idealizmus egyáltalán nincs is és nem is lehet s minden életjelenség visszavezethető kézzelfogható és lemérhető ésszerű okokra, hogy az emberi megismerés számára minden területet meghódíthat a természettudományos kutatás, akkor miért dőben meg mégis az anyagiasság, kishitűség és kizsákmányolás láttán? Hiszen ez nem is lehet másként!

De a dolog mégis csak úgy áll, hogy Nagy Lajos maga is idealista és az igazság, emberiség forrószívű harcosa s be kell látnia, hogy a szocialista mozgalmak sem jutottak volna egy lépéssel sem előre, ha hajtóerői nem az emberszeretet, igazságérzet és a másokért való önfeláldozás vágya. A forradalmárokat, legyenek bár olyan racionálisak és hidegek, mint Marx, vagy Lenin, mindig és örökké az a magasabbrendű idealizmus fogja vezérelni, amely pusztá gazdasági körülményekkel nem magyarázható. S a legkevésbé indokolt ez a magyarázat a történelmi tömegmozgalmaknál, amelyeket egyelőre csak alig sejthető természeti erők irányítanak, gyakran a legracionálisabb vezetők akarata ellenére is.

Távrolról sem gondolom azt, hogy a *Vadember*-nek nincsenek kitünően meglátott és fölényesen megrajzolt részletei, alakjai vagy jelenetei is (ügynekők a kávéházban, verekedés a lebújban stb.). Nagy Lajosban van bizonyos, nem mindig alkalmazott fölény még a főhősével szemben is, hiszen meg tudta teremteni Ivanovics barátai

ellenfelének, a költőnek alakját, s nemcsak vele mondat pompás, értékelő-lesújtó kritikát a vademberről, hanem a regény vége felé maga az író is megszólal és elég sok rosszat elismer arról, amit és akir értékein és idegein át csak szeretni és dicsőíteni tud. A költővel szemben Nagy Lajost éber és higgadt kritizmus vezette, de a vadember alakjában ez a kritizmus nem tudta elfődni az író saját, regényíróhoz túlhevés, torzító líráját. Nagy Lajosnak ez a különben életben és írásban egyformán megdöbbentő erejű lírizmusa, amely igen feszültté teszi a regény levegőjét, külön vizsgálatot érdemelne, és csak szimpatikus lehet minden jobbat kereső, becsületes ember szemében. És, ha kényszerűségből feltételezzük, hogy a Vadember nemcsak irodalmi mű, hanem akaratnyilvánítás és tett is akart lenni, szívesen visszautasítjuk Nagy Lajos javára mi magunk az esztétikának azt a valóság-nemismerő állítását, hogy „cselekedni és propagandát csinálni sokkal jobban lehet újságban, vezércikkben”. Nem igaz! Vezércikkben csak bizonyosfajta propagandát lehet csinálni; újsághoz óriási töké kell, s a töké életérdeke elgyöngít minden ilyen akaratot: tartalmilag és érzelmileg-életrajzilag tehát teljesen indokoltnak találjuk Nagy Lajos végső elkeseredését és elvakult líráját saját maga, a vadember iránt. A mai gazdasági rendszerrel szemben nem az újság, csak — talán — a legbecsületesebb és legmagasabb irodalom tudja megőrizni függetlenségét; és újság nem lehet soha tisztultán, még pártérdekektől és a napipolitika ésszerű sakkhúzásától is mentesen, emberiszocialista, csak az irodalomnak egy kis, de legnemesebb ée legmélyebb töredéke, meg a vallásalapítók.

Fájdalmas okokból alapjában eltorzult életérzésből azonban nem szület-het hibátlan alkotás. Még igazán hatásos propagandamű sem, mert annak is minden részében művészileg összefogottnak, kiegyensúlyozottnak, teljesnek kell lennie, hogy a benne demon-

strált igazságot szüggérálhassa. Az érveknek, indokoknak harmónikusán kell a belső eszme körül kikristályosodniuk. Ebben a regényben pedig ennek sem találjuk nyomát. Mint propagandamű is elriasztólag s nem meggyőzőleg hat csonka és aránytalan elvetélttségében.

Sohasem süil ki abból semmi jó, ha az író munka közben folyton jó szocialista, jó katolikus, jó magyar vagy jó zsidó akar lenni. S Nagy Lajos, ez a világos, kritikus elme, akinek még a tévedései is értékesek, biztosan meg fogja találni a szükséges nyugalmat ahhoz az emberi irodalomhoz, amely nem igazságokat, ideákat vonultat föl, és azokat kevésbé elméletileg és előadásszerűen mutatja meg, hanem — mintha egyéb célja se volna, — életet teremt és ezzel dokumentálja a bűnök és igazságokat, ezzel pártfogol és lelkesít.

Kodolányi János

NAGY ENDRE S ÚJ KÖNYVE. (Lukits Milos kalandjai; Genius-kiadás.)

Egy-egy újonnan megjelent könyv néha alkalmat ad arra, hogy a sorokba-szedett mondanivalóin túl az író személyére is felfigyeljünk.

Lukits Milos kalandjai-t olvasva, megint csak meg kell állapítani: milyen nagy író s a tollnak milyen utóérhetetlenül igaz és nemes művésze Cervantes. Nehogy azonban bárki is félreértse ezeket a sorokat. Az irodalomba bevonuló hősök családfája néha elég messze ágazik. Nem egyszer a legelőkelőbb ősökkel dicsekedhetik. A kritikus pedig igen sokszor eldobhatja tollát s felcserélheti a genealóguséval. De ezúttal éppen nem erről van szó. Nem! Ennek a világotjáró, kalandot kergető, tizenegy fejezetben öt világrészt áthempergő Lukits Milosnak sovány és beesett arcát még véletlenségből sem barázdálják át a búsképű lovag feledhetetlen ízű s a grimasznál mélyebbre szántó szomorúságai. Ellenkezőleg! Éppen az a baj, hogy a másfélszáz s még egyné-

hány oldalas könyv lapjain egy pillanatra sem támad fel a donkihóti atmoszféra. Még csak nem is ritkított levegőben, hanem légüres térben bukdácsolunk. Nagy Endre emlékezni fog rá. Az ő fiatalságában volt oly divatos a kis körösparti városban tágabb horizont s szabadabb világ után sóhajtozni: Párizs, Párizs! Sok év múltával visszajár a régi szomjúság. S most is, Lukits Milos kalandos útjain, amelyek pedig ugyancsak sokfelé vezetnek, úgy érezzük, szívünkre üt az egykori, örökbefogadott nosztalgia. Csak éppen, az alkalomhoz illően, kissé megváltozott refrénnel: Cervantes, Cervantes!

Byronról jegyezték fel, hogy a Childe Harold első éneke után: egy nap alatt híres lett. A kis magyar glóbuszon is valahogy az „egy nap”-pal él mátkaságban Nagy Endre népszerűsége. Csak hogy ő nem egy nap alatt lett népszerű, inkább egy napra. S a következő huszonnégy órára újból meg kellett szereznie tegnapi népszerűségét. Néha csak egy tréfával, egy grimasszal, egy fricskával. De néha úgylátszik, súlyosabb, verejtékesebb, nehezebb munkával is. S jaj, ha egy nap elmaradt a kötelező obulus! Rákövetkezőleg már kétszerannyit kellett fizetni. Az elmúlt évek folyamán Nagy Endre sokat adott. Vagy legalább is: sokfélét.

Még a messizi békeévekben írta meg a lefelé csúszó gentry életét a *Geödhiek*-ben. A tipikusan magyar problémát azóta már rég elintézteté nivelálta az idő. De volna-e érdekesebb s aktuálisabb olvasmány az akkori Kasszandra-jóslatnál? S mégis, hol az a regény? A Gartenlaube halhatatlan, de a szellemében fogant munkák, úgylátszik, nagyon is halandók.

A színházakban mostanában, nemcsak minálunk, de külföldön is, mindenfelé, a reprízek korát éljük. S vajjon hol játszák Nagy Endre darabjait: A *zseni*-t, A *miniszterelnök*-öt? Ki emlékszik rájuk? Még a címüket is letakarta a vastag porréteg: a közöny s a felejtés. Akár néhány hét alatt A *vasáros* című, Molièrehez s a

megalkuváshoz adresszált, érzelmes játékát. Tu l'as voulu, Georges Dandin!

A háború vége felé jelent meg töréneti regénye: a *Gróf Mách Zsigmond*. Nagykonceptiójú, — talán ez lenne a kézügybe eső, legalkalmasabb jelző, ha az akkori mizériák nem éreztetnék túlságosan hatásukat még a regény lapjain is. Hősére, abban az inséges világban, már csak zörgő papírból kerül ruha. De artériába — milyen pazarlás! — olcsó embervér helyett drága piros tinta jutott.

Újabbán még távolosabb területekre is elkalandozott. Egyik folyóiratunk hozzájárulásával forradalmasította a magyar kritikát is: egész újszerűen behozva a „pars pro toto”-ét az esztétikai ítélkezés eszközei közé. Gyakorlatilag ez a merész újítás óriási jelentőségű. Mentefi a kritikust munkája legnagyobb részétől. Mondhatnók: felszabadítja. Háromkötetes regénynél ezentúl elég ugyanis az első kötet egyharmadát átlapozni. (Lásd Szabó Dezső „Segítség!”-éről szóló cikkét a Nyugatban. 1926.)

Legújabb könyve: a *Lukits Milos kalandjai*. Ha ez a könyv derűs, boldog messzeségben, valamerre a századforduló táján jelenik meg, a kritikusok megírhatták volna: fantáziáját Jókaitól, elbeszélő-készségét Mikszáthtól örökölte. Ó, boldog utód! Még boldogabb emberek! Aranyidő!

De ki is ez a Lukits Milos?

Ma egyetlen szóval lehet rá felelni: Münchenhausen.

Szavainak rúgója: a hazugság. Mondanivalójának formája: az élmény. S a kettő keresztezéséből formált műfaj: a kaland.

Az az élményformájú kaland, amely irodalmunknak máig is törlesztetlen adóssága.

Van ugyan egy népszerű hősünk: Hány János. Garay elég pontosan meg is rajzolta alakját: Az obszitos-ban. De a mű, amely feldolgozásban méltó lenne a nagyszerű tartalomhoz, részleteiben egyivású lenne a nyers elgondolással, még mindig hiányzik.

Törlesztetlen adósság.

S Lukits Milosból még a kamatokra sem futja.

Mert Hány János hazudozásaiban egy nemzet képzelőereje bont szárnyat. Szívétdobogtató, vitézi tetteiben a faj vasárnapdelutáni, mindentvállaló hetvenkedése villan fel. Egészen a világ végéig eljutó kalandozásaiból régi utak porfelleges, dobogó emléke parázslík elő. Álmai, humora, eseten-ségei, ravaszága, de még egyes szavai is: nem egyénre, hanem az egész közösségre jellemzőek.

S Lukits Milos?

Még csak hús-vér figura sem, csupán szórakoztató sziluett. Nem él három dimenzióban, csupán a papiros egyetlen síkjában. Alakját nem az egyetemesség formálta ki, csak egy — kissé már elrozsdásodott — olló. Pegazuson ül, de a Pegazus a korrektori ceruza. Őt is a bor stimulálja még, de ez a bor már nem a hegy nemes leve, csak savanykás, felhígított spriccer. Éleltszemlélete, filozófiája, képzelete, tudása, horizontja: a kikorrigált újságlepédők. Élete: tíz év egybeolvasott vezércikkeinek, tárcáinak, riportjainak konglomerátuma.

Olvasás közben lépten-nyomon kitűnik, a szerző mennyire szereti hősét. Azonnal az első oldalakon óriási apparátus segítségével, állami beavatkozással megmenti az öngyilkosság kínzó kategórikus imperatívuszától. S aztán is megtesz a kedvéért mindent. Lelepja számára a hinduk mennyországot, kinevezi Szomália fehér embert nem látott vadjai közé istennek, megtaláltatja vele a Sinai-hegy tövében Mózes kőtábláit, megismerteti a kapitalista Amerika csodáival, kimentti az idegen légió borzalmaiból, rövid időre álláshoz juttatja egy félkegyelmű angol lordnál, amikor Macedóniába vetődik: jókedvében feltámasztja körülötte még az Olymposzt is, kielégítetlen érveinek megszerzi egy még nem csókolt, fiatal leány szerelmét, egy szép tatár asszonnyal megtanítottatja a szeretkezés új módjaira, s végül még az állatvilág titkait is feltebenti előtte:

leleplezi a katicabogár tetszhalott trükkjét.

Pereg a mese, egymásba kapcsolódnak az események. Minduntalan új tájak s új emberek arca villan fel. Majd eltűnik ez az arc. De következik is már a legújabb csoda. S a legújabbra még egy újabb. Majd még egy. Általában a fantasztikumok halmozásában Nagy Endre kifogyhatatlan. Rohan, forrósodik, feszül minden. Illetve: rohanna, forrósodnék, feszülne, ha Nagy Endre úgy nem járna, mint a kisgyerek, amikor valami elképzelhetetlenül rettentő, irtózatoss, nagy-nagy számot akar leírni. S írja-írja is hosszú sorba, egymás után, végevárhatatlanul a nullákat, csak éppen az értéket adó 1-t felejtí el a nullák elé odaírni.

S... végre-végre egy könyv, amely tetszeni fog a közönségnek. Joggal is. Mert Nagy Endre történetei színesek, meséi kerekdedek, logikája kifogástalan, stílusa folyamatos. Fantáziáját csakugyan Jókaitól örökölte, elbeszélőkészségét pedig Mikszáthtól.

A lelkiismeretes kritikus ilyenkor még a „jobb családok” asztalát emlegeti, ahonnan a könyvnek „nem szabad hiányoznia”. De mi reméljük: nem fog hiányozni a vasúti mozgókönyvtárak polcairól sem. S ott lesz mindenütt, ahol emberek utaznak és ahol emberek unatkoznak. *Illés Endre*

KOMOR ANDRÁS: JANE AND JONNY. (Tevan-kiadás.)

Az olvasó olyan érzéssel teszi le ezt a könyvet, mintha mikróbák nyüzgését figyelte volna nagyítóüvegen keresztül. Hősének, az öregedő ügyvédnek agyvelejét helyezi Komor András a mikroszkóp lencséje alá. Éles szeme elől a legparányibb bacillus sem húzódnak félre, előttünk tolong, zsúfolódik a gondolatok és gondolatfoszlányok tömege, amint leválva egymásról, születnek, harcolnak, elnyelik egymást. Semmi sem elég fontos és semmi sem elég lényegtelen. Ime, az ember! Ki tudná magyarázni cselek-

véseinek, alakulásainak okát? Komor sem magyarázza, de csalhatatlan ösztönnel és vaslogikával bemutatja az utat, melyet az ügyvéd befut íróasztalának rendberakott aktái közül a bár törzsvendégi címének elnyeréséig. Talán pályatévészett ember ez a regényhős, talán energiátlan ember, talán szóhoz jutni akaró öntudatlanja kereste a végzetes vélelmet, mely megláttatta vele Jonnyt, a bar-táncost. Ha hajlamát követve, költő lett volna, vagy braziliai ültetvényes, vagy akármi más, nem gyötrődne ennyit a szenvedély és a züllés megsemmisülésével fenyegető tudatának kettős zátonya között, mert nem érezvén életének céltalanságát, életöszöne minden kísértő zökkenést visszautasítana. Persze ilyesmit sohse lehet tudni, a mult helyrehozhatatlan és ismételtelhetetlen. És itt szélesül az ügyvéd patológusnak látszó esete általános érvényű emberi tragédiává. Ez az élet — mondja az író, — és ez egy szürke ember a sok közül, akit halálra ítél saját, fékezhetetlen szenvedélye. De valóban halálra ítélte-e? Ki tudja? Hisz talán a tébolydába kerülne, ha visszakényszerítené magát a társadalom rendes normáiba... Tán a táncospár fiú-tagja iránt érzett olthatatlan szerelme, öntudatának a védekezése más, nagyobb, fenyegetőbb veszélyek ellen?... Mennyi ha, mennyi tán, végeredményben nem tudunk semmit, elveszette botorkálunk a sötétben egy merész ívelésű meredély szélén és kiszolgáltatottan zordon eshetőségek játékaiban. Mert a tudatalatti hatalmak végzetes uralma de-terminálja az emberi sorsot. Ez az esti üldögélés itt a bárban, ez, hogy megadatott nékem nézni Öt, aki mit sem tud rólam, ez az, amiért érdemes élni... Tudom, karrier, kötelesség, társadalom... De hagyjatok... hisz mit tudtok rólam... És kavarognak, zúgnak a gondolatok, emlékek és elképzelések.

De nem mindig viszik előre a regényt.

Az író vállat von. Nem én tehetek

erről. Ez, így, ahogy írtam, így van, így igaz. Nem viszi előre a regényt? Pfüj, hisz ez irodalmi szempont és az irodalom csak egyik jelensége az életnek. Én az életet mutatom a maga egészében.

De az irodalom anyagával. Az anyagnak pedig engedelmessé kell, mert másképp elpusztul az ember. A művészi alkotás nem szülés, még ha hasonlít is hozzá. S hogy az igazság látszatát kapjuk, el kell hagyni a tényekből mindazt, ami ezt a látszatot nem szuggerálja elég hathatósan. A vonagló gondolatfoszlányok sokszor elképesztő villanással tárnak fel tátongó mélységeket, egy elfelejtett szó néhol merész kanyarodással utal végzetes fontosságú összefüggésekre, tehát a legteljesebb mértékben „kifizetődik” minden hangra figyelni és ámul az olvasó oly titkok felderítésénél, melyről az ideggyógyász köteteket ír, mégis: tagadni kell azokat az irodalmiatlanságig puritán eszközöket, melyeket Komor András használ. Szürke masszja ez a szöveg, céltudatos hanyagsággal egybefűzött szavak, de nem is lehet másképp, mert kusza gondolatok csupasz kivetítései. Imponálóan nemes az a konzekvencia, melylyel a stílművész Komor András gondosan kerül minden szót, ami esetleg erőteljesebben világítana, ami irodalmi zamatával, frappáns helyzeti energiájával a kigondoltság ízére emlékeztetne, hisz futkározó gondolataink nem választanak öltözéket, mielőtt útjukra kelnének.

Páratlan bátorság és páratlan tévedés Komor regényírásmódja. Folytatása szakkucába vezet, lehetetlen, hogy az író ezt a módszert választotta legyen; munkáját inkább kísérletnek nevezném. Rokona nincs, halványan és külsőlegesen a tíz-tizenöt évvel ezelőtti impresszionistákra emlékeztet. Mondanivalójának jelentősége és megírásának (tudatos) pongyolasága okozza azt a különleges hatást, hogy rejtett lírájának erejét csak a regény olvasása után érezzük, míg olvasása alatt szakadatlan tiltakozunk ellene. Végeredmény-

ben — ha keresztültörte magát a révedezések, töprengések, önelemzések bozótján, — az utolsó fejezetekben, mikor úgylátszik, már mindent tudunk és a viviszekció a legelrejtettebb titkokat feltárta már, az olvasót oly elmélyült crescendo ragadja magával, s a kellemetlen témán túl, a letörésben annyira általánossá szimbolizálódik az ügyvéd esete, hogy minden erőszakos szuverénitása ellenére, az író győzelme kétségtelen. Ezért, de már csak társtalansága és Freud eredményeinek vakmerő alkalmazása folytán, fontos és érdekes jelensége irodalmunknak. *Molnár Alkos*

ZSOLT BÉLA: HAZASSÁGGAL VÉGZÖDIK. (Genius-kiadás.)

1. Ebben a könyvben szinte minden benne van, ami ma kell. Benne az okos, illattalan szűz, a buja kreol zsidóleány, az ellenforradalmi véreb-báró és a svihák pesti fiskális. Benne van a zsidónő és a fajmagyar fiú szerelme, a forradalom, a kommün, a kurzus. Benne vannak az üzleti nagy-rablók, a tőzsdei hisztéria, a bécsi fehér-emigráció, Somogyi és Bacsó meggyilkolása. Itt látható, hogyan szeret a keresztény és hogyan a zsidó. Valamint az is, hogyan kínálkozik fel az érintetlen leányzó a férfinak. Itt láthatók az „erotikus babrák”, a szerelem fantasztikus fogásai, továbbá a magzat-elhajtás. És végül itt látható a nemi tehetetlenség egyik ritka és érdekes formája: Mihályt csak Eszter izzítja férfit, mindenki másnál kudarcot vall aluszékony erőivel.

Mondom, e könyvben minden benne van, mi szemnek, szájnak ingere.

2. Csak egy lankadt perce a művészi ízlésnek, csak egy engedékeny pillanata a művészi önbecsülésnek s a legjobb toll is beleszédült volna e téma-sor mocskos örvényeibe! Egyetlen mozdulat csupán, s az író senki nem mossa ki többé a vásáriasság és pornográfia bűneiből! A legmagasabb dícséret, amit Zsolt Béláról elmondhatunk, hogy szilárd fegyelemmel és le-

nyűgöző tudatossággal jár a százveszélyű úton. Mindig művész és sohasem hatásvadászó. Két pózbeteg ember szerelmét és szenvedéseit rajzolja meg: egy leányt, aki irodalommal és szociológiával tömte idegenné a lelkét s egy fiút, akinek éber és magavájó intelligenciáját romlott, kocsonyás akarattalanság fekszi meg. Zsolt a szenvedélytelenség eszközeivel bonyolítja hősietlen hősei sorsát. Kitergegeti testüket és lelküket, *sine ira et studio*, az orvostanár nyugalmával, aki kóresetet mutat és magyaráz hallgatóinak. Nem lép közel alakjaihoz és nem távolodik el tőlük: szuggesztív művészi következetesség teszi élvezetessé minden lapját. A könyörtelensége, amellyel a szereplők minden szava és tette mögül kiemeli a póz, az esetlegesség és jelentéktelenség bizonyítékait, mélyen megragad. Embereket látunk, akik önmaguk tépik fel és fertőzik tovább álságuk és szenvelgésük gennyes sebeit . . .

Kétségtelen, hogy Zsolt e regényben a vakmerő mértéktartás, a szenvedélyes hűvösség és a legritkább egyszerűség virtuóz formáival nyer csatát.

3. A regény nyelve és stílusa kifejező, úri és cicomátlan. Egy problematikus értékű sajtóságot mégis szóvá kell tenni. A stílus tompítottan, finoman színes szövetében minduntalan élettelen és színtelen *műszók* ütnek meg a tovaúszó szemet. Mintha ezt a költői művet egy idegorvos korrigálta volna, teletűzdelve plasztikátlan terminusaival. Ez a jelenség Zsoltnál nem logikátlan, hiszen akart tárgyilagossága önkéntelen a tudományos kifejezőmódok felé sodorja. Valami elfutó, stiláris pikáns ízt nem lehet megtagadni e latin szavaktól s mégis, nincs ez minden tudakosság nélkül. Zsolt gondolkozását nagyon is átítatta a pszichoanalitikus irodalom. Kényelmetlen az olvasónak minden léptenyomon kioktatódni a „pubertás befejező szakaszáról”, az „emóciókról”, az „aktívabb női fantáziáról”, lelki „koncentrációról”, „passzívításról”, a férfi „adási passziójáról”, „szellemi

szurrogátumokról”, „szubjektív szükségérzetekről”, elhatározásokat „kiváltó momentumokról”, „metafizikai bontó okokról” és hasonlók garmadájáról. Azt meg szinte kómikusnak érzem, hogy ilyen közvetlen szavak után, hogy a fiú, Mihály, annyira vitte, „amióta él, hogy van egy rongyos kis állása és kap annyi pénzt, hogy nehezen elvergődik vele” — rögtön ilyenfajta kommentár következik: „Ez az egyetlen determináltsága, objektív meghatározottsága” stb. stb.

Stendhal, akit Zsolt mesterének tart, naponkint forgatta a polgári törvénykönyv lapjait, hogy stílusa kemény és szigorú vonásait megőrizze. Zsolt Bélának mintha Freud, Forel és Krafft-Ebing volna a napi olvasmánya.

4. Summa-summárum: ez a regény szerencsés könyv. Torkig lakatja a külső siker kecskéjét, de megmarad a tiszta, sőt legtisztább értékek káposztája is. *Kardos László*

==

SZABÓ DEZSŐ: TENGER ÉS TEMETŐ. (Athenaeum-kiadás.)

Az objektív esztétika édeskevést jót mondhat Szabó Dezső egész irodalmáról épp úgy, mint legújabb novelláskötetéről, a „Tenger és temető”-ről. E könyv témái nem igazi novella-témák, vagy legalább híjjával vannak a novellisztikus alakításnak, konstrukciónak ott végződik, ahol az író szónoki pátozsa elfogy, meséjük hol bölcselgésbe, hol lírizálásba folyik és hőseik nem igazi emberek, noha szokásos, koptatott alakjai a realizisztikus novellaírásnak. A földimádó magyar parasztot, a részegségében brutális apát, a szívtelen uzsorást, akiben mégis fel-fakad egyszer a jóság, a szegényben maradt parasztleányt, a cifrán-nyomorult tisztviselőt úgy szólván jobban ismerjük az irodalomból, mint az életből. Dúl-fúl bennük az élet; nem is bennük, hanem körülöttük, a szavakban, Szabó Dezső szavaiban, aki, míg ezeknek a szokványos figuráknak kezét-lábát kifecamítja, elveszi tőlük még

azt a valószínűségüket is, amelyet a napi irodalomban való unos-untalan szereplésük belénk szuggerált. S végül ezek a novellák nélkülöznek azt a nagy adományt, amely mindent pótol és amelyet nem pótol semmi: az igazi, keresetlen elbeszélő hangot, amely az új írók közül például Kodolányinak oly értékes kiváltsága. Szabó Dezső, a szenzációs regények hatalmas stiláris erejű szerzője, egyszerűen nem tud elbeszélni.

Szóval: minden rosszat elmondhatunk Szabó Dezső multjáról és jelenéről és mégis mozog a föld, mégis mozog Szabó Dezső és a jövő, s nem bírja agyonütni sem Tisza István, sem a kommün, sem a kurzus, sem a köpönyegforgatás, még saját maga sem. A kritikusok igen sokszor elbánnak vele, az egyik brutálisan, a másik félreértésből vagy politikából kihasználva az író pálfordulási bunkóit, — tartózkodó fölényel; elbánnak vele, s Szabó Dezső mégis megmarad vadromantikus problémának, legalább is addig, amíg él. Minden könyve kiábrándít az íróhoz fűzött reményekből s mindig új ígérettel tartja nyitva a várakozás kapuit. S az ember nem érti, miért gyalázzák ezt az írókat a harag, gúny és lekicsinylés vagy elhallgatás oly hatalmas méreteivel, ha egyszerűen és közönségesen csak rossz író?

Mostani könyve mégis a jobbak közé tartozik, noha írója elvadult lelkiismeretét itt is nyomja mindaz az irodalmi hiba, ami minden munkájának legfőbb, rögtön szembetűnő és egyetemes jellemzője. Szabó Dezső titokban nagyon érezheti ezeket az irodalmiaknak gúnyolt hibákat, mert a nyilvánosság előtt gyakran és lármásan, sokszor szép lendülettel, tiltakozik minden irodalmi szándék és irodalmi megítélés ellen. Ő nem író, hirdeti ma is a már újra megavult trükköt, hanem teljesen és oszthatatlanul ember. És irodalom (ez a félreszabott irodalom), nem irodalom, hanem élet. Mintha a suszter, aki lelkes és idomtalan extázisban szükre készíti a cipőt, mondogatná előre a vevőjének, hogy az áru nem rossz, hiszen, nem is

akart jó lenni, nem is akart cipő lenni, hanem csak életmegnyilvánulás!

Szabó Dezső számára nem ez a mellverésként jelentkező, de mentegetődzésnek ható nagy-nagy emberkedés menti meg a fiatal irodalom becslését, hanem forró, hiú és vak szívének különleges és mértéktelen lírizmusa. Szabó Dezső mértéktelen tehetség, nem mérhetetlen; alaktalanság, nem mindenség; különb, mint nagyon sok kortársa, mégis kevesebbet ér náluk; Szabó Dezső „zsenije” tragédia és szerencsétlenség, mert soha sem tud egy történetet, jellemet, valami valóságot valóságosan meglátni, nem tud konstruálni és megkonstruálni. Victor Hugó-i romantikus magaslatoakra gyakran földob egy-egy részletet; utána giccs, hazugság, naivság, tehetetlenség és szó következik. Tipikus lírai tehetség ez az író: pillanatokig bírja csak magasságait, holott mondanivalója, folytonosságot, csöndes, szerves, epikus építettséget kívánna. Szabó Dezső tehát, az alakítás, életre hívás majdnem tökéletes nemtudása mellett, állandóan kísérletezik, műfajzavarokat teremt; gyermek, aki tetetett fesztelenségében aludni is a zseni hosszúnadrágjában akar. Szabó Dezső erejét saját féltelensége bénítja meg, és roppant hiúsága nagy produkcióvá akarja felfújni az üres bádogszütyű emelgetését is. Szabó Dezső csal, megcsalja magát is, elképeszti, megrontja, igazi alkotásoktól szinte visszatartja, rutinizott és csaknem olyan végzetes könnyelműséggel, amilyennel a közelmúltban a magyar ifjúság egy része hajolt az ő szuggesztív és fájdalmasan zilált agitációira.

Új kötete olyan, mint a többi; egy árnyalatnyi lehiggadás azonban mintha mutatkoznék novelláiban. És valami szimpatikus érzelmi rezdülés: az Olaszországban időző Szabó Dezsőnek, úgy látszik, jót tett a távolság, az eltávolodás, és kitermelt benne valami olyan hangulatot, amelyet ő isteni túlvilágból alátékintőnek, az olvasó azonban, megint csak árnyalatilag, emberibbnek érezhet. A Ten-

ger és temető homályos és rajongó előszavából ki lehet érteni annyit, hogy írója életének és művészetének tartalma valami végtelen nagy részvét, résztvevő öröm és résztvevő bánat. Ez igaz is: e novellákban a mértéktelen önimádat mellett, amelyről Szabó Dezső nem beszél, csakugyan általánosabb, nem alkalomszerű emberi részvét támadt lelkében: részvét a nyomorultak iránt. Szabó Dezső mindig mélyen érezte az emberi nyomorúságot, de nagy regényeiben külön magyar nyomorúsággént fogta fel és okát valami elnyomó idegen fajban: zsidóban, tótban vagy svábben kereste. S az elnyomottak szeretetéből fakadt gyűlöletét és gúnyját ezeknek a valódi vagy vélt elnyomóknak húsába és véérébe korbácsolta. Olaszországban mintha kiábrándult volna ebből a faji szenvedélyből. Talán arra „döbrent rá”, hogy az olasz nyakán nem ül idegen, elnyomó faj és mégis: a szegénynek ott is pusztító nyomor a sorsa. Ki hát az oka? Ki ellen fordítsa a felháborult lélek keserű dühét? Ki itt a bűnös? Ki a borzalmak világának felelős szerzője? A *Tenger és temető* minderre egy szóval felel: az Isten.

Igenis, hangsúlyoznom kell egy előkelő szépirodalmi folyóirat véleményével szemben, amely keresztény romantikát lát a *Tenger és temető*-ben: ez a novelláskötet elkeserült vád- és gúnyirat, nem a zsidók, nem a svábok, nem a szlávok: hanem az idegen és gonosz Alkotó ellen. Sarkadi-Schönberger, Plahota államtitkár és König Lajos író most örülhetnek: ez egyszer nem ők kapnak ki. Szabó Dezső minden bétkító magyarázatot félredobva, amit Arisztotelesz óta filozófia és teológia a rossz eredetéről kiokoskodott, magát a teremtést teszi felelőssé az irtózatos és elviselhetetlen létezésért. Ez a ferde vadságában is félelmes erejű gondolat torzította lehetetlenre a novellák történéseit és hőseit, ez tör ki az elbeszélés sineiből valami szeszélyes filozófálás úttalan utaira.

De ne feledjük, hogy ez a szilaj gyű-

lölet és gúny egy vágynak, a szelfi szeretet és meleg símogatás vágyának a gyermeke, amellyel Szabó Dezső a szerencsétlen áldozat, a nyomorúságos ember felé emberileg közeledni próbál. És amikor ennek a diszharmoniaiba vegyült két érzésnek kell kifejezést adni, akkor találja meg igazi feladatát a Szabó Dezső-i stílus, amely az elbeszélésben nem tud mit tenni szertelenségével. A *Tenger és temető* novelláiban az elbeszélés sodra gyakran megáll s a gyűlölködő gúny áradata örvényes forgásba kezd a simogató szeretetével. Ezeknek a különös örvénylő érzéseknek adekvát kifejezője a Szabó Dezső sokat magasztalt stílusa. De ezek a helyek már kihangzanak az elbeszélésből s líraként zenegenek fel. Mert Szabó Dezső, amikor igazán költő, nem elbeszélő, hanem lírikus, persze nem finomult impreszionista, hanem lírikus abban az értelemben, mint Kassák, vagy még inkább, mint Szabó Lőrinc legújabb verseiben.

És most ismételjünk meg egy sokszor elhangzott kifogást: Szabó Dezső egyik-másik novellájában súlyos izléstelenségeket követ el. Az „Ecce homo”-nak maga a témája is vaskos izléstelenség. Nem szólnék ellene, ha Szabó Dezső, mint Nietzsche a jó és rossz, felülemelkednék az izléses és izléstelen határán. De ő erősen érzi az izléstelenség undorító voltát s éppen hősködésből él vele: pour épater le bourgeois. Ez pedig irodalmilag rég divatját mult póz, emberileg is gyarló gyerekeség. Tardos Pál

KODOLÁNYI JÁNOS: TAVASZI FAGY. (Grill-kiadás.)

Ha ezt a 250 oldalas regényt, amelynek „egy foglalkozás nélküli ifjú Pesten” az alcíme, orosz nevekkel megtűzdelve olvasnók s a főcím felett az állana, hogy — mondjuk — Dosztojevszkij írta: el volnánk ragadtatva, és végtelenül hálásak volnánk, közönség és esszéisták egyformán, hogy az író, egy bizalmas és adakozó

korszakában, papírra vetette a kezdet kezdetének lelkes és keserves történetét. Ilyenfajta mű kerete vagy alapja lehetne egy különlegesen nagy oeuverből már megismert lélek legjobb megítélésének: nem tartanók akkor sem irodalomnak, de okvetlenül felvennők az író legjobb művei közé, olyan arcképnek, amelynél megbízhatóbbat és élesebbet nem konstruálhat meg a leggondosabb életrajzíró sem.

De ezt az életdokumentumot Kodolányi János írta. Nem akarom ezzel a fordulattal aláértékelní Kodolányi nagyszerű és új prózaíró-tehetségét, mint ahogy Dosztojevszkij nevével sem akartam színt vagy várakozást jelezni; csak a helyzeti energiának arra a különbségére céloztam, amely két hasonló értékű dokumentum között már csak az évek miatt miatt is megvan.

Más volna az eset, ha Kodolányi önéletrajzi írása igazán megkomponált regény volna, valódi irodalom. Akkor, ha éppen tetszik, összemérhetnők akárki irodalmával: művészetet művészettel; naplóregénynél azonban embert mérünk emberhez, s az olvasó, aki Kodolányit nem ismeri személyesen, szükségképp kevesebb érdekességet talál a fiatal ember munkájában, mint amennyi van benne. Kodolányi előlegezte magának (lírikus bátorsággal, hiszen főként lírikus korszakáról ír) azt a gesztust, amelynek jogsultságára a közönségben ma még nem lehet elegendő „hit-fedezet”. Ennek a könyvnek tehát a jelenben is elsősorban jövője van, s értéke mindig írója értékének hullámvonalát fogja követni.

Mondjam ezeketán, hogy a *Tavaszi fagy* izgatón érdekes olvasmány? Említsem föl az író máshonnan ismert és részletekben itt is jelentkező értékeit? Mondjam, hogy kitárul benne egy magát és életét kereső fiatal ember testi, lelki és szociális nyomorának minden ajtaja? Hogy kitűnő lírai korpék egy olyan író szemén át, aki — 4-5 évvel ezelőtt — az irodalmi életet még csak kívülről nézte s peri-

fériáiról a középpontba vágyott, bátor, becsületos, magabizó komolysággal? Hogy ez a fiatal ember „nagyon emberi” volt naplóregénye megírására, amidőn becstelenségeit is elmondja? És mondjam, hogy Kodolányi mennyire kiegyensúlyozatlan volt akkori határozottságában (sokszor még később is), mennyire elfogult és mily kevésbé fölünyes a szatirában éppúgy, mint a szeretetben? Hogy a „G-palota”-fejezetben, melyet a keserű tűz nagy létté fűt, az igazgatónak, gyakorlatilag, legalább annyira igaza volt, mint neki? Hogy az érés korszakában a tapasztalatlan, de erős meggyőződés egyéb torzításai és tévedései akkor is torzítások és tévedések, ha lírailag szentek és emberileg nagyszerű ígérettel teltettek? Mindez igaz. Igaz az is, hogy Kodolányinak emberi joga volt megírni ezt a könyvet, de most már sokkal nagyobb írói kötelessége, mint eddig volt, tiszta művészetben is feldolgozni mindazt, aminek egyelőre zsúfolt érzélem- és témarak-tára a *Tavaszi fagy*.

Baskircsev Mária életnaplója átfogóbb, mint a Kodolányié, s kedvesebb a Cillich Annáé is; de egyik sem lehet tartalmasabb és mélyebb — írója miatt — a *Tavaszi fagy*-nál. A kritikusnak azonban, aki nem Baskircsev és Cillich-mértékkel méri Kodolányit s nem akarja vele szemben megtétni az években rejlő igazságtalanságot, azt kell mondania erről a műről, hogy felfüggeszti véleményét s még jó sorozat irodalmat kíván Kodolányitól három eddigi regénye és e közé a kitűnő életdokumentum közé. Szabó Lőrinc.

NÉGY BEMUTATÓ: TÜCSÖK, ÚJ URAK, PLÉBANOS ÚR GAZDAGÉKNAL, A DIKTÁTOR.

A Nemzeti Színház sokfelé kísérletező művészetpolitikája újában előszeretettel kutat a múlt század vígjátéktermésében és a legdohosabb kamrák lim-lomjáról igyekszik leporolni a pókhálót. Most a *Tücsök* című darabot kaptuk, amelyen a második császárság jóllakott párisi polgára sokat nevetett s könnyezett.

Mert Meilhac és Halévy urak, Offenbach jókedvűen szemtelen librettistái, a Tücsök-ben nagyon szívhezszóoló hűrokat pengetnek: egy előkelő származású kisaszszonyról szól az ének, akit kisgyerekek korában vándorkomédiások raboltak el; a további könnyű elképzelni. A mi közönségünk sokkal kevésbé jóllakott és elégedett, mint III. Napoleon siberéi, tehát nagyon keveset nevetett s könnyezett az „újdonságon”. A darabot nyilván Bajor Gizi kedvéért mutatták be, de sem az ő izgató egyénisége, sem Sugár Károly kísértetiesen igaz játéka sem tudott életet varázsolni a színpadra.

A Magyar Színház az *Új urak*-at, Flers és Croisset vígjátékát mutatta be. Arról van benne szó, hogy az egyszerű villanyserelőt felviszi a jósors a miniszteri bársonyszékbe, ott azután szakasztottan úgy viselkedik, mint a régi urak. Aki azonban azt hiszi, hogy a darab valamely tendenciát akar szolgálni, az téved. Hiánytalanul megvan benne a sok más elődéből jólismert finom öreg gróf, a kis masamódlányból lett *grande dame* és a parvenü-miniszter motivuma csak a hagyományos nemzetközi bonyodalom kedvéért van, no meg néhány kedves maliciáért, amelyet egyforma imperinenciával osztogat a két szerző jobbra-balra. Flers és Croisset darabja a francia boulevard-vígjáték minden iparművészeti erényével ékes; símán csobog a cselekmény és a poetek pontosan explodálnak. Olyan az egész, mint egy, kissé megparfomózott, langyos fürdő, amelyben jólesik elnyújtózni. Nálunk a darab megbukkott.

A *Plébános úr gazdagéknál* című dramatizált regény — szintén a Magyar Színház újdonsága, — csupa egyszerűség, természetes józan ész, jóízű kedélyesség, rossz dialógusok, semmilyen technika és mérhetetlen laposság. Párizsban nagy sikere volt, ami a Place du Châtelet-n egészen természetes. De Magyarországon a plébános nem lehet a demokrácia szimbóluma és mi ettől eltekintve is elviselhetetlennek találjuk a derék Pellegrin abbét, akinek nyálkás humora minden alap nélkül lép fel rabelais-i igényekkel. Pellegrin abbénak fogalma sincs az életről, ami, kivált papnál,

elég ellenszenves tulajdonság, de ráadásul olyan bátor és szokimondó, hogy az ember nem tudja, honnan szerzi az emberek gonoszágáról való értesüléseit, és egy percig sem hajlandó komolyan venni a prédikációit. A darab előadásának Magyarországon semmi értelme sem volt, részben mert a főalak nálunk nem színpadi figura, részben mert a vautel-féle plébános, aki az összes, Franciaországban népszerű politikai frázisok szócsové, nálunk idegenszerűen hat. Mi csak egy rosszízű, modortalan és tehetségtelen eretneket látunk Pellegrin abbében, és igazat adunk fölöttes egyházi hatóságainak, amiért rossz szemmel nézik.

A *Kamara-Színház* legfrissebb újdonsága Jules Romains „A diktátor” című darabja. A diktátoron megbukik minden erőfeszítés, amely Jules Romains unanimista irodalmi formulájára próbálja visszavezetni ezt a darabot. Ezúttal Romains sikeresen vett gátat legszebb, lehangulatosabb érzelmeinek, sőt mintha ez a darab egyenesen leszámolás volna az író egész multjával, kritikája volna mindannak, aminek eddig talán kissé túlságosan könnyűszerrel odaadta magát.

A diktátor a forradalmár önkritikája, amelynek végeredménye: a forradalommal való szakítás. Az író két barát konfliktusában mutatja be a forradalmi lélek önmagával vívott küzdelmét. Különös finomsága a darabnak, hogy a két ember közül éppen a valóságot tisztelő, a tények előtt meghajló az agresszívebb és fegyelmetlenebb természet, és a meg nem alkuvó, könyörtelen forradalmár a szelídebb, nyugodtabb, szinte bölcebb. Az átalakuló forradalmár emlegeti közös ifjúságukat, ő ragaszkodik görccsösen a barátságukhoz, míg a hajthatatlan forradalmár szelíden, rezerváltan, bár kissé ironikusan viselkedik. A fejlődő forradalmár *kísérletezik* az egy helyben álló forradalmárral és barátságuk kudarca párhuzamosan világszerte meg benne a doktrína kudarcaival.

A diktátor külsőleg is elég mozgalmas darab, a francia drámákban szokásos fordulatokat sem nélkülözi, de minden egyes külső étepe-já közelebb

visz a gondolati tartalmához, amely a merev forradalmi racionalizmusból átvezet egy hajlékonyabb, érzékenyebb, történeti realitásokat tisztelő életszemlélethez. *Sebestyén Imre*

HÁROM KIALLÍTÁS

A *Műcsarnok* mostani nagy retrospektív kiállítását mintha kissé azért rendezte volna, hogy önmagát igazolja. Multjával a jelenét. Ez aligha sikerül neki. Mert ami a genre itt bemutatott korszakában érték, azt mind nem a genre termelte ki, hanem a genre nem tudta kiölni. A *Műcsarnok*, amely még ma is erősen a genre névjében áll, nem igazolja, hanem vádolja magát. Bizonyára sor kerül még a Margittayak, a Skuteczkyek rehabilitására. Ma jól esik őket újra látni, de más szemmel látni, mint ahogyan tegnap látták. Jól esik bennük felfedezni a festőietlen genre mögött a festői értékeket. De tehetségüknek ez az újjáértékelése a legszigorúbb ítélet a kor fölött, amely ilyen művészetet kívánt és ilyen képeket teremtet. Ha nem időszerű is, ebből az egy szempontból mindenképp hasznos a *Műcsarnok* mostani kiállítása. S eseményt jelent benne Fényes Adolf két képe, világos korszakának két remeke, amely Fényest a modern magyar piktura legéleire állítja.

Az *Ernst-múzeum* régi s bevált embereit hozta ki, de ezek közül egyedül Hatvany Ferenc hoz új értékeket: a női test formáinak, ruhák, színeinek és vonalainak finom festői átéléseit. Iványi-Grünwald Béla képein bekövetkezett az, amit a barna „galeriatónusnak” meg kellett hoznia: próbál kiszínesedni s nem tud. Valami meg nem élt pátosznak, színpadias romantikának kell helyettesítenie bennük a tiszta festői eszközöket, s ami líraian sejtelmesnek kíván hatni, csupán megoldatlannak hat. Manet szelleme védi az ellaposodástól Mattyasovszky-Zsolnay László dolgait. Régebben rokon-szenvesen temperált színéssege ma úgy hat, mintha az életet kipumpálták

volna alóla. Márk Lajos képeiben művészetnek nyoma sincs. A kiállítás fiataljának, Simkovics Jenőnek a tehetsége emelkedhet, ha levetkőzi társainak már unalmas modorra váló álmonumentálisát. A szobrász Kisfaludy Stróbl Zsigmond kollekciójának pár darabja elég ahhoz, hogy kimutassa művészetének minden gyengéjét.

A *Nemzeti Szalón* fiatal kiállítói között kétségtelenül a legfestőibb tehetség Szuly Angela, bár még nem a maga nyelvén beszél s mestere „vadász” modorát levetkőzni még nem tudta. Színéssege, meleg zöldjei belülről jönnek. Csabai Ékes Lajos képeit s főképp grafikáit az ízlés tartja harmóniában. Színeit ez hangolja egybe, aktjainak vonalritmusát ez teremti meg, noha még gyakran megérzik, hogy ez az ízlés mások képein fejlődött ki s még nem szabad a reminiscenciáktól. Szigethy István következetesen szélesíti minden lány szépséget tagadó, mindig a monumentálisan visszataszítóra építő mondanivalóit. Előadása festőibb lett, a színek értékeit jobban ismeri, de vásznain a képszerűség rovására még mindig inkább más, irodalmas elemek dominálnak. Ma hiánytalanabban grafikáiban tudja nagyon emberi szavait a képzőművészet formáiba átváltani. A keramikus Gábor István mindig ötletes, jókedvű, színeikben is vidám, groteszk állatfigurái kitűnőek. *Komor András*

PRÁGAI DIAK, BEN HUR.

Körülbelül egy évtizeddel ezelőtt alkotta meg Paul Wegener, a modern film nagy úttörője, sok más korszakos jelentőségű filmjével együtt a *Prágai diákok*. A film gyermekkorában kivételes eredmény volt Paul Wegener filmje és a téma annyira időtlenül hálás a megfilmesítés szempontjából, hogy valósággal kívánta az újrafeldolgozást. Az új *Prágai diák* két főszereplője: Conrad Veidt (Balduin) és Werner Krauss. Veidt alakításában szuggesztíven párosul a nála idáig bizonyos

esetekben túlhajszolt grand guignol-szerűség és meleg emberi közvetlenség. Játékának tompítottabb effektusai egészséges visszakanyarodást jelentenek régebbi filmjeinek átélte extatikus pátozához és nem annyira hatásadászók, mint néhány utolsó alakításának „nagy jelenetében”, amikor már az unalmasságig kihasználta csupaideg figurájának és arcának minden mozgékonyágát.

Őt is felülmulat azonban Werner Krauss, a német filmkultúrának *Janings* mellett kétségtelenül legsokoldalúbb színésze. Nagy riválisának Mefisztója után is egyénit tudott alkotni egy rokonfigura megjátszásában, a hús- és véremler mögött lenyűgöző megvillanásokban tárva fel a démont. Nagyon jellemző, hogy milyen sokféleképen tud járni Werner Krauss. Emlékezzünk Jagójának sunyi osonására, Lord Hamilton kimért, megdondolt, gáláns és várakozásteljes lépéseire, miközben csontgömbben végződő botjával játszadozik keze, vagy a *Panoptikum Jack*-jének feltartóztathatatlan, legmegszorogatóbb álmaink emlékeit felidézve közeledésére és többi figuráira . . . A *Págai diák*-ban egy óvatos, de dolgában biztos uzsorás tagolt, óraütésszerű végzetességű lépéseivel járt-kelt Balduin körül, stilizált mozgásával bizonyos idegenszerűséget kölcsönözve lényének a prágai diákok életesen vidám miliójában.

A rendezés jó, de nem volt feltűnően érdekes; új értéket semmit sem hozott és az eddigiekkel is óvatosan élt (lóról lezuhanás, Balduin kocsmai mulatása). Technikailag kitűnően voltak megoldva Balduin találkozásai önmagával. Szép volt az a befejezés, hogy a haldokló diák merevülő arca a kezében görcsösen szorított tört tükördarabban megjelent, majd lassan-lassan lehanyatlott a kéz és a tükörcarc átsiklott a semmibe . . .

A *Ben Hur* tipikus amerikai giccs, a „monumentális” filmeknek abból a fajtájából, melynek első iskolapéldája Griffith *Intolerance*-a volt. Ókor, ahogyan azt Amerikában elképzelik, óriási tömegek, le-

nyűgöző méretű építkezés, szentimentális, de mindig moralizáló líra és ügyesen elhelyezett, lélegzetfojtóan izgalmas jelenetek tarka káosz — ez *Ben Hur*. A rendező, *Fred Niblo*, ügylátszik, *Cecil de Mille*-hez járt iskolába és a biblikus motívumoknak a nagy tömegekre gyakorolt rendkívüli hatását az ő filmjeinél tapasztalta, hogy Wallace-nak ezt a ponyvaművek nívóján mozgó regényét választotta megfilmesítésre. „Film számára az a legjobb propaganda — mondotta a *Tízparancsolat* kreálója, — hogy az iskolákban tanítják . . .” Ez a felismerés jó üzletnek mutatkozott és még el lehetünk készülve egy pár biblikus tárgyú értéktelen tömegfilmre a *Ben Hur* után is.

A *Ben Hur*-ban két nagy jelenet és egyetlenegy finom rendezői ötlet van. Az egyik „nagy” jelenet, amikor a kalózok megtámadják a rómaiak gályáját és lezajlik egy megdöbbentően realisztikus tengeri csata, a másik pedig, amikor *Ben Hur* győz Messala ellenében az antiochiai kocsiversenyen. Jól bevált „feszültség”-fokozásával ez a szcéna vetekszik a leghatásosabb ilyenfajta jelenetekkel, amiket filmen idáig láttunk. A sok, fantáziatlanul megoldott részlet mellett vígasztaló momentum volt, hogy Jézus nem jelent meg, csak kezét láttuk mindig: a gyermekét, amint dolgozik és amint vizet ad a szomjazónak, a férfivé lett Megváltó védő és prédikáló és a halálbainduló, keresztvivő és gyógyító kezét . . . A hatásvadászó film művészetlenségét színes betétek fokozták.

Németh Antal

METROPOLISZ

Fritz Lang elsőrangú rendezése mindjárt az első pillanatban megragad, elragad, a jövő technika absztrakt viharai átnyargalnak rajtunk, bennünk, megnyargaltatnak a földalatti munkásvárosban és a felhőkarcolók realizált ultrafantasztikumában, de a gyanakvó mozibarátnak, aki eddig talán sose látott hangszerelését kapja a rendezői művészetnek, az első negyedóra után szeretné otthagyni az

előadást s megmenteni a Metropoliszt a maga számára, fél-beteljesülésnek, a világ „legnagyobb” filmjének, akárminek.

Mert az első negyedóra, a film bemutatkozása, nagyszerű. Ameddig a tulajdonképpeni darab nem kezdődik meg, amíg csak a seregszemlét és a topografiát látjuk, ameddig csak kiszélesítésről van szó (s később is, valahányszor a cselekményt valójában előre nem vivő mozgalmasságok perregnek előttünk): a Metropolisz igazi tömeg-remekmű. A háttér olyan hatalmas és szuggesztív, hogy érdemes volna mindvégig önálló életként szerepelnie, értelmetlenül, s mégis sokkal több értelemmel, mint amennyit a benne zürzavargó történet adni szeretne. Ez a gép-háttér, amíg bele nem kontárkodik az élő és gép-szűz, s legfőképpen a szövegíró, vizuálisan megteremtí az időgép-író Wells szociális képvilágát, de ahogyan ez a monumentális falansztervilág lassankint érzélegni kezd, úgy süllyed a Gas- és Korrall-Kaiser absztrakt nagyvonalúságából maga a rendező is a legtöbbször jól megcsinált, de előbb megmutatott nívójához képest tucatszerű trükkökbe, véletlenekbe, hazugságokba. Ugyanígy sekélyesedik el az a szociális agitáció is, aminek a Metropolisz indulni látszik, vagy amire a háttér predestinálná; az idea és a vízió oly nagy volt, hogy belefáradt saját kitűnőségébe és boldogan lubickol a giccsben és keresztényszociálistában. Persze, ahol annyi tehetség és pénz van, amennyivel Lang dolgozhatott, még a rossz vagy gyenge részek megrendezésében is nagyon sok kitűnő ötlet, újítás vagy felújítás akad, több, mint amennyi zökkenőt a játék elvont és naturalista stílusának kiegyensúlyozatlansága okoz. Az egyes színészek közül csak a Metropolisz urának jezsuita-vérébe, fontosabbfajta mellékalak, találta el az élő gépiesség stílusát; hogy kívülről időnkint más is jó volt, az már megint csak a rendező érdeme . . . Szóval olyan film, amelynek testét magas és modern művészi ambíció és tehetség építette, s lelkét — mint oly sokszor, — megrontotta az üzleti érdek természetes óvatossága. Megérdemelten kétes, nagy Ufa-diadal.

Sebestyén Imre

BERLINI LEVÉL

Hogy Németország művészi szempontból is decentralizált, azt semmi se mutatja világosabban, mint hogy az elmúlt hónapban egyetlen élő német író darabját se mutatták be Berlinben, noha ez alatt az idő alatt Hauptmann, Bert Brecht és Hasenclever egy-egy darabját játszották először más német városokban. Maga Berlin is decentralizált. Átláthatatlan skálája van a szellemi élet megnyilvánulásainak és a legkülönfélébb álláspontok, hangok, irányok élnek egymás mellett, anélkül, hogy kölcsönhatással volnának. Majdnem valamennyi színház sorozatos előadásokat tart s egyáltalán nem ritkaság, hogy egy időben öt, hat darabot adnak több, mint századszor. Hogy ezek milyen különbözőek, azt pár példa mutatja. Reinhardt legnagyobb színházában Götz Neidhart von Gneisenau című történelmi drámáját adták századszor. Tendenciája nagyon jellemző. Kritika a napoleoni idők királyai és császárai felett, a hős pedig Gneisenau generális, akiből nem lett herceg, mint Blücherből s mindig csak a második helyig jutott el királyja bizalmatlansága miatt. A kétségkívül kvalitásos darab íróját ügylátszik, nem elégti ki Gneisenau kisméretű szobra a Leipziger-Platzon, a háborúelőtti páncélos s a minden német városban megtalálható út, mely Gneisenau nevét viseli. A Komödie-ben Helene Thimig és E. Deutsch százötvenedszer játsza Bourdet kiváló majdnem-drámáját, a „Gefangene”-t, ugyanennyi előadást ért Raynal súlyos „Grabmal des unbekannten Soldaten” című darabja s „Mrs. Cheney's Ende”. Ezt a csak kevéssé mulatságos darabot persze Elisabeth Berger miatt játszhatják ennyiszor. Többfelé játszik Wedekindet, a Schauspielhaus-ban a Lulut újította föl Jessner, aki a legmodernebb eszközökkel csinál elsőrendű klasszikus színházat az állami színházpadokon. Bernhard Shaw nagyon népszerű. Egy hónappal ezelőtt az „Androclust” és a „Mensch und Übermensch”-et ad-

ták, ma a Hans Herzenstod és a Major Barbara van műsoron. Számottevő premier egy volt: Jules Romains Diktátora. A szocialistából diktátor izgalmas drámájában sokan európai személyiségeket szeretnének látni. Akár így van, akár nem, a minden oldal felé értő s a problémák súlyos és komplex voltát mutató darab nagyon tetszik. Bassermann diktátora mellett Kurt Götz a királyt játsza. Kettős öröm egy progresszív drámában ilyen intelligens és kitűnő királyt ilyen intelligens és kitűnő színésztől látni.

A francia kultúrbarátkozás nemcsak a színpadon folyik. Előadások (Paul Valéry), klubok, matinék portálják a francia kultúrát már szinte feltűnő következetességgel. Különösen érdekes a legmagasabb társadalmi körök hirtelen mohó érdeklődése a francia kultúra iránt. Így, miután Henry Béraud rendkívül primitív könyvében szidta a poroszokat, kénytelenek 2—3 más francia újságrót az ellenkezőjéről meggyőzni, s ellenkönyvek írására inspirálni.

A zenei élet minden különös esemény nélkül is gazdag, ami természetesen egy olyan városban, ahol Furtwängler, Walter, Kleiber, Blech kezében van a zenei vezetés s akikhez rövidesen Otto Klemperer is csatlakozik.

A szellemi élet elvontabb mezején a gazdagság s decentralizáltság még nagyobb. Eltekintve a természettudományi előadások, viták, kurzusok beláthatatlan tömegétől, irodalmi előadás is sok van, ezek közt Scheler professzor, a kölni filozófus, Wilhelm von Scholz (a költőakadémia új elnöke), Alfred Döblin, Th. Däubler előadásai, illetőleg ciklusai emelkedtek ki.

Teljes egyenjogúságot érdemel a mozi. Nemcsak azért, mert a legnagyobb tömegeket mozgatja meg s letagadhatatlanul nyer szellemi jelentőségében is, hanem azért, mert a német közvéleményt, a politikai és szellemi állásfoglalást fejezi ki, gyakran őszintebben, mint az egyénekhez kötött irodalmi, drámai műfajok. Ilyen filmnek készült a Metropolis is, amely az eltrösztösödés és amerikanizálódás falansztervárosában játszódik. A nagy hűhóval és ünnepélyességgel bemutatott film sok szép felvétel és érdekes apróság, kitűnő rendezés mellett is csalódot keltett. Oka a zavaros, sokszerűségbe fulladó szövegkönyv. Annál egyöntetűbb sikere van a Hollywoodban készült, de teljesen európaiak által csinált Pola Negri-filmek, Biró Lajos Hotel Stadt Lemberg-jének.

Kubányi Gyula.

PANDORA

megjelenik évenként tizenkétszer

A szerkesztésért és kiadásért
SZABÓ LŐRINC

felelős; minden közleményért a szerzője felel

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VII, Rózsa uca 25 (Biró Miklós nyomdája)

Kéziratokat a szerkesztő címére
(IX, Üllői út 31, fsz. 3),

előfizetéseket a mellékelt csekken vagy postautalványon
a Magyar Jelzáloghitelbankba (V, Nádor u. 7) kérünk

Előfizetési díj:
egy évre 20, félévre 10, negyedévre 5 P. Egyes szám ára 2 P.
Külföldi előfizetés 20 százalékkal drágább

PÜSPÖKI URADALMI BÉR- PINCE RT. VÁCZ

Központi iroda:

BUDAPEST, V,
ZRINYI UCCA 7. SZÁM

Pincegazdaságok:

BUDAFOK, VÁCZ

Magyar
palackos borkülönlegességek.
Hordós borok.

ELADÓ

Egy- és két éves
gyökeres szőlő-
oltványok,
sima és gyöke-
res amerikai
vadvevők,
Aramon,
Berlandieri,
Monticola és
Portális fajban
gyümölcsfák,
akác- és
gledichia-
csemeték.

Építéshez való
falazó kő.

Arjegyzéket
küld:
Molnár Mihály
Abaujszántó

A

MAGYAR KIRÁLYI SÓJÖVEDÉK

a következő sónemeket
árusítja I. élosztószervei útján:

1. őrölt só és darabos só
métermázsánként 33.60 P
2. lábsó " 8.— P
3. csomagolt finom asz-
taliso díjmentes cso-
magolással és díjmen-
tes ládákbán
métermázsánként 45.60 P
4. poralakú denaturált
marhasó
métermázsánként 18.40 P
5. sajtolt marhasó (bri-
kett)
métermázsánként 24.— P
6. tiszta iparsó (denatu-
rálási kötelezettség
mellett)
métermázsánként 18.40 P
7. tisztátalan iparsó
métermázsánként 10.40 P

A Magyar Királyi Sójövedék
Vezérügynökségének címe:

Budapest, V,
Vilmos császár út 32.